

**РЕДАКТОРСЬКА СПРАВА:
СУЧАСНИЙ СТАН І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**РЕДАКТОРСЬКА СПРАВА:
СУЧАСНИЙ СТАН І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Кривий Ріг – 2023

УДК 070.4

Р 33

Редакторська справа: сучасний стан і перспективи розвитку : колективна монографія ; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 282 с.

Колективну монографію присвячено питанням редагування (у широкому витлумаченні цього поняття), редакційно-видавничій діяльності загалом і редакторській справі зокрема. Важливий акцент зроблено на осмисленні сучасних наукових здобутків відповідної галузі знань, репрезентовано традиційні й інноваційні підходи, окреслено дискусійні моменти, що стосуються видавничої справи та редагування, оприявлено основні проблеми термінопозначень, якими оперує наукова царина, що актуалізує поняття “видавнича справа” і “редагування”. Узагальнено наукові підходи стосовно окремих типів редагування, особливостей редагування тих чи тих текстових зразків (навчальної, художньої, перекладної і т. ін. літератури). Систематизовано матеріали, які являють собою законодавче підґрунтя професійної діяльності й етикету редактора.

Рекомендовано здобувачам вищої освіти, для яких редакторська справа є майбутньою професією.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дмитренко В. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет.

Ігнатъєва С. Є., кандидат філологічних наук, професор, Національний технічний університет “Дніпровська політехніка”.

Юрчук О. О., доктор філологічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Рекомендовано до друку Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 9 від 09.03.2023 р.).

© КДПУ, 2023.

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку українського суспільства професія редактора, без жодних сумнівів, залишається, як і впродовж багатьох минулих десятиліть, привабливою, принадною й водночас престижною. Тому, цілком закономірно, збільшується кількість редакторів. Однак кількість не означає якість. Редакторська справа потребує якісно підготовлених фахівців, професіоналів, здатних швидко адаптуватися до новітніх умов праці, тенденцій розвитку інформаційного простору, інноваційних технологій, ринкових відносин і т. ін. Адже від фахової компетентності редактора залежить не тільки підготовка до друку текстової й ілюстративної частин майбутнього книжкового чи пресового видання, але й креативні маркетингові підходи до пошуку теми й потрібного автора, допомога в утіленні авторського задуму, координація роботи автора під час редакційно-видавничого процесу, залучення його до реалізації вже готового видавничого продукту та генерування нових цікавих ідей. У зв'язку з розширенням, так би мовити, діапазону професії редактора з'являється потреба по-новому поглянути не лише на підготовку фахівців відповідної галузі знань, але й шукати інноваційні шляхи розв'язання тих чи тих наукових проблем.

Колективна монографія охоплює ключові аспекти редакторської діяльності, являє собою своєрідний навчальний посібник, що допоможе здобувачам як першого (бакалаврського), так і другого (магістерського) рівнів вищої освіти зорієнтуватися у проблемах, з якими зіштовхнулася видавнича справа та редагування сьогодні. Ідеться як про сутність редагування, його види, власне професійну діяльність редактора, особливості

редагування різних текстових зразків, їх редакторську оцінку, редакторський аналіз і висновки, удосконалення, підготовку до видання, так і про вплив на поліграфічне виконання та участь у подальшому просуванні на книжковому ринку, про можливості новітніх комп'ютерних технологій у редакційно-видавничій практиці.

Запропонована праця узагальнює традиційні підходи стосовно редагування як спеціалізації і як наукової царини, оприявнює дискусійні моменти теорії видавничої справи та редагування, зокрема окреслює проблеми термінологічного апарату (*Жанна Колоїз*), репрезентує законодавче підґрунтя професійної діяльності й етикету редактора (*Людмила Білоконенко*). Автори монографії вдаються до детального аналізу видавничої справи та технічного редагування (*Наталія Шарманова*), зосереджують увагу на редагуванні навчальної (*Світлана Бузько*), перекладної (*Наталія Малюга*), художньої, зокрема поетичної (*Світлана Ковпук*), довідкової літератури (*Наталія Березовська-Савчук*), а також на методиці редагування медіатекстів (*Тетяна Мішеніна*).

Науковці не є категоричним у своїх міркуваннях, зазвичай прагнуть до окреслення тих чи тих проблемних моментів і закликають до їх публічного обговорення. Авторський колектив чітко усвідомлює й постійно актуалізує думку про те, що сучасний редакційно-видавничий процес суттєво модифікував засади і практичної, і теоретичної редакторської діяльності.

УДК 655.41:808.2 (075.8)

Жанна Колоїз

*доктор філологічних наук,
професор, завкафедри української мови
koloiz.zv@gmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3670-2760>

ДИСКУСІЙНІ МОМЕНТИ ТЕОРІЇ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ

1. ВСТУП. Не викликає принципів заперечень твердження про те, що національне відродження України стало переломним моментом для розвитку української науки. У так званій радянській період вона великою мірою залежала від певних суспільно-політичних директив, зазнавала неорганічного, насильницького втручання в її природній розвій, що призводило до певних збоїв, нівелювало оригінальність тих чи тих “наукових механізмів”. Інакше кажучи, українські вчені здебільшого перебували в тіні “старшого наукового брата”. А тому після відмови від тоталітарної ідеології вектор уваги вітчизняних дослідників переорієнтовано на повернення до власних першоджерел, на повноцінне відновлення власних наукових традицій, що, як відомо, неможливе без перегляду наукових здобутків попередніх епох, без критичної оцінки розмаїття сучасних надбань, без провадження плідних наукових дискусій, у межах яких з’ясовується істина і які уможливають появу нових (як фундаментальних, так і прикладних) досліджень. Це стосується абсолютно всіх наукових галузей знань. Не є винятком і та, яку традиційно кваліфікують як редагування.

Українське редагування – порівняно молода наукова царина, яка успішно розбудовується, про

що свідчить поява низки наукових праць і з'ява на вітчизняній науковій орбіті нових імен (Р. Белзецький, А. Власюк, З. Годунок, С. Денисенко, Ю. Ейсмонт, С. Лобода, О. Марків, М. Назаркевич, І. Побідаш, Т. Полковенко, Н. Пономаренко, В. Хоню, О. Ципердюк та ін.). Попри те, що увага до проблем редагування і як “соціально необхідного процесу”, і як “спеціалізації”, “професійної діяльності” [47: 15–32] протягом останніх десятиліть значно активізувалася, а його вивчення стало скрупульознішим, попри суттєві наукові здобутки, які загалом сприяли виробленню єдиної моделі вивчення й опису передовсім категорійного апарату, певні питання, зокрема й ті, що стосуються терміносистеми, є дискусійними, потребують інноваційних підходів, спонукають до пошуку нових шляхів пізнання.

Питання стосовно з'ясування сутності поняття “редагування”, особливостей редакторської праці, підготовки фахівців-професіоналів і т. ін. постійно перебувають у полі зору як знаних теоретиків і практиків, так і дослідників-початківців¹. У доробках різного ґатунку (підручниках, навчальних і навчально-методичних посібниках, монографіях (одноосібних і колективних), статтях, тезах і т. ін.) представлені теоретичні відомості (від елементарних, найнеобхідніших до ґрунтовних, комплексних) відповідно до мети й завдань, що їх ставили перед собою автори.

Окрім того, на початку XXI ст. захищено й низку дисертаційних робіт, які актуалізували питання формування тих чи тих компетентностей майбутніх спеціалістів із видавничої справи та редагування,

¹ Наразі говорять про функціонування в Україні двох основних потужних шкіл редагування, а саме: 1) львівську, створену на базі Української академії друкарства; 2) київську, сформовану в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [13: 293].

репрезентували особливості підготовки відповідних фахівців у незалежній Україні, як-от: Р. Бобренко (Переяслав-Хмельницький, 2013), Т. Борко (Київ, 2011), О. Віщук (Київ, 2014), О. Жирун (Київ, 2009), Т. Ус (Київ, 2015), С. Фіялка (Київ, 2012) та ін. Це було дуже доречно, своєчасно, адже редакційно-видавничча сфера, як і будь-яка інша, на той момент, коли відбувалися певні трансформації правової бази, технічного й технологічного переоснащення галузі, комп'ютеризація редакційно-видавничих процесів тощо, конче потребувала поліпшення якості підготовки нового покоління висококваліфікованих спеціалістів, спроможних працювати в ринкових умовах. Упадає в око те, що вчені неодноразово зверталися й звертаються до висвітлення питання з позицій історії становлення видавничо-редакторської галузі чи то принагідно, чи то у спеціальних розвідках (З. Григорова, В. Губарець, С. Гузенко, В. Жадько, А. Завгородня, Н. Зелінська, Р. Іванченко, А. Капелюшний В. Карпенко, І. Квітко, П. Киричок, Т. Крайнікова, Е. Огар, З. Партико, В. Різун, К. Серажим, В. Теремко, М. Тимошик, В. Ткаченко, Т. Фокіна, І. Чеботарьова, В. Шевченко, В. Шпак, С. Ярема та ін.). Українські науковці постійно прагнули і прагнуть уточнити основний категорійний апарат, удосконалити дефініції ключових понять, виявити тенденції розвитку редакційно-видавничої сфери, інакше кажучи, повсякчас намагаються систематизувати добірний фактичний матеріал із урахуванням найновіших як теоретичних, так і практичних здобутків. А відтак, цілком закономірно, відкриваються нові обрії для наукових пошуків. Задля освоєння цих обріїв варто, очевидно, повернутися до усталених наукових позицій й усунути певні дискусійні моменти. Адже не все так просто в теорії редагування, яку подекуди уналежнюють до різних наукових галузей.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – окреслення дискусійних моментів, наявних у сучасній теорії редагування, які стосуються передовсім ключових понять відповідної термінологічної підсистеми, що потребують гармонізації, уніфікації, стандартизації, а подекуди й кодифікації. Задля досягнення мети розв'язували такі основні завдання: 1) акцентували на основних проблемах термінопозначень, якими оперує наукова царина, що актуалізує поняття “видавнича справа” і “редагування”; 2) осмислили основну термінологію редагування й редакторської справи з лінгвістичних позицій.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. У процесі свого становлення будь-яка емпірична наука має накопичити достатню кількість різноманітного фактичного матеріалу, чітко уявляти мету й завдання, окреслити об'єкт і предмет вивчення, озброїтися відповідним методологічним інструментарієм, випрацювати категорійну й термінологічну систему і т. ін. З одного боку, редагування, без жодних сумнівів, має власні теоретичні засади, науковий апарат (об'єкт, предмет, мету, завдання, методи, аспекти і т. ін.), багаторічний досвід, сформовані наукові підходи, традиції, що їх охоче передають від попереднього до наступного наукового покоління. З іншого, – очевидно є потреба критичного осмислення й удосконалення термінології редагування, що, безумовно, може вивести його термінологічну підсистему зі звичної рівноваги, зруйнувати усталені стереотипи, порушити стабільність.

Незважаючи на певні суперечливі моменти, дозволимо собі констатувати: *українське редагування* (чи то, пак, *українська редагологія*, або *українське редагознавство*) відбулося як наука, пройшло тривалий шлях історичного розвитку (від редагування як практичної діяльності (III ст. до н.е.) до редагування як науки (30 – 60 pp. XIX ст.), посіло

відповідне місце в типології галузей знань². Точніше, донедавна посідало, будучи уналежненим зазвичай до різновиду, представленого під шифром 06 Журналістика³. Щоправда, згідно з Постановою КМУ від 29.04.2015 р. № 266, видавничу справу та редагування вилучили з переліку галузей знань і спеціальностей, за якими випускають фахівців у вищій школі [32], що, на думку професіоналів, не сприятиме розбудові як фундаментальних, так і прикладних аспектів відповідної царини.

Нині заклади вищої освіти ще продовжують підготовку здобувачів за освітньо-професійними програмами, орієнтованими на “актуальні спеціалізації” – видавничу справу та редагування, у рамках яких можлива подальша професійна кар’єра. Ідеться передовсім про фахівців з організації книговидавничої справи, видання книжкової й акцидентної продукції, редагування (усіх видів ілюстрацій, текстових, звукових, відео- та інтернет-повідомлень), виготовлення паперових та електронних видань і т. ін., що їх потребує і сучасний видавничий ринок, і національна видавнича справа.

Примітним є те, що сфера *редагування* повсякчас рухається в одному напрямі, так би мовити, пліч-о-пліч з іншою, найменованою як *видавнича справа*. Причому зазвичай стоїть у постпозиції до неї (*видавнича справа та редагування*

² *Галузь знань* – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна сфера освіти і науки, що передбачає групу споріднених спеціальностей [30].

³ В одному зі своїх доробків О. Харитоненко стверджує: “Редагування належить до наукової галузі “соціальні комунікації” і вивчається поряд із такими спеціальностями як “теорія та історія соціальних комунікацій”, “документознавство, архівознавство”, “книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство”, “теорія та історія журналістики”, “теорія та історія видавничої справи та редагування”, “прикладні соціально-комунікаційні технології”, “соціальна інформатика” [51].

[43; 45; 46]), доповнює, конкретизує її й десь-не-десь сприймається як єдине ціле, що, своєю чергою, сприяло появі атрибутивно-субстантивних назв на кшталт *редакційно-видавнича справа, редакційно-видавнича діяльність, редакційно-видавничий процес* тощо, у яких компонент, пов'язаний із редагуванням, переходить у препозицію й актуалізує значення прикметника *редакційний*, утвореного від іменника *редакція*. Такими сполуками послуговуються науковці різних галузей знань, наприклад: 02 Культура і мистецтво (029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа) [53; 54], 06 Журналістика [4; 6; 7; 8; 13; 16], 18 Виробництво та технології (186 Видавництво та поліграфія) [18; 34].

У такому разі виникає низка запитань, з-поміж яких і такі, як-от: чому редакційно-видавнича, а не, скажімо, редакторсько-видавнича або ж видавничо-редакторська (чи то видавничо-редакційна) справа? До якої галузі знань належить редакторський фах і яка сфера науково-дослідницької діяльності спрямована на придбання редакторських знань, умінь і навичок? Редакційно-видавнича справа знаходиться (і чи заходиться?) у підпорядкуванні журналістикознавства / книгознавства або навпаки? Чи правомірно розглядати журналістикознавство / книгознавство як складову редакційно-видавничої справи [6: 16]? Ці та інші питання неодноразово порушують як у наукових колах, так і у студентській аудиторії. Залишаючи наведені питання без відповідей, зробимо спробу окреслити певні дискусійні моменти, що стосуються, по-перше, основних категорій видавничої справи; по-друге, теорії редагування загалом і редакторської справи зокрема.

3.1. Видавнича справа та редагування: проблеми термінології. Термінологічне сполучення “*видавнича справа*”, яке усталилося в сучасному науковому обігові (С. Гузенко [4: 6] С. Лобода,

С. Денисенко [16: 6], М. Тимошик [45: 15], спершу закріпилося на законодавчому рівні. Закон України “Про видавничу справу” від 05.06.1997 р. № 32, зокрема стаття 2, зауважує: *видавнича справа* – “це сфера суспільних відносин, що поєднує в собі організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції” [29]. Відтоді і аж дотепер такою дефініцією оперує більшість науковців. Хоч у нових редакціях цього закону, починаючи з 02.11.2014 р., *видавничу справу* вже витлумачують як “провадження або поєднання суб’єктами господарювання таких видів діяльності: видавничої діяльності, виготовлення видавничої продукції, розповсюдження видавничої продукції” [29]. Інший закон – “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні” – актуалізує терміносполучення “*книговидавнича справа*”, кваліфікує її як складову частину видавничої справи, а тому, цілком закономірно, суттєвих відмінностей у дефініціях понять *видавнича справа* і *книговидавнича справа* не спостерігаємо. Пор.: *книговидавнича справа* “як складова частина видавничої справи – сфера суспільних відносин, що поєднує в собі організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, які займаються створенням, виготовленням і розповсюдженням книжкової продукції” [31]. Виникає слушне запитання: якщо *видавнича справа* загалом передбачає “складові частини” й одна з них іменована як *книговидавнича*, то яка (які) ще різновиди уналежнюють до типології? Найвірогіднішим протиставлюваним різновидом варто визнати, так би мовити, *пресовидавничу справу*. Але чи тільки? Адже до видавничої продукції зараховують “книги, брошури, календарі, газети, журнали, листівки (текстові, зображальні), плакати, буклети, альбоми,

атласи, карти, етикетки, офорти, гравюри тощо” [45: 16]. Окрім того, словосполучення *пресовидавнича справа* є нашим оказіональним утворенням, тобто не є узаконеним, кодифікованим. Як правильно назвати таку “складову частину видавничої справи”, мабуть, поки що не знають, адже здебільшого акцент роблять не на відповідній сфері, а на видавничій продукції, іменуючи її *друкованими засобами масової інформації (пресою)*. І це не єдиний проблемний момент.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався появою спеціальної термінології для означення науки про видавничу (чи то редакційно-видавничу) справу (діяльність) на зразок *едитологія*⁴ [20: 24] (пор.: англ. edit – “редагувати; бути редактором” та edition – “видання; наклад”); *едиціологія*⁵ [54: 202] (пор.: *едиція* < лат. editio – “видання”); *едиторика*⁶ [9: 19; 51]. Відтоді в наукових колах почалися дискусії стосовно доречності чи то недоречності, прийнятності чи то неприйнятності запропонованих термінопозначень. З одного боку, З. Партико, який, вочевидь, відштовхуючись від твердження на зразок “весь цикл наук, що вивчають процеси створення та передачі інформації”, варто об’єднати назвою “інформологія”, потрактує *едитологію* як прикладну суспільну

⁴ Автором відповідного терміна є відомий український мовознавець, теоретик і практик редагування М. Феллер, який ще в 1996 році, виголошуючи доповідь на науковій конференції (“Книга і книжна справа на рубежі тисячоліть”), присвяченій проблем книгознавства, висловив думку про доцільність позначення науки про редагування терміном *едитологія* [50: 112].

⁵ Уперше термін з’являється в навчальному посібникові Г. Швецової-Водки “Вступ до бібліографознавства”. Репрезентуючи типологію наук про “документ” й апелюючи до диференціації книгознавства, або бібліології, дослідниця принагідно зауважує: “Бібліологія охоплює науку про видавничу діяльність – едиціологію <...>” [54: 202].

⁶ Автором терміна *едиторика* вважають німецького вченого Х. Боєтіуса [27: 218; 48].

інформологічну науку, що “досліджує методологічні засади готування в ЗМІ повідомлень (видавничого процесу)” [20: 24]. З другого, – М. Шатрова, яка уналежнює *едиціологію* до дисциплін книгознавчого циклу, витлумачуючи її як “як науку, що займається вивченням історії, теорії, методики та організації редакційно-видавничої справи” [53: 62]. З третього, – Н. Зелінська, яка, виступаючи проти запровадження терміна *едитологія*, натомість пропонує термін *едиторика* як назву комплексної галузі дослідницької та практичної діяльності, усі складові якої спрямовані на вивчення (або стимулювання появи), усебічну оцінку й ефективну суспільну репрезентацію досягнень інтелектуальної творчості засобами їх видавничого втілення, тиражування на різноманітних носіях інформації і просування на книжковому та/або інформаційному ринку [9: 20]. З четвертого, – М. Тимошик – “ініціатор термінологічних дискусій”, який опротестовує запровадження у вітчизняний науковий обіг чужомовних термінів *едитологія* й *едиторика*, вважаючи їх “абсолютно невиразними, непереконливими, невідповідними, штучними” [48].

Кожна з позицій отримує своїх прихильників і крайня також. Так, скажімо, слідом за М. Тимошиком І. Побідаш негативно оцінює термін *едитологія*, кваліфікуючи його як “науково та лінгвістично необґрунтований”, заперечує його здатність вступати в синонімічні відношення з українськомовним терміном “редагування” й наполягає на тому, що питання термінологічних дискусій має бути вирішено експертною групою науковців України й “офіційно озвучено в науці” [27: 219]. Проти запровадження так званих “неоковирних” термінів висловлюються переважно ті, хто вболіває за національний науковий обшир, кого “охопила тривога про те, чому без найменшого нашого спротиву рідний духовний простір тріумфально окупує знахабніла

іноземщина” [48]. Однак, мабуть, це не одна-єдина причина. Адже теорії так званих *едиціології*, *едитології*, *едиторики* містить і низку інших суперечливих моментів⁷.

1. Стосовно терміна *едиціологія*. Дериваційною базою для продукування відповідного слова послужили два компоненти – *едиція*⁸ (< лат. editio – “видання”) та *логія* (< грец. logos – “слово, учення” – друга частина складних слів, що відповідає поняттю “наука”). Згідно з законами українського словотворення композитні похідні утворюються за допомогою інтерфіксів, або сполучних голосних: [o] (якщо твірна основа закінчується на твердий приголосний), [e] (якщо твірна основа закінчується на м’який). Твірна основа слова *едиція* – *едицій* – закінчується на приголосний, до того ж м’який і мала б поєднатися з іншою за допомогою сполучного голосного [e], тобто похідне утворення мало б отримати матеріальну форму вираження на зразок

⁷ Наприклад, упорядники термінологічного словника “Книгознавство” у реєстровій статті з заголовковою назвою “Едитологія (едиторика)” зауважують: “Потреба у введенні нового терміна зумовлюється необхідністю виокремити та дефініювати теоретичний (науковий) аспект редагування, а також представити редагування як невід’ємний процес видавничої діяльності. Однак наукова обґрунтованість цього терміна на сьогодні ставиться під сумнів через такі причини: а) немає достатніх підстав об’єднувати терміни “видавнича справа” (*publishing*) та “редагування” (*editing*); б) невизначеними залишаються проблеми кореляції понять і термінів “видавнича справа”, “видавнича діяльність”, “практика редагування”, “теорія редагування”, а також споріднених термінологічних словоформ “едиторика”/“едитологія”[13: 86].

⁸ На відміну від регулярно використовуваних префіксоїдних елементів на зразок *біо* (< грец. bios – “життя”), *гео* (< грец. gē – “земля”), *геліо* (< грец. hēlios – “сонце”) тощо, компонент *едицію* є носієм предметного (поняттєвого) значення, а тому не є префіксоїдом і в такому оформленні не може слугувати дериваційною базою.

едицієлогія (пор.: *текстологія, текстознавство, але краєзнавство, музеєзнавство*).

У будь-якому разі, відштовхуючись від значень структурних елементів, аналізоване слово лаконічно витлумачують як “науку про видання”, де *видання*, своєю чергою, утворене від дієслова *видати* – “випускати у світ друковані твори”. У процесі історичного розвитку лексема *видання* почала функціонувати як полісемантична, набула таких основних значень, як-от: 1) окремих друкований твір, збірка і т. ін., виданий у світ; 2) сукупність тотожних примірників якої-небудь книги, виданих одночасно; 3) те, що періодично видається під однією назвою (газета, журнал і т. ін.). До того ж у спеціальній літературі, зокрема й законодавчо регламентованій, термін *видання* репрезентовано як “твір (документ), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативно-правових актів щодо видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання” [29]. Відповідно, *едицієлогію* сприймають не просто як науку про видання, а як науку про видання творів (документів), які пройшли редакційно-видавниче опрацювання, виготовлені друкуванням, тисненням або іншим способом, містять інформацію, призначену для поширення, і відповідають вимогам державних стандартів, інших нормативно-правових актів щодо видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання. Очевидно, варто зважати й на те, що іншомовне слово *едиція* стабілізувалося в українськомовному лексикографічному просторі ще на початку ХХІ ст., де отримало конкретне тлумачення – “наукове видання тексту (переважно історичних та лінгвістичних джерел, видання класичної літератури), одне з

прикладних застосувань текстології” [2: 336; 38: 401]. А тому логічно напрошується висновок: *едиціологія* (чи то *едицієлогія*) – “наука про едицію, тобто про наукове видання текстів”. Натомість, у довідковій та науковій літературі *едиціологію* витлумачують не у проєкції на видання, а крізь призму редакційно-видавничої справи, її історії, теорії, методики й організації [53: 62].

2. Стосовно терміна *едитологія*. Як і в першому разі, термін *едитологія* є композитним утворенням, друга частина якого (*логія*) поєднується з твірною основою першого компонента, що закінчується твердим приголосним (англ. *edit*), за допомогою інтерфікса [o], тобто згідно з законами українського словотворення. Причому, зауважимо, один із компонентів твірної бази, з яких формується матеріальна основа похідного слова, завуальований, адже не наявний у словах мови в “готовому вигляді”. Окрім того, як уже зазначалося, спостерігаємо різнобій і у самих дефініціях: одні вважають, що *едитологія* – це наука про редагування; інші витлумачують *едитологію* як прикладну суспільну інформологічну науку, “яка досліджує методологічні засади видавничого процесу, а саме: видавничої діяльності загалом та редагування зокрема” [13: 86]. Упорядники термінологічного словника з книгознавства приписують крайнє твердження З. Партику. Хоч, як свідчить аналіз низки праць цього автора, науковець зазвичай розглядає відповідну царину крізь призму ЗМІ: *едитологія* – “це прикладна суспільна інформологічна наука, яка досліджує методологічні засади готування в ЗМІ повідомлень (видавничого процесу)”⁹ [20: 26; 21: 24]. Така дефініція є вузькою, пов’язує видавничий

⁹ Пор.: *едитологія* – це прикладна наука, яка досліджує методологічні засади підготовки в ЗМІ повідомлень у процесі їх доведення до отримувачів [22: 108].

процес винятково зі ЗМІ, що, власне, сприяло появі й авторського витлумачення поняття “видавнича справа”: галузь суспільного виробництва, яка займається публікуванням повідомлень через ЗМІ на паперових та комп’ютерних носіях інформації [21: 23]. Натомість і видавничий процес, і видавнича справа стосуються не тільки ЗМІ, скеровані на підготовку і випуск у світ різних видів видавничої продукції, з-поміж яких вирізняється й книжкова. Чи не означає це, що, так би мовити, наука про книговидавничу справу (книговидавничий процес) потребує окремого найменування? За такого підходу, безумовно, це не може бути *едиціологія*. Тоді яке?

3. Стосовно терміна *едиторика*. На відміну від композитних похідних *едиціологія* й *едитологія*, термін *едиторика* є суфіксальним утворенням, спродукованим від лексеми, яка поки що відсутня в кодифікованих українськомовних реєстрах: *едитор* + *ик(а)* ← едитор (анг. editor – “редактор”) [42: 316]. Слово *едитор*, на яке все частіше натрапляємо в сучасному інформаційному інтернет-просторі, сприймається як похідне, оскільки містить у своїй структурі виразний морфемний компонент (іншомовний суфікс *-ор*), використовуваний для позначення “назв осіб за професійною діяльністю”: *editor* ← edit – “редагувати; бути редактором”¹⁰.

¹⁰ Дискутуючи з колегами стосовно “калькованих з іноземних мов термінів на кшталт *едитологія*, *едиторика*”, М. Тимошик вдається до осмислення етимології: “В англomовному перекладі *редактор*, *редакційний* матиме відповідники *editor*, *editorial*, а *видавець*, *видавнича справа* – відповідно *publisher*, *publishing*. Ці ж поняття в німецькій мові звучать так: *редагування*, *редактор* – *redigierung*, *redaktoren*, *видавець*, *видавництво* – відповідно *verlager*, *verlag*. Отож, чітко розрізняємо іншомовне звучання в термінах редактор і видавець. “Редагувальний” англійський корінь *edit* ніяк не може перебивати чи накладатися на “видавничий” – *publish*” [47: 91].

Згідно з позицією дериватологів, слова на зразок терміна *едиторика* варто уналежнювати до одного зі словотвірних типів збірних назв із суфіксами іншомовного походження, зокрема до словотвірного типу з суфіксом *-ик(a)* (*-ік(a)*). Деривати цього типу здебільшого означають “сукупність явищ, названих мотивуючим словом”, а деякі набули чи то набувають вторинного значення – “наука або її галузь, що вивчає ці явища” [41: 93] (пор.: *афористика, стилістика, комбінаторика, парадигматика, прагматика* тощо). Такий словотвірний тип зараховують до продуктивних у науковій термінології [41: 93]. Термін відповідає словотвірним нормам, є загалом придатним до вживання¹¹. Однак, по-перше, його спродуковано від дериваційної бази, що наразі є некодифікованою; по-друге, для дериватів словотвірного типу, до якого уналежнений аналізований термін, значення “наука або її галузь, що вивчає ці явища” мало б бути вторинним; по-третє, якщо в англійській мові, з якої запозичено *editor*, слово означає: 1) редактор; 2) завідувач відділу; 3) автор передовиць (у газеті); 4) монтажер фільмів [42: 316], то який стосунок запропонований термін має до власне видавничої справи, видавничої діяльності, видавничої практики¹² і т. ін.; по-четверте, навіть коли відштовхуватися від того, що редакторська і видавнича справи – це два аспекти

¹¹ Говорячи про доцільність терміна *едиторика*, З. Партико зауважує: його “можна було б використовувати (за аналогією до пари термінів *журналістикознавство – журналістика*) лише в парі термінів: *едитологія – едиторика* (за аналогією: *едитологія – наука, що досліджує...; едиторика – вид творчої діяльності...*)” [22: 108].

¹² Попри те, що деякі науковці, наприклад Н. Благовірна, розглядають *едиторику* як професійну редакторську та видавничу практику [1: 163], спостерігаємо зміщення акцентів у бік редагування: “Власне едиторика до певної міри є мистецтвом не лише вивіряння, а й узагальнення” [1: 168].

єдиного цілого, то, відповідно до запропонованого терміна, видавнича справа має знаходитися в підпорядкуванні редакторської, а не навпаки. Натомість у наукових працях натрапляємо на думку, згідно з якою поняття “видання” вважають ширшим за поняття “редагування”: редагування – це лише один з видів підготовки видання до опублікування; окрім редагування, є ще редакційна діяльність” [22: 107]. А можливо, варто говорити про різні (дотичні одна до одної) наукові царини, у межах яких створені умови для генерування нових ідей та їхньої практичної реалізації і як результат – для придбання знань, умінь і навичок, необхідних чи то для видавничої справи (діяльності), чи то для редакторської справи (діяльності)¹³? І говорять. Однак не про окремі сфери науково-дослідницької діяльності, а про два складники однієї наукової галузі (*едитології*): 1) теорія видавничої діяльності; 2) теорія редагування [20: 26; 21: 24]. І знову виникає низка запитань, наприклад: чому *теорія видавничої діяльності*, а не видавничої справи? Адже крайнє поняття є ширшим за перше й відповідно до законодавчо закріпленого потрактування передбачає, окрім власне видавничої діяльності, виготовлення й

¹³ У новій редакції закону “Про видавничу справу” терміни *видавнича справа* і *видавнича діяльність* співвідносяться як загальне і часткове. Пор.: *видавнича діяльність* – організаційно-творча, господарсько-виробнича діяльність видавців, спрямована на підготовку і випуск у світ видавничої продукції; *видавнича справа* – провадження або поєднання суб’єктами господарювання таких видів діяльності: видавничої діяльності, виготовлення видавничої продукції, розповсюдження видавничої продукції [29]. Із лінгвістичної позиції полісемантичні слова *справа* і *діяльність* можуть вступати в синонімічні відношення. Пор.: *справа* – 1) робота, заняття людини, пов’язані з розумовим або фізичним напруженням; те, що робить людина, чим займається; діло, праця; 2) робота, заняття і т. ін., пов’язані з виробництвом, службою, громадськими обов’язками і т. ін.; *діяльність* – застосування своєї праці до чого-небудь; праця, дії людей у якій-небудь галузі [40].

поширення видавничої продукції. Чому другий складник іменовано *теорією редагування*, а не, скажімо, теорією редакторської діяльності або теорією редакторської справи? І чи справді теорія редагування перебуває, так би мовити, на задньому плані, знаходиться в тіні теорії видавничого процесу? Саме видавничий процес, як зауважує З. Партико, є об'єктом дослідження едитології, а предметом – “методологічні засади (аксіоми, закони, закономірності, постулати, методи, методики, норми, творчі процеси) цього видавничого процесу” [21: 25]. Не претендуючи на всеохопне висвітлення й успішне розв'язання суперечливих моментів, зробимо спробу осмислити ключові поняття термінологічного апарату теорії редагування (чи то, пак, редакторської справи) з лінгвістичних позицій.

3.2. Термінологія редагування (редакторської справи) під лінгвістичним мікроскопом. Лексему *редагування*, спродуковану на основі дієслівної дериваційної бази за допомогою форманта-суфікса *-нн(я)*, можна кваліфікувати як таку, що має загальне словотвірне значення “опредметнена дія” (пор.: *редагува* + *нн(я)* ← редагувати). І *редагування*, і *редагувати* з'явилися в українському інформаційному просторі, найімовірніше, ще на початку ХХ ст., про що свідчить наявний ілюстративний матеріал із текстів класичної художньої літератури. Наприклад: *Найперше про біографію: привезу Вам її сама в січні, і будемо разом редагувати* (Леся Українка); *З ранку до вечора він працював у себе за столом, читаючи, пишучи, правлячи коректи, редагуючи* (В. Гжицький); *Лукич з нового року одмовляється редагувати “Зорю”* (М. Коцюбинський). Щоправда, “з'явилися” не означає “стабілізувалися”, “узвалізувалися”. Одним із перших документів, який містить їхню так звану паспортизацію (реєстрацію з відповідним описом),

варто вважати “Словник української мови” в 11-ти томах (1970–1980 рр.), де *редагувати* – 1) перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст; 2) бути керівником якого-небудь видання; *редагування* – дія за значенням *редагувати* [40]. Однак, як відомо, деривати словотвірного типу, до якого зараховують слова на кшталт *редагування*, набувають і різних предметних значень, серед яких виокремлюють і таке, як-от: “професія, яка полягає у виконанні певних дій, процесів” (пор.: *викладання*, *друкування*, *редагування* і т. н.) [41: 70]. Такі віддієслівні утворення стосуються професійної діяльності лише опосередковано, що може бути зафіксовано при з’ясуванні словотвірного значення (пор.: *викладач* – “той, хто викладає, тобто займається викладанням”; *друкар* – “той, хто друкує, тобто займається друкуванням”; *редактор* – “той, хто редагує, тобто займається редагуванням”). Крайня ілюстрація яскраво демонструє те, що дериват *редактор* має “нерегулярне співвідношення” з мотивуючою основою (*редагувати*) [41: 65]. І це знову ж таки не єдиний дискусійний момент. Розглянемо їх по порядку.

Як свідчить спеціальна наукова й довідкова література і на чому ми вже наголошували вище, сутність терміна *редагування* зазвичай з’ясовують через “заглиблення в його етимологію”. Науковці здебільшого апелюють чи то до латинських дієслів *redigo*, *redactum*, що дослівно означають “приводити в порядок; упорядковувати”, чи то до французького *redaction*, пояснюючи його через значення структурних компонентів (< лат. red... – “знову” і actio – “дія”) як “здійснювати повторну дію задля вдосконалення, наведення порядку”. Одне зі значень полісемантичного французького іменника можна репрезентувати як “підготовка, обробка і виправлення якогось документа (тексту); редакція,

або редагування, документа (тексту)”. Але як у такому разі й між якими словами (*редагувати, редагування, редакція, редактор*) встановити мотиваційні відношення? Які з них утворюють і чи утворюють словотвірні пари?

З огляду на те, що слово *редакція* у відповідному значенні наявне і в польській (*redakcja*), і в німецькій (*Redaktion*) мовах, логічно припустити, що в українську воно запозичене через польське посередництво. Цілком імовірно, що й дієслово *редагувати* є адаптованим запозиченням (пор.: пол. *redagować* – 1) *opracowywać tekst pod względem merytorycznym i stylistycznym, przygotowując go do druku* (організовувати текст за змістом і стилем, готувати його до друку); 2) *kierować redakcją pisma, dzieła zbiorowego i tr., przyjmując odpowiedzialność za jego treść i formę* (керувати редакцією журналу, колективною роботою тощо, нести відповідальність за її зміст і форму) [56]. На українському ґрунті (а можливо, знову ж таки під впливом польської мови) відповідно до законів українського словотворення на базі дієслова *редагувати* спродуковано віддієслівний іменник *редагування* (пор.: пол. *redagowanie*), що при зіставленні з твірною базою засвідчує дериваційні ознаки похідності, містить у собі “натяк” на безпосередньо мотивувальне слово, яке входить до семантичної структури похідного.

В українськомовній практиці дієслово *редагувати* визначають як дериваційну базу не лише для лексеми *редагування*, але й для слів *редакція* і *редактор* [37: 198], що так само спонукає до певних розмірковувань. Як і *редакція*, лексема *редактор*, імовірно, є запозиченням, так би мовити, у готовому вигляді (пор.: пол. *redactor* і нім. *Redaktor*). У морфемній структурі слова відбулися зміни, які не порушили його зовнішньої форми, не змінили ні якісного, ні кількісного складу морфем. Таке явище

називають декореляцією й пов'язують здебільшого зі зміною лексико-граматичних властивостей твірних у похідному слові. Попри те, що слово *редактор* сприймається в сучасній українській мові як утворення від дієслова *редагувати*, насправді може мотивуватися й іменником *редакція*. При цьому сам процес словотворення є виразнішим, зрозумілішим, отримує чітке пояснення: утворення похідного слова супроводжується морфологічним чергуванням приголосних [ц'] // [т], що має нерегулярний характер. Ословлюючи позицію про те, що слово *редагувати* послужило дериваційною базою для *редактор*, варто вдатися до перегляду теорії морфонологічних явищ, тобто модифікацій, які виникають на морфемному шві як результат взаємоприспосовування морфем. Найчастіше йдеться про формальні зміни твірної основи у структурі похідного слова (наприклад, чергування, усічення, інтерфіксація, накладання, наголос). Якщо усічення суфікса *-ува* в дериваті твірної основи є закономірною й логічно вмотивованою модифікацією, то зміна [г] // [кт] жодних пояснень не отримує. Пор.: *інспект* + *ор* ← інспектувати, *інструкт* + *ор* ← інструктувати, *ревіз* + *ор* ← ревізувати, але *редакт* + *ор* ← редагувати. Те саме стосується й іншого слова, актуалізованого в межах видавничо-редакторської справи, зокрема *коректор*, яке зазвичай співвідносять з дієсловами *коригувати* чи то *корегувати*. До того ж у лексичному корпусі сучасної української мови зафіксоване й дієслово *коректувати* [40]. Попри встановлення мотиваційних відношень між спільнокореневими словами, як і в першому разі, так і другому можна знову ж таки говорити про запозичення лексеми, так би мовити, у готовому вигляді: *коректор* (< лат. *corrector* – “той, що виправляє”) – “особа, що виправляє друкарські помилки при підготовці видання” [38: 559]. Хоч,

вочевидь, вступає в мотиваційні зв'язки з дієсловами на кшталт *коригувати*, *коректувати* (< лат. *corrigere* – “виправляти”); *коригування*, *коректування* – “виконання коректури”, де *коректура*, *коректа* (< лат. *correctura* – “виправлення”). Переходячи з однієї мови в іншу, слово, як відомо, адаптується до законів тієї мови, у яку воно потрапило, його граматичне оформлення стає таким, як цього вимагає мова-реципієнт, і як результат – можливі зміни в морфемній структурі слова.

Витлумачення й аналіз відповідних ключових термінів, актуалізованих під час студіювання редакторської справи, гадаємо, допоможе розібратися й у сутності поняття “*теорія редагування*”, яку дехто з науковців кваліфікує як одну з частин едитології й витлумачує як таку, “що досліджує методологічні засади безпосереднього готування повідомлень до публікування (редагування)” [21: 25]. Конкретизуючи дефініцію, З. Партико наголошує: “це система логічно опрацьованих знань про практику редагування – правила внесення змін безпосередньо в саме повідомлення”. На думку дослідника, теорія редагування “описує, зокрема у формі аксіом, законів, закономірностей, методів, методик, норм тощо, пояснює та прогнозує функціонування тих суб'єктів та об'єктів, що беруть участь у процесі редагування” [21: 25]. З огляду на те, що теорію (грец. *theoria* – “розгляд, міркування, учення”) зазвичай витлумачують як: 1) логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища та розкриває його закономірності; 2) учення про певну сукупність явищ, галузь знань, створене на підставі такого узагальнення; 3) сукупність узагальнених положень, які становлять певну науку чи розділ науки; 4) загальні засади певної науки,

ремесла, а також абстраговане знання цих засад [40], термінологічне словосполучення “*теорія редагування*”, на перший погляд, є цілком прийнятним. За такого підходу теорія редагування, як і будь-яка інша теорія, являє собою систему достовірних знань про реалії об’єктивної дійсності, яка описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі. Щоправда, виникає питання: якої предметної галузі?

У спеціальній довідковій літературі натрапляємо на словникові статті з реєстровим словом “*редагування*”, що репрезентує такі значення: 1) керівництво змістовим аспектом роботи книжкових видавництв і редакцій ЗМІ; передбачає підготовку творів до опублікування; 2) процес перевіряння, виявлення помилок і їх виправлення з огляду на політичні, юридичні, інформаційні, соціальні, композиційні, логічні, лінгвістичні, психолінгвістичні, видавничі, поліграфічні норми редагування, а також на правила складання, верстання, технічного, художнього, поліграфічного оформлення видання; опрацювання оригіналу на різних етапах видавничого процесу; 3) невід’ємна складова едитології, яка досліджує всі аспекти аналізу, оцінювання, виправлення авторських і видавничих оригіналів; 4) невід’ємна складова навчальних дисциплін редакторсько-видавничого циклу [13: 239]. Укотре вдамося до лінгвістичного аналізу тверджень, зокрема почнемо з крайнього.

Лексему *складник* (“складова частина”) використовують передовсім для позначення “складової одиниці, елемента цілого”. Звідси, відповідно, “навчальні дисципліни редакторсько-видавничого циклу” варто сприймати як єдине ціле, а *редагування* – як складову одиницю цього цілого, що логічно мала б протиставлятися іншим структурним елементам. Яким? Окрім того, поняттям “*редагування*” оперують навчальні дисципліни

книгознавчого (бібліологічного), документознавчого (документологічного) циклів. І не тільки. Наприклад, така науково-методична галузь знання, як “Академічне письмо”, мета якої – розвиток компетентностей, необхідних для продукування академічних текстів відповідно до міжнародних риторичних конвенцій. А це означає, що в межах відповідної навчальної дисципліни дають знання не лише про методи й технології, побудови тексту, але й стосовно його вдосконалення, тобто редагування, перед оприлюдненням. Для відповідної наукової царини й навчальної дисципліни так само актуальними є і “аспекти аналізу”, й “оцінювання”, і “виправлення авторських оригіналів”. До того ж сама собою напрошується думка про те, що *редагування* як процес (“сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного результату”) не є однотипним.

Редагуванням можна займатися як професійно, так і непрофесійно, що дає підстави внести корективи й у формулювання дериваційного значення слова *редактор*. Донедавна воно, як і всі похідні слова зі значенням “діяч”, потрактовувалося за допомогою моделі “той, хто робить те, що названо твірною основою” (пор.: *редактор* – “той, хто редагує”). Однак не кожен, “хто редагує”, є редактором; редактором є лише той, хто займається редагуванням професійно, тобто *редактор* – “той, хто редагує професійно”.

Непрофесійне редагування супроводжує кожного з нас упродовж усього свідомого життя: чернетка, чорновий текст, рукопис і т. ін. – зразки, написані, підготовлені начорно, не остаточно, які передували так званим чистовим варіантам. Ще у шкільному віці перед оприлюдненням тих чи тих матеріалів (домашніх завдань, творів, віршів і т. ін.) обов’язково вдавалися до редагування-виправлення

“авторських оригіналів”. Усуваючи хиби, вади, недоліки, помилки, редагуванням займалися здебільшого батьки або вчителі, а згодом – викладачі і т. ін., які, не маючи відповідних знань, умінь і навичок редакторської справи, професійно не володіючи певними методами й технологіями, просто виправляли, вдосконалювали певні рукописи. Це сприяло появі й узаконенню синонімічного ряду з дієслівною синонімічною домінантою на зразок *виправляти (редагувати, коректувати, коригувати, вичитувати)* [39: 196].

Окрім того, з одного боку, можна непрофесійно редагувати-виправляти чужий текст, з іншого, – можна вдосконалювати власний. Удосконалення власного рукопису перед його оприлюдненням, варто найменувати терміном “саморедагування”, спродукованим за зразком таких слів, як-от, наприклад: *самовдосконалення* – “удосконалення самого себе (фізичне, моральне і т. ін.), своєї фахової майстерності тощо”, *самовиховання* – “виховання самого себе”, *самонавчання* – “самостійне навчання поза навчальним закладом, переважно без допомоги вчителя” і т. ін.). А відтак – *саморедагування* можна витлумачити як “самостійну перевірку, виправлення, вдосконалення певного тексту перед його оприлюдненням без допомоги професійного редактора”. Кожен автор журналістського, художнього, наукового і т. ін. текстів, переконані, жодного разу не обходився без так званого “етапу саморедагування”. Останній особливо актуальний для науково-дослідницької діяльності, деінде отримує чітку репрезентацію. Так, скажімо, говорячи про етапи підготовки наукової статті, О. Семенов апелює до обов’язкового “проведення самоконтролю виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях”, до перевірки тексту статті на відповідність “чинним правописним

нормам”, “вимогам наукового стилю”, “оформлення цитат і покликань” [36: 101], тобто наполегливо радить зайнятися саморедагуванням рукопису. Як свідчить досвід, автори наукових текстів після саморедагування здебільшого звертаються й за сторонньою допомогою, яку отримують переважно не від редакторів-професіоналів, а від тих, для кого редагування не є професійною діяльністю, наприклад, до філологів. Чи можна в такому разі говорити про редагування і який стосунок таке редагування має (і чи має!) до теорії редагування?

Вочевидь, не варто забувати й про те, що подекуди редакторською практикою займаються ті, хто не пов'язаний з певною професією. Для прикладу зупинимося на Наказі Міністерства освіти і науки України від 18.11.2020 р. № 1437 (Про зміни до Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОНУ від 15.01.2018 р. № 32, зареєстрованого у Міністерстві юстиції 06.02.2018 р. за № 148/31600), де у п. 6.7 натрапляємо на окреслення вимог до “редакційної колегії” загалом й “головного редактора” зокрема. Згідно з наказом “у складі редакційної колегії має бути не менше трьох вчених, що працюють за основним місцем роботи в українських наукових установах або закладах вищої освіти, і щонайменше – один науковець, що працює за основним місцем роботи в закордонній науковій установі або закладі вищої освіти” [33]. Укотре напрошується логічне запитання: то хто ж такий редактор?

У спеціальній і довідковій літературі чітко прописано: *редактор* – це: 1) працівник редакції, який професійно займається підготовкою до випуску у світ творів друку, програм телебачення, матеріалів інформаційних агентств, текстів кінофільмів і спектаклів, управлінської, статистичної, юридичної документації; 2) фахівець, який редагує текст;

3) керівник редакції [13: 242]. Тут же й потрактування термінологічного словосполучення *редактор головний* – “фахівець, зазвичай із редакторською або журналістською освітою, який визначає видавничу програму і керує всім редакційно-видавничим процесом”, окреслення основних напрямів діяльності головного редактора – організаційного (“підбір кадрів і керівництво роботою усіх відділів видавництва; пошук авторів, рецензування й затвердження авторських оригіналів; ознайомлення і затвердження видавничих оригіналів; розробка довгострокових, середньострокових і короткострокових планів випуску видань; контроль над виконанням графіків проходження оригіналів у видавничих підрозділах; здійснення кадрової політики; візування документів та укладання угод; підписання видання до друку”) і творчого (“ознайомлення із авторськими оригіналами; вибіркоче читання видавничих оригіналів; затвердження макетів художнього оформлення; аналіз рецензій на видання власного видавництва; оцінювання конкурентноспроможності видавництва; організація презентацій; вивчення кон’юнктури ринку; розробка плану промоційних заходів; контакти з пресою, громадськими організаціями тощо” [13: 242]. Скажу, що мені, як і багатьом моїм колегам-науковцям, доводилося, а багатьом і доводиться бути у статусі “головного редактора” того чи того фахового видання. Щоправда, кодифіковані вище обов’язки головного редактора як такого або взагалі не стосуються головного редактора фахового наукового видання, або стосуються опосередковано.

Безумовно, головний редактор фахового наукового видання, як і вся редакційна колегія, за певних умов дотичний до редагування, однак, по-перше, редагування здебільшого не є його професією; по-друге, він є фахівцем, який досконало володіє фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з

певної галузі науки, що зазвичай не пов'язана з редакторською справою. Тоді чи доцільно такого головного редактора сприймати як “керівника редакції”, а членів редакційної колегії уналежнювати до “фахівців, які редагують текст”? До того ж і саме слово *редакція* не є однозначним стосовно потрактування. Пор.: редакція – 1) варіант тексту авторського оригіналу, одержаний у результаті його опрацювання (перероблений) автором; 2) основний структурний підрозділ видавництва, який проводить усю організаційну і практичну роботу стосовно підготовки видання до друку; 3) приміщення, у якому здійснюється редагування [13: 243]. І навіть якщо апелювати до того, що йдеться про *редакцію друкованого засобу масової інформації*, то з огляду на дефініції крайнього терміносполучення (“структурна ланка, що готує та випускає у світ друкований засіб масової інформації за дорученням засновника (співзасновників)” [13: 243]) не зрозуміло, що це за “структурна ланка” і в межах якої цілісності її виокремлюють. Окрім того, ні посада головного редактора фахового видання, засновником якого є певний навчальний заклад, ні посади членів редакційної колегії не передбачені у штатному розкладі. А тому й маємо те, що маємо: працюючи на посадах професора, доцента і т. ін., ті чи ті науковці є просто аматорами, бо займається редагування не як професіонали, а як “любители”.

Не сприяють позитивному розв'язанню проблеми й сучасні наукові підходи до потрактування ключових понять редакційно-видавничої справи. Так, скажімо, згідно з позицією М. Тимошика, у сучасному тлумаченні “поняття *редактор* означає фахівець, який здобув спеціальну освіту і здійснює підготовку до друку чи поширення через електронні ресурси певного видання” [47: 17]. Для науковця редактор – це “основний творчий працівник, який безпосередньо

відповідає за високопрофесійну підготовку до друку конкретного оригіналу, дбаючи про його належний структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень” [47: 51]. Звідси, відповідно, й окреслена низка завдань редактора: професійно “провести” доручений йому оригінал усіма етапами редакційно-видавничого процесу – від редагування авторського оригіналу до перевтілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску у світ¹⁴. Усе б нічого, однак знову виникають певні суперечності, оскільки *видавництво* – це спеціалізоване підприємство, основним видом діяльності якого є підготовка і випуск у світ видавничої продукції та відповідальне за виготовлення і поширення документа [13: 35]. Як свідчить практика, редакційна колегія фахового видання зазвичай функціонує сама по собі, так би мовити, відірвано від видавництва, яке просто тиражує “готовий продукт”, не втручаючись ні в його зміст, ні в його структуру.

З іншого боку, натрапляємо й на доволі вузькі потрактування, прив’язані до тієї чи тієї сфери діяльності. Наприклад, словом “редактор” називають працівників ЗМІ, які здійснюють редагування повідомлень [21: 29]. Така дефініція орієнтована на

¹⁴ Щоправда, сама дефініція поняття “редакційно-видавничий процес” не є загальноприйнятою, а тому в різних наукових доробках по-різному розставлені акценти. Пор.: *редакційно-видавничий процес* – “надання елементам тексту та іншим матеріалам авторського оригіналу, підготовленого до видання, однакової форми, найзручнішої для читання видання і будь-якої іншої роботи з ним (транспорт, зберігання, накопичення в бібліотеках, швидке ознайомлення тощо)” [3: 5]; *редакційно-видавничий процес* – “сукупність обумовлених практикою книговидання послідовних дій видавничих працівників, спрямованих на підготовку і випуск у світ того чи іншого виду видавничої продукції” [47: 69]. Наразі виокремлюють переважно чотири основні етапи редакційно-видавничого процесу: підготовчий, редакційний, виробничий, маркетинговий [49: 162].

пресову продукцію, а окрім пресової, без жодних сумнівів, редакторського втручання потребує й книжкова [4: 24–28]. Осмислюючи технології поліграфічного виробництва й актуалізуючи редагування як важливий елемент редакційно-видавничої підготовки книги, О. Пушкар, Є. Грабовський, М. Оленич принагідно окреслюють й обов'язки редактора, який, на їх думку, має оцінювати обґрунтованість авторської думки, достовірність наведених у рукописі фактів, точність визначень і формулювань, аргументованість висновків, послідовність викладення матеріалу, його структурну організацію та інші особливості тексту [34: 75]. Щоправда, упадає в око те, що такий перелік є далеко неповним, вочевидь, стосується більшою мірою літературного редактора, а є ще редактор, наприклад, художній, технічний і т. ін.

Задля порівняння проілюструємо позицію М. Тимошика, який переконливо аргументує, що “незалежно від величини, структури чи спеціалізації випуску друкованої продукції того чи іншого видавництва, у штатному розкладі кадрів повинні бути посади, без яких діяльність цього творчовиробничого підрозділу буде недоцільною й неефективною” [47: 47]. Ідеться передовсім про такі посади, як-от: директор, головний редактор, редактор, коректор, художній редактор, технічний редактор, менеджер з продажу. Як бачимо, посада літературного редактора в запропонованому переліку взагалі відсутня, хоч, зауважимо, літературний редактор наявний у списку “редакторських посад сьогодення” [47: 22], а також в підручнику є окрема тема, присвячена літературному редагуванню [47: 231]. Зупинимося детально лише на функційних обов'язках окремих посадових осіб [47: 51–54], безпосередньо дотичних до редакторської справи.

Назва посади	Перелік обов'язків
Редактор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оцінка авторського оригіналу. 2. Підготовка редвисновку. 3. Редагування оригіналу. 4. Погодження з автором правок. 5. Редагування ілюстративних матеріалів. 6. Перенесення авторських виправлень. 7. Підготовка каталожної картки видання. 8. Підготовка рекламних текстів. 9. Візування видавничого оригіналу. 10. Участь у розробці художнього оформлення.
Коректор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зчитування та вичитування. 2. Дотримання принципу однасті. 3. Виявлення помилок. 4. Звіряння цитат. 5. Заміна чужомовної лексики національною. 6. Видалення недоречних діалектизмів. 7. Стилистичне оцінювання неологізмів. 8. Уникнення складнопідрядних словосполучень. 9. Повторне читання специфічних елементів тексту (висновки, термінів, дати, числа, імена). 10. Звіряння з оригіналом прізвищ. 11. Правильність таблиць, рисунків і креслень. 12. Відповідність текстів до ілюстрацій. 13. Перевірка вихідних відомостей. 14. Звіряння сторінок сигнального примірника. 15. Звіряння ідентичності “Змісту” і тексту. 16. Розкриття абревіатур. 17. Розбивка тексту на абзаци.

Художній редактор	<ol style="list-style-type: none">1. Розробка художнього оформлення.2. Ілюстрування тесту видань.3. Виготовлення логотипу.4. Розробка проєкту серійних видань.5. Добір позаштатних художників.6. Приймання від художників оригіналів та визначення їх якості.7. Підготовка договорів із художниками.8. Контроль поліграфічного відтворення художнього оформлення.9. Оцінка друкарських відбитків художнього оформлення.
Технічний редактор	<ol style="list-style-type: none">1. Визначення формату сторінки й кількості рядків на ній, спусків.2. Підбір шрифтових параметрів видання.3. Вказівки для верстальника видання щодо внутрішньо-текстових відбивок.4. Зазначення місця розташування ілюстрованих вставок.5. Забезпечення якості верстки та оригінал-макета.6. Перевірка якості друкування, політурних та оздоблювальних процесів.

Примітним є те, що запропонована систематизація функційних обов'язків є стрункою, гармонійною лише на перший погляд. При скрупульознішому опрацюванні стають очевидними й деякі суперечливі моменти, як-от: по-перше, якщо *технічний редактор* – це “видавничий працівник, який займається технічним редагуванням видань” [47: 54], а *технічне редагування* – “послідовні дії технічного редактора щодо визначення технічних характеристик видавничого оригіналу, комп'ютерного складання, верстання й оформлення різноманітних текстових та зображальних складових видання, а також контролю за якістю його поліграфічного

відтворення” [47: 293], то чому “контроль поліграфічного відтворення художнього оформлення” уналежнено до обов’язків художнього редактора і чому саме на цього працівника покладена відповідальна місія: “досягти реального втілення задуму видавництва створити видавничий продукт на високому *художньому* (курсив наш – Ж. К.), структурному, змістовому та поліграфічному рівнях виконання” [47: 54]?

По-друге, якщо *художній редактор* – це “творчий працівник видавництва, який займається художнім редагуванням різних видів видань” [47: 53], а *художнє редагування* – “послідовні дії художнього редактора і редактора щодо обґрунтування концепції художнього оформлення та її поліграфічне втілення шляхом аналізу, оцінки й контролю за якістю виконання усіх зображальних елементів зовнішньої і внутрішньої частини видавничого продукту на різних етапах проходження оригінал-макета” [47: 258], то чому “забезпечення якості верстки та оригінал-макета” співвіднесено з обов’язками технічного редактора і чому до обов’язків технічного редактора зараховують ще й “добір позаштатних художників”, “підготовку договорів із художниками” тощо. Окрім того, незрозумілим залишається й те, чому художній редактор займається “художнім редагуванням *різних видів* (курсив наш – Ж. К.) видань”, а технічний – “технічним редагуванням видань”. І яка “участь у розробці художнього оформлення” просто редактора?

По-третє, якщо *коректор* – це “редакційний співробітник, який здійснює на різних етапах редакційно-видавничої підготовки процесу звірки набраного або правленого варіанту оригіналу з попереднім, вичитування самого оригіналу з одночасним виправленням різних помилок” [47: 52], то чому “редагування оригіналу” уналежнено й до обов’язків просто редактора?

За традицією поняття *коректор* здебільшого витлумачують, як уже зазначалося вище, на основі мотиваційних відношень із відповідним дієсловом (“той, хто коригує”) або в супроводі семантичних конкретизаторів (“працівник видавництва або поліграфічного підприємства, який виконує коригування” [13: 139]). Не викликає принципівих заперечень і виокремлення завдань коректора: відстежити правильність внесення редакторських виправлень; виправити копіювальні, орфографічні, пунктуаційні помилки, а також помилки складання, верстки й технічні дефекти у відбитках відповідно до правил і норм написання, складання, верстання; звернути увагу редактора на непомічені ним змістові, логічні, фактичні помилки; перевірити комплектність оригіналу; перевірити уніфікованість написання складних або часто вживаних слів, власних назв, цифрових даних, а також системи шрифтових і нешрифтових виділень [47: 139]¹⁵. Такий підхід дає змогу говорити про проміжну ланку в редакційно-

¹⁵ На думку С. Гузенко, до обов’язків коректора належать: зчитування як зрівняння видавничого оригіналу з авторським (другої верстки з першою) після внесення редакторських правок; вичитування як усунення орфографічних, пунктуаційних помилок, буквених неточностей і технічних вад верстки; дотримання принципу єдності (уникнення різночитань елементів тексту, що повторюються) у поданні прізвищ та ініціалів, бібліографічних покликань, географічних та історичних назв, мір ваги; виявлення смислових, логічних, стилістичних та фактичних помилок; читання з подвоєною увагою специфічних елементів тексту (висновки і визначення термінів, дати, числа, імена); спеціальне звіряння з оригіналом прізвищ, оскільки редакторські комп’ютерні програми нерідко самочинно замінюють зовсім не відоме прізвище на подібне, яке вже введено до їх словників; “прив’язування” у змістовий контекст слів, у яких при комп’ютерній заміні букви замінюється смисл речення; перевірка вихідних відомостей в останній підписній верстці; звіряння сторінок сигнального примірника з наростанням пагінації сторінок та методом “прив’язування” змісту за перехідними сторінками [4: 23].

видавничій діяльності – коректорську: якщо є редакторська справа, а коректор – це не редактор, то, значить, мала б бути і коректорська справа (пор.: *справа* – “робота, заняття і т.ін., пов’язані з виробництвом, службою”). Окрім того, диференціація між завданням редактора і коректора є здебільшого формальною: теоретично нібито все обґрунтовано, умотивовано, а на практиці зіштовхуємося з низкою проблем. Немає потреби зупинятися на них детально, це не є метою наших розмірковувань, проте ще один із моментів актуалізуємо. Якщо редактор є основним працівником у видавництві, який, редагуючи авторський оригінал, повсякчас повинен пам’ятати про те, що межі втручання редактора в текст мінімальні, то чи може коректор розширювати ці межі, удаватися до “заміни чужомовної лексики національною”, “видаляти недоречні діалектизми”, “стилістично оцінювати неологізми”, “уникати складнопідрядних словосполучень” тощо?

Питання залишаємо без відповіді, бо відповідь на нього не є однозначною. Воно, як і інші питання “теорії редагування” чи просто редагування, переконливо свідчать про те, що відповідна вітчизняна наукова царина перебуває на шляху свого розвою, потребує більш скрупульозного вивчення, комплексних досліджень, що сприятиме виокремленню нової наукової галузі, яка не сприйматиметься як складник якоїсь науки, скажімо, едитології, а розбудовуватиметься, маючи свою мету й завдання, свій об’єкт і предмет вивчення, методологічних інструментарій і т.ін. Наразі цю галузь традиційно називають редагуванням, виплумачуючи його не як науку, а як “багатогранний процес роботи над оригіналом майбутнього видавничого, журналістського чи кінематографічного продукту, який передбачає виконання за результатами редакторського аналізу низки творчих

та організаційно-технічних функцій і спрямований на удосконалення змісту та форми цього продукту з метою результативнішого сприйняття його читачем, слухачем чи глядачем” [47: 102]. Такий підхід до потрактування “редагування” дехто з науковців вважає застарілим, таким, що відповідає стану розвитку редагування 60-70-х років минулого століття [24: 86].

Називаючи себе “прихильником традиції українського термінотворення”, в основі якої – “питомо українські слова і корені до них, що пройшли перевірку часом, короткі в написанні, зручні й зрозумілі в користуванні”, М. Тимошик вважає за доцільне в подальшому називати науку про редагування *редагологією* (щоправда, обидва компоненти дериваційної бази є запозиченими), а науку про видавничу справу – *виданнялогією*, де *редагологія* – “складова частина науки про видавничу справу та редагування, яка досліджує низку творчих і організаційно-технічних процесів, пов’язаних із редакційною підготовкою до видання та оприлюднення різних видів текстів”; *виданнялогія* – “складова частина науки про видавничу справу та редагування, яка досліджує низку організаційно-технічних, промоційних та маркетингових процесів, пов’язаних із виготовленням відповідно до заданої матеріальної конструкції конкретного видання та поширення його серед читачів” [47: 103]. Зауважимо, що цю думку автор висловлює не вперше: на неї натрапляємо й у статті, у межах якої науковець, категорично заперечуючи доцільність термінів *едитологія* й *едиторика*, принагідно ставить риторичне запитання: що заважає назвати науку про редагування *редагологією*, а науку про видавничу справу – *виданнялогією*? [48; див. також: 44: 35]. На наш погляд, продукування крайнього терміна взагалі суперечить словотвірним нормам української мови,

окільки твірна основа з м'яким приголосним основи мала б поєднатися з іншою твірною основою за допомогою інтерфікса (сполучного голосного) *-e-*, тобто результатом словотворення стало б слово *виданнелогія*.

Спостерігаємо певні суперечності й у наведених вище дефініціях, зокрема йдеться про сегмент на кшталт “складова частина науки про видавничу справу та редагування”. А як у такому разі назвати ту науку про видавничу справу і редагування? І чому ці “дві наукові дисципліни” не можуть функціонувати як окремі, дотичні одна до одної наукові царини? І чому, скажімо, одна з цих наукових царин не може мати оригінальну назву на зразок *українська редактологія*?

Осмислення проблеми дає змогу констатувати: йдеться не просто про редагування, а про професійне редагування, тобто про редакторську справу, про працю редактора як організатора процесу редагування. Звідси, можливо, доречно було б послуговуватися терміном на кшталт *редактологія* (пор.: *редакт* + *о* + *логія* ← редактор і логія), який, власне, актуалізуватиме значення – “наука про редакторську справу”. Процес словотворення можна розглядати як такий, що супроводжується морфологічним явищем усічення (скорочення кінчної частини (фіналі) твірної основи у процесі взаємопритосування морфем). Пор.: *філологія*, *психологія* тощо. Цілком прийнятним вважаємо і синонімічний термін на зразок *редактознавство*, що буквально означає “знання редакторської справи”, а в широкому потрактуванні – “наука, що вивчає редакторську справу, зокрема місце редактора в редакційно-видавничому процесі, його участь в організації процесу редагування, технологію й методику професійного редагування, етичні засади редакторської діяльності тощо”. Відповідні терміни

хоч і порушують усталені традиції, однак засвідчують звичні словотвірні механізми.

Окрім універсальних механізмів номінації понять спеціальної царини, наявні й специфічні, національні, зумовлені своєрідною внутрішньою будовою мови, її нормами, загальноприйнятими правилами й законами. Висунуті припущення залишаємо без ґрунтовної аргументації, окреслені проблемні моменти залишаємо для подальших наукових дискусій, у межах яких може народитися істина. Висловлені міркування лише свідчать про те, що не все так просто і гладко в теорії, яку традиційно називають “теорією редагування” чи просто редагуванням.

4. ВИСНОВКИ. Нині немає жодних підстав сумніватися в тому, що українське редагування (чи то, пак, українське редактознавство, або українська редактологія) відбулося як наука, яка систематизує знання про редакторську справу, професійне редагування тих чи тих текстів (у широкому потрактуванні) перед їхнім оприлюдненням (оприятвенням). Формування актуалізованої царини супроводжувалося відбором наукових фактів, перевіркою різних гіпотез, формулюванням певних законів, побудовою і розбудовою теорій, появою й модифікацією відповідної терміносистеми. Українське редактознавство, як і редактознавство загалом, попри вагомі здобутки має беззаперечні перспективи розвитку, що переконливо засвідчують результати наукових пошуків, має й певні проблеми, які стосуються передовсім гармонізації термінології, її уніфікації, стандартизації і т. ін.

Узагальнюючи, зауважимо: так звана редактологічна терміносистема (терміносистема редагування), яка є результатом творчих наукових пошуків, лише певною мірою ґрунтована на традиції. Сучасне термінне розмаїття відповідного наукового

простору потребує більш глибокого осмислення (переосмислення!) і більш виважених обґрунтувань, що сприятиме доступності, зрозумілості, точності, ясності, а відтак і науковості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благовірна Н. Факт як метафора. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 162–170.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. 1440 с.
3. Власюк А. І., Белзецький Р. С. Основи редагування, коректури та верстки технічних текстів : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2015. 96 с.
4. Гузенко С. В. Теорія і практика редагування : навч. посіб. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. 220 с.
5. Ейсмонт Ю. Робота редактора з науковим текстом: особливості редакторського читання (за матеріалами УРЖ “Джерело”). *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 11. С. 26–28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2017_11_7
6. Жадько В. О. Журналістика та основи редакторської майстерності : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 271 с.
7. Жадько В. О. Основи журналістики та редакційно-видавничої справи : навч. посіб. Київ : “СПД Жадько В. О.”, 2005. 352 с.
8. Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури : навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. 164 с.
9. Зелінська Н. В. Едиторика – теорія і практика редагування в реаліях нового тисячоліття. *Друкарство*. 2006. № 5. С. 19–24.
10. Зелінська Н., Огар Е., Фінклер Ю., Черниш Н. Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу. *Поліграфія і видавнича справа*. 2002. Вип. 39. С. 203–209.
11. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ПАІС, 2009. 432 с.
12. Карпенко В. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика : підручник. Київ : Університет “Україна”, 2007. 430 с.
13. Книгознавство. Термінологічний словник : редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність / за заг. ред. В. О. Жадька. Київ : ВПК “Експрес-Поліграф”, 2012. 304 с.
14. Крайнікова Т. С. Коректура : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2016. 250 с.

15. Літературне редагування : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. С. Серажим. Київ : Паливода А. В., 2012. 142 с.
16. Лобода С. М., Денисенко С. М. Видавнича справа і технічне редагування : навч. посіб. Київ : НАУ, 2021. 76 с.
17. Марків О. Т. Робота з автором : навч.-метод. комплекс. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 72 с.
18. Назаркевич М. А., Лотошинська Н. Д. Типографіка та редагування : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2022. 328 с.
19. Партико З. В. Галузеве редагування в засобах масової інформації : конспект лекцій. Львів : Афіша, 2007. 102 с.
20. Партико З. В. Загальне редагування : нормативні основи : навч. посіб. Львів : ВФ Афіша, 2006. 416 с.
21. Партико З. В. Загальне редагування : нормативні основи : навч. посіб. Львів : ВФ Афіша, 2017. 416 с.
22. Партико З. В. Наукознавчий аналіз едитології. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2008. № 2. С. 107–115.
23. Партико З. В. Основи редагування : у 2 кн. 3-тє вид., перероб. і доп. Кн. 1 : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 332 с.
24. Партико З. Про означення редагування й операції видавничої діяльності. URL : <http://mk.uad.lviv.ua/storage/uploads/Partyko.pdf>
25. Партико З. Творче редагування та його методи. *Вісник книжкової палати*. 2015. № 1. С. 36–42.
26. Побідаш І. А. Професія редактора : термінологічний, творчий та функціональний аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Журналістика. 2010. Вип. 17. С. 46–50.
27. Побідаш І. А. Редагування чи едитологія? *Журналістика. Лінгвістика. Дидактика* : зб. наук. праць. 2010. С. 217–220.
28. Пономаренко Н. П. Редакторський фах крізь призму аналізу наукових джерел та емпіричних досліджень. *Науковий вісник льотної академії*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : КЛА НАУ, 2018. Вип. 3. С. 145–149.
29. Про видавничу справу : Закон України від 05.06.1997 р. № 32 (у новій редакції: від 01.12.2022 р. № 2811-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n941>
30. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (у новій редакції: від 01.01.2023 р. № 2834-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20230101#Text>
31. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06.03.2003 р. № 601-IV (у новій редакції від 19.06.2022 р. № 2131-IX). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T030601?an=4>

32. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-p>

33. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань : Наказ МОНУ від 15.01.2018 р. № 32 (у новій редакції: від 18.11.2020 р. № 1437). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text>

34. Пушкар О. І., Грабовський Є. М., Оленич М. М. Технології поліграфічного виробництва : навч. посіб. Харків : ХНЕУ імені С. Кузнеця, 2019. 195 с.

35. Різун В. В. Літературне редагування : підручник. Київ : Либідь, 1996. 240 с.

36. Семенов О. М. Культура української наукової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ "Академія", 2010. 216 с.

37. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Освіта, 1995. 256 с.

38. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

39. Словник синонімів української мови: у 2-х томах / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1. 1040 с.

40. Словник української мови : в 11-ти томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua/>

41. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1979. 406 с.

42. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник / уклад. В. Мюллер, М. Зубков, В. Федієнко. 3-тє вид., випр. і доп. Харків : ВД "Школа", 2012. 944 с.

43. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. Київ : Наша культура і наука, 2004. 224 с.

44. Тимошик М. Дисципліна "Основи редагування" в подоланні журналістики безграмотності і примітивізму: проблеми практики ЗМІ очима студентів факультету журналістики КНУКіМу. *Український інформаційний простір*. 2020. Вип. 2 (6). С. 23–48.

45. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Наша культура і наука, 2007. 496 с.

46. Тимошик М. С. Наука про видавничу справу та редагування: тенденції термінотворення. Київ : КНУКІМ, 2012. 22 с.

47. Тимошик М. С. Основи редагування : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2019. 560 с.

48. Тимошик М. С. По-модньому, отож, не по-нашому. URL : <https://narodna.prawda.com.ua/culture/4abca1f384575/>

49. Ткаченко В. П., Чеботарьова І. Б., Киричок П. О., Григорова З. В. Енциклопедія видавничої справи : навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2008. 320 с.

50. Феллер М. Эдитология (судьбы теории и практики редактирования в Украине). Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий : тезисы докладов. Москва, 1996. С. 111–112.

51. Харитоненко О. І. Висвітлення проблем редагування у фахових виданнях галузі соціальних комунікацій. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5853/Kharitonenko%20O..pdf?sequence=1>

52. Хоню В. В. Сучасна термінологія у царині видавничої справи і редагування : перехідний період затягнувся? Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства : зб. наук. праць. Львів : УАД, 2011. Вип. 4. С. 440–449.

53. Шагрова М. Б. Едиціологія – дисципліна книгознавчого циклу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 3. С. 59–62. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_3_13

54. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 216 с.

55. Шпак В. І. Управління сучасним видавництвом : навч. посіб. Київ : ДП “Експрес-об’ява”, 2019. 368 с.

56. Słownik języka polskiego. URL : <https://sjp.pwn.pl/>

REFERENCES

1. Blahovirna N. Fakt yak metafora. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Zhurnalistyka*. 2018. Vyp. 43. S. 162–170.

2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / holov. red. V. T. Busel. Kyiv-Irpin : VTF “Perun”, 2003. 1440 s.

3. Vlasiuk A. I., Belzetskyi R. S. Osnovy redahuvannia, korektury ta verstky tekhnichnykh tekstiv : navch. posib. Vinnytsia : VNTU, 2015. 96 s.

4. Huzenko S. V. Teoriia i praktyka redahuvannia : navch. posib. Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2019. 220 s.

5. Eismont Yu. Robota redaktora z naukovym tekstem: osoblyvosti redaktorskoho chytannia (za materialamy URZh “Dzherelo”). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*. 2017. N 11. S. 26–28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_11_7

6. Zhadko V. O. Zhurnalistyka ta osnovy redaktorskoï maïsternosti : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2012. 271 s.

7. Zhadko V. O. Osnovy zhurnalistyky ta redaktsiino-vydavnychoï spravy : navch. posib. Kyiv : “SPD Zhadko V. O.”, 2005. 352 s.

8. Zavhorodnia L. V. Osnovy literaturnoho redahuvannia ta korektury : navch. posib. Cherkasy : Brama – Ukraina, 2010. 164 s.

9. Zelinska N. V. Edytoryka – teoriia i praktyka redahuvannia v realiiakh novoho tysiacholittia. *Drukarstvo*. 2006. N 5. S. 19–24.

10. Zelinska N., Ohar E., Finkler Yu., Chernysh N. Suchasnyi redaktor: problemy profesiinoho vyshkolu. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*. 2002. Vyp. 39. S. 203–209.

11. Kapeliushnyi A. O. Redahuvannia v zasobakh masovoi informatsii : navch. posib. 2-he vyd., vypr. i dop. Lviv : PAIS, 2009. 432 s.

12. Karpenko V. Osnovy redaktorskoï maïsternosti. Teoriia, metodyka, praktyka : pidruchnyk. Kyiv : Universytet “Ukraina”, 2007. 430 s.

13. Knyhoznavstvo. Terminolohichni slovnyk : redaktsiino-vydavnycha sprava, zhurnalistyka, polihrafiia, vydavnychi biznes, informatsiino-bibliotekna diialnist /za zah. red. V. O. Zhadka. Kyiv : VPK “Ekspres-Polihraf”, 2012. 304 s.

14. Krainikova T. S. Korektura : pidruchnyk. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2016. 250 s.

15. Literaturne redahuvannia : navch.-metod. posib. / uporiad. K. S. Serazhym. Kyiv : Palyvoda A. V., 2012. 142 s.

16. Loboda S. M., Denysenko S. M. Vydavnycha sprava i tekhnichne redahuvannia : navch. posib. Kyiv : NAU, 2021. 76 s.

17. Markiv O. T. Robota z avtorom : navch.-metod. kompleks. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2014. 72 s.

18. Nazarkevych M. A., Lotoshynska N. D. Typohrafika ta redahuvannia : navch. posib. Lviv : Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2022. 328 s.

19. Partyko Z. V. Haluzeve redahuvannia v zasobakh masovoi informatsii : konspekt leksii. Lviv : Afisha, 2007. 102 s.

20. Partyko Z. V. Zahalne redahuvannia : normatyvni osnovy : navch. posib. Lviv : VF Afisha, 2006. 416 s.

21. Partyko Z. V. Zahalne redahuvannia : normatyvni osnovy : navch. posib. Lviv : VF Afisha, 2017. 416 s.

22. Partyko Z. V. Naukoznavchyi analiz edytolohii. *Derzhava ta rehiony. Serii : Humanitarni nauky*. 2008. N 2. S. 107–115.

23. Partyko Z. V. Osnovy redahuvannia : u 2 kn. 3-tie vyd., pererob. i dop. Kn. 1 : pidruchnyk. Kyiv : Vyd-vo Lira-K, 2020. 332 s.

24. Partyko Z. Pro oznachennia redahuvannia y operatsii vydavnychoi diialnosti. URL : <http://mk.uad.lviv.ua/storage/uploads/Partyko.pdf>

25. Partyko Z. Tvorche redahuvannia ta yoho metody. *Visnyk knyzhkovoi palaty*. 2015. N 1. S. 36–42.

26. Pobidash I. L. Profesiia redaktora : terminolohichni, tvorchi ta funktsionalnyi aspekty. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii : Zhurnalistyka*. 2010. Vyp. 17. S. 46–50.

27. Pobidash I. L. Redahuvannia chy edytolohiia? *Zhurnalistyka. Linhvistyka. Dydaktyka* : zb. nauk. prats. 2010. S. 217–220.

28. Ponomarenko N. P. Redaktorskyi fakh kriz pryzmu analizu naukovykh dzherel ta empyrychnykh doslidzhen. *Naukovyi visnyk lotnoi akademii. Serii : Pedahohichni nauky*. Kropyvnytskyi : KLA NAU, 2018. Vyp. 3. S. 145–149.

29. Pro vydavnychu spravu : Zakon Ukrainy vid 05.06.1997 r. N 32 (u novii redaktsii: vid 01.12.2022 r. N 2811-IKh). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n941>

30. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. N 1556-VII (u novii redaktsii: vid 01.01.2023 r. N 2834-IKh). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20230101#Text>

31. Pro derzhavnu pidtrymku knihovydavnychoi spravy v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.03.2003 r. N 601-IV (u novii redaktsii vid 19.06.2022 r. № 2313-IX). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T030601?an=4>

32. Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuetsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity : Postanova KМУ vid 29.04.2015 r. N 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-p>

33. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan : Nakaz MONU vid 15.01.2018 r. N 32 (u novii redaktsii: vid 18.11.2020 r. N 1437). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text>

34. Pushkar O. I., Hrabovskyi Ye. M., Olenych M. M. *Tekhnologii polihrafichnoho vyrobnytstva* : navch. posib. Kharkiv : KhNEU imeni S. Kuznetsia, 2019. 195 s.

35. Rizun V. V. *Literaturne redahuvannia* : pidruchnyk. Kyiv : Lybid, 1996. 240 s.

36. Semenoh O. M. *Kultura ukrainskoi naukovoï movy* : navch. posib. Kyiv : VTs “Akademiia”, 2010. 216 s.

37. Sikorska Z. S. *Ukrainsko-rosiiskyi slovotvorchyi slovnyk*. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv : Osvita, 1995. 256 s.

38. *Slovnyk inshomovnykh sliv* / uklad. L. O. Pustovit, O. I. Skopnenko, H. M. Siuta, T. V. Tsymbaliuk. Kyiv : Dovira, 2000. 1018 s.

39. *Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: u 2-kh tomakh* / A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuk ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2001. T. 1. 1040 s.

40. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua/>

41. *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* : monohrafiia. Kyiv : Naukova dumka, 1979. 406 s.

42. *Suchasnyi anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnyk* / uklad. V. Miuller, M. Zubkov, V. Fediienko. 3-tie vyd., vypr. i dop. Kharkiv : VD “Shkola”, 2012. 944 s.

43. *Tymoshyk M. S. Vydavnycha sprava ta redahuvannia* : navch. posib. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2004. 224 s.

44. Tymoshyk M. Dystsyplina “Osnovy redahuvannia” v podolanni zhurnalistyky bezghramotnosti i prymityvizmu: problemy praktyky ZMI ochyma studentiv fakultetu zhurnalistyky KNUKiMu. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir*. 2020. Vyp. 2 (6). S. 23–48.
45. Tymoshyk M. S. Istoriia vydavnychoi spravy : pidruchnyk. 2-he vyd., vypr. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2007. 496 s.
46. Tymoshyk M. S. Nauka pro vydavnychu spravu ta redahuvannia: tendentsii terminotvorennia. Kyiv : KNUKIM, 2012. 22 s.
47. Tymoshyk M. S. Osnovy redahuvannia : pidruchnyk. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2019. 560 s.
48. Tymoshyk M. S. Po-modnomu, otozh, ne po-nashomu. URL : <https://narodna.pravda.com.ua/culture/4abca1f384575/>
49. Tkachenko V. P., Chebotarova I. B., Kyrychok P. O., Hryhorova Z. V. Entsyklopediia vydavnychoi spravy : navch. posib. Kharkiv : KhNURE, 2008. 320 s.
50. Feller M. Editologiya (sudbyi teorii i praktiki redaktirovaniya v Ukraine). *Kniga i knizhnoe delo na rubezhe tyisyacheletiy* : tezisyi dokladov. Moskva, 1996. S. 111–112.
51. Kharytonenko O. I. Vysvitlennia problem redahuvannia u fakhovykh vydanniakh haluzi sotsialnykh komunikatsii. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5853/Kharytonenko%20O..pdf?sequence=1>
52. Khoniu V. V. Suchasna terminolohiia u tsaryni vydavnychoi spravy i redahuvannia : perekhidnyi period zatiahnuvsia? *Knyha i presa v konteksti kulturno-istorychnoho rozvytku ukrainskoho suspilstva* : zb. nauk. prats. Lviv : UAD, 2011. Vyp. 4. S. 440–449.
53. Shatrova M. B. Edytsiolohiia – dystsyplina knyhoznavchoho tsykladu. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. 2011. N 3. S. 59–62. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_3_13
54. Shvetsova-Vodka H. M. Vstup do bibliografoznavstva : navch. posib. Kyiv : Kondor, 2004. 216 s.
55. Shpak V. I. Upravlinnia suchasnym vydavnytstvom : navch. posib. Kyiv : DP “Ekspres-ob’iava”, 2019. 368 s.
56. Słownik języka polskiego. URL : <https://sjp.pwn.pl/>

УДК 655.4/.5+070.4

Наталія Шарманова

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

nmsharm@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4820-3619>

ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ

1. ВСТУП. Інтенсивний розвиток видавничо-поліграфічної справи від 90-х років ХХ століття і донині дає вагомі підстави зануритися у специфіку технічного редагування у світлі глобальних цивілізаційних перетворень, адже сьогодні здійснюються кардинальні зміни в галузі впровадження комп'ютерних технологій у сучасний видавничий процес, активно застосовуються новітні лазерні й цифрові технології, виокремлюються вузькоспеціальні царини з управління процесами друкування й модифікації виробничих процесів.

Наукові й науково-методичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних авторів висвітлюють важливі питання із зазначеного аспекту, у яких сама редакторська діяльність окреслена як “мистецтво виправлення, поліпшення і шліфування матеріалу. Редагування, як відомо, означає приведення або доведення до ладу, об'єднання, аранжування, коригування, компонування, обрамлення, перекладання, відбір або адаптацію матеріалу з метою його публікації” [25: 9]. Реалізації редакторських задумів сприяє використання тих чи тих засобів, способів, прийомів, процесів видавничо-поліграфічної діяльності, що загалом можна кваліфікувати як редакторську технологію.

У складі комплексного редакційно-видавничого процесу технічне редагування передбачає послідовне

вивчення основ технічного оформлення друкованих видань і вибір методик і технологій редакторської праці з урахуванням змісту видавничої продукції, категорії споживачів, призначення й забезпечення навичок технічного редагування на всіх етапах оформлення видання. М. Тимошик зазначає, що “потреба в технічному редагуванні виникає зазвичай після того, коли редактор (після ретельно проведеного редакторського аналізу авторського оригіналу із широким застосуванням методики реагування, технології й техніки правки) повністю закінчив ту частину роботи, яка пов’язана власне з редагуванням” [17: 4]. Відтак поняття “технічне редагування” варто розглядати в багатьох аспектах: 1) як напрям фахової діяльності редактора; 2) як один з основних різновидів редагування; 3) як специфічна робота з текстом видання із застосуванням комп’ютерних технологій; 4) як складник технологічного циклу сучасної видавничо-поліграфічної справи відповідно до чинних норм редагування.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – висвітлення сучасних технологічних засад у царині технічного редагування як напряму фахової діяльності редактора й одного з основних різновидів редагування. Мета передбачає реалізацію низки завдань, ґрунтованих на аналітичному огляді основних категорій і галузевих орієнтирів технічного редагування, окресленні апаратного й системного забезпечення сучасних комп’ютерних видавничих систем.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

3.1. Технічне редагування: основні категорії та галузеві орієнтири. Із розвитком науки й техніки змінюються технологічні засади підготовки видань до друку. *Технічне редагування* – це аспект редагування, який полягає в контролі за дотриманням поліграфічних норм та виправлення виявлених помилок [14: 387].

У зарубіжній науковій і науково-методичній літературі технічне редагування і технічне письмо представлені у працях G. J. Alfred, T. C. Brusaw, K. F. Baskette, B. S. Brooks, M. Carey, S. Dragga, I. Gottlieb, P. Johnson, J. Johnson-Eilola, D. Longo, E. A. Malone, M. Markel, M. McFadden Lanyi, W. E. Oliu, Ja. L. Pinson, E. Radzinski, S. Rouiller, D. C. Samson Jr., K. Schriver, S. Selber, Ja. Z. Sissors, Ju. Tarutz, E. Tebeaux, J. A. Van Laan, E. Wilde [24; 25; 26; 27; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 36; 37].

До когорти вітчизняних дослідників, хто актуалізує ті чи ті проблеми, пов'язані із засадами, методиками, процедурою технічного редагуванням або художньо-технічним оформленням друкованої продукції, належать Р. Белзецький, А. Власюк, С. Гавенко, О. Лесюк, Е. Огар, З. Партико, В. Різун, В. Сава, М. Тимошик, Б. Черняков, В. Шевченко, С. Ярема та ін. [4; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 20]. С. Ярема розглядає “технічне редагування” як один із предметів, що забезпечує здобуття кваліфікації фахівця видавничої справи [22: 11]. Технічне редагування охоплює послідовні дії видавничих працівників щодо визначення технічних характеристик розмітки видавничого оригіналу й комп'ютерного оформлення майбутнього видання. Такий орієнтир детермінує погляд на досліджуване поняття в системі “редактор – видавнича система”.

Основне завдання технічного редагування полягає в забезпеченні “певної схеми технологічного втілення видавничого задуму щодо створення видання на високому художньому, структурному, змістовому та поліграфічному рівнях виконання” [17: 5].

Випуск видавничої продукції (періодичної, книжкової продукції і т. ін.) – тривалий процес, особливо якщо це стосується книжкових видань. Він складається з багатьох комплексів операцій, у виконанні яких бере широке коло фахівців.

Залежно від технічної оснащеності видавництва, технічної складності видання видавничий процес може виконуватися як за традиційною класичною схемою, так і з використанням комп'ютерних видавничих систем [14; 16; 22].

Загальновідомо: друковані видання існують понад 400 років, і це було спродуковано й розбудовано у вітчизняному й зарубіжному книгодрукуванні. Два винаходи – шрифти і растри створили умови для багаторазового виготовлення однотипних примірників друкованої продукції. Проте тривалий час не було можливостей переробляти інформацію – ні текстову (текст), ні графічну (ілюстрації, графіки, схеми тощо).

Основа будь-якого видавничого проєкту – це текст, із написання якого починається процес створення майбутнього продукту і який завершується на поліграфічному підприємстві випуском тиражу видання. Авторський оригінал опрацьовується редактором, коректором, подекуди перекладачем, рецензентом, консультантом, науковим редактором, літературним та художнім редакторами. І лише художній та технічний редактори після вивчення матеріалу створюють ансамбль майбутнього видання, починаючи зі створення задуму оформлення – загальної уяви про композиційну й зображувальну основи видання. На цій стадії окреслюється формат видання, сторінки складання, гарнітура, кегль, накреслення основного шрифту, система рубрикацій та оформлення довідкових елементів, кількість ілюстрацій і техніка їх виконання, спосіб друку, зовнішнє оформлення, особливості брошурувально-палітурних робіт, основні й допоміжні матеріали.

Відпрацьований на редакційному етапі авторський оригінал, який являє собою текст у форматі електронного документа Word, отримує назву видавничого і стає придатним для верстання. Саме з

цього моменту, як зауважує М. Тимошик, і починається відповідальний етап роботи, пов'язаний із наданням видавничому оригіналу технічних параметрів, здатних перетворити його із суцільного однотипного тексту на той чи той різновид видання (книжкового, журнального, газетного тощо) з усім різноманітним набором технічних параметрів – заголовковим комплексом, шрифтовою та кольоровою гамами, виділеннями, спусками, відступами, заставами, кінцівками, зносками, зображальними елементами тощо [17: 4–5].

У видавництві створюються оригінали зовнішнього і внутрішнього оформлення видання художнім редактором і художником. Увесь створений ними матеріал редагують і затверджують авторського оригіналу в друкарню технічний редактор розмічає його і він стає видавничим оригіналом. У друкарні проходить відтворення видавничого оригіналу, оригіналів його зовнішнього і внутрішнього оформлення з виготовленням тиражу. Без високого рівня поліграфічних процесів видання не стане предметом мистецтва, як би добре воно не було оформлене. Нині значна частина технологічних операцій, які досі були притаманні видавництвам, переноситься з поліграфічних підприємств у ті ж самі видавництва. Готові фотоформи майбутнього видання (текстові й ілюстративні) з видавництва передаються у друкарню, де проводиться їх монтування, виготовляються друкарські форми і т. ін. Відтак традиційна технологія підготовки видавничої продукції проходить складний, багатоетапний технологічний процес.

Видавнича справа і поліграфія тривалий час вважалася непридатною для комп'ютерної автоматизації. Причиною цього була відсутність алгоритмів та формалізованого опису операції. Поширення в Україні потужних персональних

комп'ютерів різних іноземних фірм із відповідним набором операційних систем, програмних оболонок і різних професійних текстів та систем дало змогу наблизити вітчизняну поліграфію до світового рівня комп'ютерної підготовки сучасного видання. В. Різун стверджує: “Це зміна технологічного процесу, перерозподіл обов'язків працівників редакцій і видавництв, це скорочення виробничих операцій, циклів, штату. Це революція у редакційно-видавничій справі” [16: 202].

XXI ст. характеризується удосконаленням і швидким розвитком комп'ютерних інформаційних технологій. Саме в цей період практично всі видавництва перейшли на комп'ютерний набір і верстку газет, журналів і книг. Зверстані й підготовлені до друку видання, збережені на комп'ютері або спеціальному пристрої для запам'ятовування довгострокового типу, та електронні видання активно впроваджуються у практику масової суспільної комунікації. Проте для того, аби електронна книга, журнал або газета дійсно могли конкурувати зі своїми друкованими аналогами, необхідні засоби їхнього розповсюдження й доведення до масового споживача. Подібні засоби фактично отримали найбільше поширення ще на початку XXI ст. Періодичні електронні видання стали поширюватися переважно комунікаційними мережами, зокрема глобальною мережею інтернет.

Для сучасного стану видавничої поліграфічної справи характерні такі ознаки, осмислення й урахування яких важливі в галузі технічного редагування:

- книговидавництво перформатується, змінюючи тип продукції та засоби друку;
- на видавничому ринку основним конкурентом книги стали не періодика, преса; а їхнє мережне (електронне) представлення, велика кількість і

універсальність, легкість подання матеріалу, стислість і структура, що є портативними, мобільними механізмами у сприйманні інформації;

➤ книжкова і газетно-журнальна продукція є найбільш ефективним інструментом ідеологічного впливу у формуванні суспільних переконань;

➤ монографії, підручники й навчальні посібники сприяють перетворенню суспільно значущої інформації на фундаментальні наукові знання;

➤ посилена увага до видавничого менеджменту;

➤ новації у сфері засобів масової комунікації не можна розглядати як загрозу знищення традиційних засобів – усі вони існують разом і розвивають нові можливості видавничої царини;

➤ перспективні ринки поліграфічної продукції: журнальні видання підвищеної якості масового і виборчого попиту; газетна багатобарвна продукція; кольорові етикетки, каталоги, календарі, проспекти, пакувальна продукція тощо.

О. Лесюк називає такі основні тенденції розвитку сучасної видавничої справи за кордоном: 1) глобалізація книжкового ринку; 2) скорочення нонелектронного (традиційного) книговидавання; 3) формування розгалуженої конкурентної структури галузі; 4) трансформація видавництва з “книжкових” на “виробників розважального продукту”; 5) уповільнення темпів приросту електронного книговидавання, споживання і стабілізація співвідношення електронного та нонелектронного книговиробництва; б) упровадження комплексних технологічних, продуктових та організаційних інновацій [12: 19].

Традиційна друкована продукція, як і раніше, відіграє важливу роль у суспільному житті, передаванні знань, визначенні ролі особистості в життєдіяльності соціуму, проте її частка в інформаційних потоках помітно зменшилася. Сучасна поліграфія, маючи потужні конкурентоспроможні

важелі, стрімко розвивається в оновленому контексті, швидкими темпами змінюються технології підготовки, друку і функціонування видань різного типу.

За останні роки відбулися значні зміни у блоці видавництво – поліграфія. Складний, тривалий в часі і замкнений у цикл редакційно-видавничий процес, кінцевою метою якого є створення і випуск у світ певного продукту, сучасному видавцеві не вдається завершити без участі поліграфіста. Нині ці дві складові видавничо-поліграфічної галузі існувати одна без одної практично не можуть. Відповідні зміни вплинули на технологію видавничо-редакційного процесу [2; 3; 19]. Видавництва і поліграфічні підприємства тісно співпрацюють, оскільки від цього залежить як якість випущених видань, так і створення друкованої продукції, що відповідає найвищим естетичним вимогам і суспільним запитам. Це стосується також літературного, наукового та інформаційного рівнів текстового матеріалу, що публікується, формату видання, його технічного й художнього оформлення.

Розвиток комп'ютерно-видавничих систем досить потужно впливає на суміжні видавничо-поліграфічні процеси. Низка циклів формного виробництва (наприклад, хімічне травлення при виготовленні кліше, виготовлення текстових форм на рядкоскладальних машинах – лінотипах та ін.) уже стали анахронізмом. Їх замінили нові, сучасні технології “computer-to-print”, “computer-to-plate”, “computer-to-press” тощо. Інновації в інформаційно-комунікаційних засобах все більше поширюються, особливо після появи сканерів і цифрових фотоапаратів, коли стало можливим обробляти текстову і графічну інформацію в оцифрованому вигляді. “Кардинальні зміни торкнулися друкарських процесів та обладнання. Це знайшло відображення в появі цифрових технологій друку не тільки стосовно

кольорових комп'ютерних принтерів, а й серійних друкарських машин. У таких машинах фактично відбулося зрощування друкарських і формних процесів, чи то перенесення формних процесів у друкарську машину. Завдяки цим змінам стала можлива персоналізація кожного відбитка” [22: 9]. XXI ст. у поліграфії знаменує великі зміни у всіх способах друку, особливо в офсетному плоскому та флексографічному, що посідають провідні місця у випуску видавничої продукції, із упровадженням цифрових технологій. Нові тенденції, пов'язані, перш за все, із комп'ютеризацією всіх промислових етапів, зростанням номенклатури випуску, зменшенням середньої тиражності, децентралізацією випусків друкованої продукції, детермінували появу низки поліграфічних підприємств, які впроваджують видавничі новації. Для виготовлення різноманітної видавничої продукції необхідні знання, практичні уміння й навички роботи із сучасним програмним забезпеченням.

3.2. Технічне редагування в контексті сучасних комп'ютерних технологій. Поява комп'ютерів відкрила новий етап в еволюції людства, у переробленні інформації та її використанні в редакційно-видавничому циклі: “За останні роки процеси підготовки та виробництва друкованих засобів зазнали і продовжують зазнавати значних змін. Особливо це стосується видавничого процесу підготовки й опрацювання авторських оригіналів, де ця робота сьогодні неможлива без сучасних комп'ютерних видавничих систем <...>, які на основі електроніки, комп'ютерної і лазерної техніки революціонізували цей процес” [22: 9].

Поняття “*комп'ютерні видавничі технології*” виникло й увійшло в широкий ужиток наприкінці ХХ ст. У широкому сенсі комп'ютерна видавнича технологія означає підготовку видань засобами

настільних видавничих систем, або комп'ютерних видавничих систем. *Видавничу систему* витлумачують як комплекс, представлений персональним комп'ютером, сканувальним, вивідним і фотовивідним пристроєм, об'єднаних у мережу, та програмного забезпечення, яке використовується для набору й редагування тексту, створення й оброблення растрової та графічної інформації, верстання й виготовлення оригінал-макетів, фотоформ, кольоропроб.

З. Партико послуговується терміном “*настільна поліграфічна система*”, у якій текст лише набирають, а складання виконує сама поліграфічна система. Науковець зауважує, що термін “*настільна видавнича система*” є надто широким, оскільки подібні системи переважно не виконують редагування тексту, хоча використання в назві лексеми *видавнича* передбачає такі функції [14: 300].

Спочатку поняття комп'ютерних видавничих технологій поширювалося тільки на книги й іншу поліграфічну продукцію. На сьогодні спостерігається поступове розширення сфери застосування комп'ютерних видавничих технологій до видавничого менеджменту та повної інформаційної підтримки бізнесу у випуску продукції різних за функціями й типологією: 1) за номенклатурою продукції: флайери, плакати, буклети, звіти, брошури, книги, рекламні матеріали, періодичні видання, технічна документація з програмного забезпечення, елементи фірмового стилю тощо; 2) за видом публікації: тверді копії, мережні видання, інтернет-ресурси.

Настільні видавничі системи забезпечують низку основних редакційно-поліграфічних функцій, покликаних втілити загальні, видавничі й поліграфічні норми, а саме:

➤ автоматизацію процесів розміщення блоків текстової, векторної та графічної інформації відповідно до типу публікації (макетування);

- імпортування фрагментів тексту і графічних зображень, створених у різних прикладних програмах;
- опрацювання фрагментів тексту з урахуванням стилів та розширення можливості інтерлінування (установлення відстані між символами та між рядками);
- автоматизацію створення списків змісту й покликань;
- використання розширеного набору шрифтів та їх використання відповідно до вимог поліграфії;
- відтворення публікації на екрані монітора з урахуванням особливостей пристрою, на якому має бути здійснено друк публікації;
- збереження файлів публікації у форматах, використовуваних у поліграфії;
- здійснення кольороподілу (можливості друку публікацій кожним кольором окремо);
- забезпечення високоякісного друку на пристроях різного типу.

Хоч на сьогодні комп'ютери комплексно застосовуються протягом усього видавничо-поліграфічного процесу, і власне, безпосередньо в накладках, усе ж поняття видавничих систем пов'язують передовсім із редакційними й додрукарськими етапами. Редакційний етап містить творчу складову видавничого процесу – розроблення задуму видання, створення, підбір і редагування тексту та ілюстративних матеріалів, проєкт оформлення (розроблення сітки видання).

3.3. Базова структура редакційно-видавничого комплексу. Апаратну основу комп'ютерної видавничої системи становить базовий комплект: персональний комп'ютер, сканер для введення текстових і графічних документів, принтер для виведення коректурних відбитків та отримання оригінал-макета видання. До *апаратного*

забезпечення персонального комп'ютера з базовими та спеціальними пристроями входять інструменти введення, зберігання, оброблення, виведення й передавання інформації, зокрема:

➤ пристрої з оброблення й оперативного зберігання інформації (основний блок комп'ютера з процесором, оперативною та постійною пам'яттю);

➤ монітори як засоби відображення й оперативного відеоконтролю оброблюваної інформації;

➤ ресурси зберігання й передачі інформації на носіях (гнучкі магнітні диски, седер яких зйомні; магнітнооптичні диски);

➤ пристрої інтеграції робочих місць у локальну інформаційну мережу (сервери, мережні адаптери, комунікаційні засоби);

➤ засоби введення графічної інформації (сканери, цифрові фотоапарати, графічні планшети);

➤ пристрої коректурного роздруку текстів та зверстаних полос (матричні і лазерні принтери чорно-білого друку);

➤ прободрукарське устаткування для контролю з оброблення кольорової графічної інформації та отримуваних фотоформ (аналогові й цифрові системи кольоропроби);

➤ пристрої чорно-білого друку для виготовлення оригінал-макетів (лазерні та струминні принтери);

➤ інструменти прямого виготовлення фотоформ (технологія "computer-to-film");

➤ пристрої прямого виготовлення друкарських форм (технологія "computer-to-plate");

➤ контрольно-вимірювальні пристрої системи контролю та корегування пристроїв і процесів комп'ютерної видавничої системи (еталони й контрольні шкали, денситометри, спектрофотометри, мікроскопи тощо) [1; 5; 8; 11].

За необхідністю розширення технологічних можливостей базовий комплект комп'ютерної

видавничої системи доповнюється різними функційними пристроями, найпоширенішими з яких є кольоровий монітор високої роздільної здатності, принтер, цифрова камера. Усі перелічені апаратні засоби представляють базову структуру комп'ютерних видавничих систем.

У видавничій справі та поліграфії застосовують два типи комп'ютерних систем, неофіційні стандарти або платформи ІВМ чи РС (з абрєвіатури ІВМ РС комп'ютерів відомої американської фірми ІВМ) та МАС (як скорочена назва комп'ютерів Macintosh також потужної в світі фірми Apple), для яких створюється відповідне програмне й апаратне забезпечення.

Спочатку в комп'ютерних видавничих системах використовувалися комп'ютери Macintosh фірми Apple. На початку впровадження перевагою цих комп'ютерів було те, що вони розроблялися як спеціалізовані графічні станції, які дають змогу працювати з великими публікаціями, складними графічними об'єктами й коректно використовувати системи управління кольорами. В Україні комп'ютери фірми Apple наприкінці ХХ століття не здобули поширення насамперед через відносно високу ціну та закритість їхньої архітектури. Важливість для видавця відкритості архітектури системи усвідомляють усі користувачі після короткого періоду роботи, адже недостатньо потужний графічний адаптер, потреба розширити оперативну пам'ять чи встановити більш потужну системну плату. В умовах вітчизняної практики відкритість архітектури системи – це важлива позитивна якість у видавничій технології.

ІВМ-подібні комп'ютери мають власні технологічні переваги. В Україні для видавничих технологій широко застосовують ІВМ-подібні персональні комп'ютери, що їх з успіхом використовують як основу для побудови комп'ютерних видавничих систем. Найбільші їхні переваги – це

відкритість архітектури, масовість і відносна дешевизна. В основі розробок для платформи IBM покладено принцип універсальності й доступності: IBM-сумісні комп'ютери не є вузькоспеціалізованими, а широко застосовуються в усіх сферах людської діяльності; нові розробки є загальнодоступними для створення аналогічних або альтернативних та сумісних моделей комп'ютерів (так званих клонів) та іншого апаратного забезпечення; вільний доступ до розробок створює умови швидкої появи нового або вдосконалення старого програмного забезпечення, яке вже сьогодні відзначається надзвичайно широким асортиментом. Середні показники засвідчують: при однакових технологічних характеристиках і надійності IBM-подібний комп'ютер менше, ніж на 40 % дешевший від аналогічного комп'ютера Macintosh. Причому найпотужніші з них не поступаються кращим комп'ютерам фірми Apple [1; 5; 8; 11].

Слід зауважити, що вибір платформи для створення комп'ютерної видавничої системи залежить від поліграфічних завдань і можливостей: для випуску рядової продукції можливим є застосування більш дешевих і доступних IBM-сумісних комп'ютерів і систем, тоді як для більш якісних робіт необхідна комп'ютерна видавнича система лише із застосуванням платформи Macintosh, а тому приблизно 80 % всіх використовуваних редакторами комп'ютерних видавничих систем створено на основі платформи Mac.

На сьогодні маємо низку способів апаратного й програмного стикування комп'ютерів Apple та IBM. Загалом формування досконалої комп'ютерної видавничої системи для будь-якого рівня якості друкованої продукції (чорно-білий бланк документа, ілюстрований каталог, 3D-продукція) є досить складним і відповідальним видавничим завданням.

Різновиди принтерів. За технологією друку виокремлюють такі принтери: матричні, струменеві, лазерні, сублімаційні, термічні, світлодіодні а за кольорністю друку принтери поділяють на кольорові й монохромні. Монохромні принтери можуть друкувати зображення, що має кілька градацій одного кольору, зазвичай, чорного (хоча зрідка застосовують інші кольори: синій, червоний чи зелений).

За призначенням принтери поділяють на:

➤ широкоформатні (їх ширина зазвичай – 3200 мм) як ідеальне вирішення питання друку зовнішньої реклами; дуже швидко працюють та мають невисоку оптичну роздільну здатність друку;

➤ офісні з листовою подачею матеріалу і відсутністю лайтів (полегшених функціоналів, на відміну від фотопринтерів);

➤ інтер'єрні, на яких друкуються елементи, потрібні для оформлення інтер'єру (наприклад, креслення, інформаційні стенди, плакати); мають класичний формат – 1600 мм;

➤ фотопринтери задля друку фотографій із використанням матеріалів малого формату (рулонів шириною в 1000 мм);

➤ маркувальні, де друкувальна голівка маркує рухомі вироби, сама ж є нерухомою, а лише зафіксованою над конвеєрною стрічкою;

➤ сувенірні для друку на мініатюрних деталях, дисках чи заготовках складної форми.

Незмінним атрибутом комп'ютерних видавничих систем є лазерні принтери для роздруківки коректурних відбитків й отримання репродукованих оригінал-макетів книжкових блоків. З усіх типів принтерів, що нині використовуються, лазерний принтер має найбільш високу роздільну здатність. Лазерний промінь засвічує точки, що відповідають символам або картинкам на світлочутливому барабані. Засвічені ділянки при цьому отримують

електричний заряд. На заряджені ділянки налипають дрібні частки фарбника-тонера, які потім переносяться на папір і закріплюються на ньому після підігріву. Тонким фокусуванням лазерного променя можна досягти дуже високої роздільної здатності. Мінімальна роздільна здатність лазерних принтерів – 300 dpi, кращі зразки досягають 2400 dpi та більше. Різні моделі лазерних принтерів можуть виводити від 10 до 40 сторінок формату А4 за хвилину [21; 23].

Задля отримання пробних відбитків кольорових ілюстрацій й оформлювальних елементів у комп'ютерних видавничих технологіях широкого застосування набули струминні кольорові принтери. Їхня робота заснована на переносі під дією електронних імпульсів дрібних крапельок кольорового чорнила з резервуарів на папір. Роздільна здатність струминних принтерів наближається до роздільної здатності лазерних, однак швидкість їх виведення є суттєво відрізняється: для виведення формату А4 потрібно 0,5–2 хв. Розширення асортименту й поява нових видів чорнила для струминного друку також сприяє використанню струминних принтерів. Основні типи струминного чорнила такі: водні, сольвентні, екосольвентні, масляні й УФ-затверділі. Застосування водостійкого чорнила під час струминного друку дає змогу редакторові використовувати ці принтери також і для кольоропроби, проте найчастіше кольоропробою займаються спеціалізовані репроцентри.

Найявне розмежування принтерів за типом інтерфейсу. Щоб здійснювати друк, потрібний для пристрою такий інтерфейс, який є сумісним із комп'ютером. Якщо настільна видавнича система працює в домашніх умовах, то найчастіше використовуються USB-пристрій або паралельний порт. Останнім часом популярності набуває бездротовий інтерфейс.

У видавництвах використовуються принтери з різновидами сумісності як стандартні рішення, усталені для принтерних портів: послідовний порт (під'єднання використовується для точково-матричних моделей, де не потрібна висока швидкість передачі інформації); паралельний порт, у якому передавання інформації є досить швидким; функціонал SCSI (технологія паралельного зв'язку задля досягнення високої швидкості обміну інформацією); міжнародний стандарт паралельного інтерфейсу IEEE 1284 (або LPT) для підключення периферійних пристроїв; USB-порт (цей інтерфейс поширений як серед принтерів, так і серед іншої техніки); пристрій FireWire (для під'єднання цифрового принтера і камери, сканера і жорстких дисків прямо до комп'ютера); функціонал Ethernet (під'єднує пристрій до мережі, має кабельну проводку, сумісну з мережевим портом принтера й самою мережею).

Настільний сканер як складова комп'ютерних видавничих систем призначений для введення тексту та ілюстрацій. У сканері для введення чорно-білих зображень використовується матриця приладів із зарядовим зв'язком. Зображення у комп'ютер вводиться рядок за рядком. Роздільна здатність такого сканера становить від 10 до 30 лін./мм, він може ввести кожний елемент зображення одним із 256 рівнів від білого до чорного тону. Такі сканери найчастіше використовуються для введення текстових документів. Окрім того, у комп'ютерних видавничих системах активно застосовуються сканери для введення зображень із кольорових фотографій і слайдів; їхня роздільна здатність – до 100 лін./мм.

Менш потужні моделі персональних комп'ютерів у таких комплексах можуть використовуватися як автономні робочі місця для набору. Удосконалені комп'ютери доцільно надати редакторам для

технічного виправлення тексту, його перевірки за допомогою введеної у комп'ютер редакторської бібліотеки або для доступу каналами зв'язку через комунікаційні мережі до баз даних у великих бібліотеках та інформаційних центрах. Окремо варто розглянути технічні можливості сканера у художніх редакціях, де робочі місця оснащені професійними сканерами й кольоровими струминними принтерами. Вони забезпечують підготовку оригіналів обкладинок, оформлювальних елементів або нових шрифтових бібліотек спеціально для кожного видавництва. Робочі місця необхідно відвести технічним редакторам для верстання книг й одержання оригіналів-макетів книжкових блоків. Якщо якість лазерного принтера досить висока, на ньому виводиться кінцевий оригінал-макет. Однак можливе передавання оригіналу в машинному вигляді через локальну мережу, що поєднує робочі місця у видавництві, на вивідні пристрої з більшою роздільною здатністю.

Сканер як спеціалізоване обладнання перетворює колір та яскравість кожної крапки зображення на цифровий код, який потім записується у файл. Одержуване в результаті цифрове зображення називають *растровим*, після оцифрування його можна змінити за допомогою програм для оброблення фотозображень. Подібні програми мають низку специфічних інструментів для редагування фотографій: коригування колірної гами, модифікації тла зображень, вилучення негативів тощо. Програми для оброблення фотозображень застосовані також і для створення ілюстрацій. Програмний пакет для малювання дає змогу оперувати геометричними конструктивами (лініями, заливками, кривими), а не растровими зображеннями. Відцифроване й оброблене зображення далі імпортується в макет сторінки за допомогою програми верстки (Corel Ventura Publisher, QuarkXpress, Adobe PageMaker/ InDesing).

Копіювальний апарат (ксерокопіювальний, копіювально-множний) – пристрій, призначений для отримання копій документів, фотографій, малюнків, двовимірних зображень на папері та інших матеріалах. На відміну від поліграфічних машин, його можна використовувати для виготовлення невеликих за обсягом тиражів книг, брошур та іншої продукції. Окрім спеціальних машин, до копіювальних апаратів належать факсимільний апарат, дуплікатор, з'єднані в єдине ціле сканер і принтер.

Виокремлюють кілька методів отримання зображення. Найпоширенішим є електрографічний метод друку. Активно використовують для великих тиражів трафаретний метод, а у факсимільних апаратах і недорогих кольорових ксероксах – метод струменевого друку і метод термодруку. Інші методи одержання зображення не набули значного поширення на ринку копіювальної техніки.

Відповідно до способу оброблення вихідного зображення копіювальні апарати поділяються на аналогові й цифрові, тобто різняться за способом передавання зображення від оригіналу до копії. В аналогових апаратах (електрографічних) світло, відбите від оригіналу крізь систему рухливих дзеркал і об'єктива, передається на фотобарабан. У цифрових копіювальних апаратах зображення з оригіналу спершу сканується за допомогою лінійки фоточутливих елементів (фотодіодів) і передається у пам'ять контролера, проходить оброблення за певним алгоритмом і тільки потім виводиться на друк через принтер, який є невід'ємним складником копіювального апарата. Цифрові копіювальні апарати бувають монохромними й повноколірними.

Копіювальні апарати розмежовують також і за своєю продуктивністю, адже випускаються прилади з низькою (до 20 копій/хв), середньою (20-40 копій/хв) і високою (понад 40 копій/хв) продуктивністю.

Настільні апарати з низькою продуктивністю формату А4 зазвичай називають персональними. В окрему групу виділяють копії великого формату (А0, А1), які отримали назву *інженерних систем*.

До апаратних складових сучасних видавничих систем входять *графічні планшети*, які з кожним днем набувають значної популярності і стають дійсно незамінними в роботі технічного редактора. Графічний планшет спеціалізується на різних функційних завданнях. Так, серію PL розроблено для широкого кола користувачів (підпис документів, робота з офісними програмами). За допомогою такого засобу технічний редактор зможе якісно обробити фотографію, намалювати об'єкт або відредагувати графічний файл тощо.

3.4. Системне забезпечення роботи технічного редактора. Комплексний набір програм, які виконують базові функції для організації процесу пошуку й оброблення інформації, обслуговування складових комп'ютера, отримав назву *системного програмного забезпечення*.

Спосіб спілкування програми з користувачем називають *користувальницьким інтерфейсом*. Інтерфейс користувача – це сукупність засобів, за допомогою яких користувач взаємодіє з різними пристроями (комп'ютером, графічним планшетом) або іншим складним інструментарієм (системою). Під інтерфейсом користувача розуміють такий різновид інтерфейсів, де з одного боку взаємодії знаходиться людина, а з іншого – пристрій, програмне забезпечення тощо. У широкому обігу вживається поняття “дружній користувальницький інтерфейс” як найбільш оптимальний для видавця спосіб спілкування програми з користувачем. “Дружній” означає доброзичливу реакцію програми на будь-які, у тому числі й помилкові, дії. Користувальницький інтерфейс об'єднує всі компоненти програмного

забезпечення, здатні впливати на взаємодію технічного редактора з ним. До таких складників належать: елементи керування й навігація між блоками програмного забезпечення; дизайн вікон й екранних форм; набір завдань, які розв'язуються за допомогою програмного забезпечення тощо.

Розвиток апаратних можливостей комп'ютерів дав змогу перейти від інтерфейсів символно-командного типу до взаємодії на основі графічних образів. Міжнародним стандартом де-факто став графічний інтерфейс Windows.

Системне програмне забезпечення поділяють на базове й сервісне. До базового системного програмного забезпечення належить базова система введення-виведення BIOS та операційні системи.

Базова система введення-виведення BIOS відповідає за взаємозв'язок з апаратними засобами комп'ютера, вбудована у спеціальні мікросхеми постійного пристрою для запам'ятовування. Програми та ресурси цього пристрою записуються на етапі виробництва і не можуть бути змінені в процесі експлуатації [17: 5].

Задля керування виконанням прикладних інформаційних систем планування й управління обчислювальними процесами використовується *операційна система*. Операційна система є обов'язковим компонентом будь-якого комп'ютера, що окреслює загалом його можливості. Найпопулярнішими операційними системами для класу IBM PC є різні версії систем Windows і MS DOS. На комп'ютерах, що працюють як сервери локальних мереж, застосовуються операційні системи NetWare Novell, Microsoft Windows NT, UNIX, IBM LAN та ін.

До складу сервісного програмного забезпечення входять драйвери, програми установки та різноманітні засоби: архівації інформації (даних); діагностики; комунікації; комп'ютерної безпеки тощо.

Драйверами називають спеціальні програми, що керують пристроями введення / виведення і операційної пам'яті та забезпечують підключення нових зовнішніх пристроїв і нестандартне використання вже існуючих (драйвери відеокарти, клавіатури, пристрою "миша", модему, мережної карти тощо).

Деякі сервісні програми вбудовано до операційної системи, вони інтегруються з нею, проте більшість із них є зовнішніми програмами, які, працюючи автономно, розширюють функції операційної системи.

Прикладне програмне забезпечення – це комплекс прикладних програм, за допомогою яких редактор виконує управлінські, творчі, редакційно-видавничі та інші завдання. Між прикладним і системним програмним забезпеченням наявний тісний зв'язок. Функційні можливості прикладних програм безпосередньо залежать від типу операційної системи, установлені на комп'ютер, системних сервісних засобів і можливостей користувацького інтерфейсу.

Графічний інтерфейс Windows фірми Microsoft – міжнародний стандарт для видавничих систем.

Кілька десятків років поспіль корпорація Microsoft (MS), що починала своє існування як невелика фірма Білла Ґейтса – винахідника мови програмування Basic, – є провідною на сучасній світовій арені з програмного комп'ютерного забезпечення. Більшість користувачів персонального комп'ютера мають змогу використовувати операційну систему MS Windows та пакет офісних програм-додатків Microsoft.

Загальна характеристика Windows:

- 1) багатозадачність і багатопотоковість;
- 2) досконалість інтерфейсу користувача;
- 3) наявність вбудованих прикладних і системних програм;

- 4) наявність технологій і засобів ефективного обміну між програмами;
- 5) спрощене підключення й налаштування нових пристроїв;
- 6) ресурсомісткість [11: 164–165].

Багатозадачність операційної системи означає її здатність виконувати кілька програм одночасно. Розрізняють два типи багатозадачності: кооперативна (задача розподілу процесорного часу передається активній програмі) і витіснявальна (проблему розподілу процесорного часу вирішує сама операційна система). Багатопотоковість – це забезпечення операційною системою одночасного виконання не тільки кількох програм, а й кількох фрагментів (потоків) однієї й тієї самої програми.

Інтерфейс Windows фірми Microsoft є графічним, об'єктно орієнтованим та документно орієнтованим. Графічний інтерфейс Windows реалізує принцип WYSIWYG (від англ. What you see is what you get – “Що ти бачиш, те й отримуєш”), який означає, що об'єкти, які користувач бачить на екрані, виглядатимуть так само і після роздрукування на принтері.

Графічний інтерфейс Windows побудований на основі графічних об'єктів (малюнків), що позначають об'єкти у звичному для редактора вигляді. Дружній графічний інтерфейс не вимагає від користувача введення команд за допомогою клавіатури – достатньо керувати курсором на екрані комп'ютера за допомогою пристрою на зразок “мишка”.

Єдиний користувацький інтерфейс є досить важливим для видавничих систем. У всіх програмах, що працюють за допомогою інтерфейсу Windows, дуже подібна логіка керування. Користувачеві не потрібно заново опанувати команди керування при переході від програми до програми. Управління будь-якою новою версією або програмою опановується без ускладнень протягом досить короткого часу.

До складу Windows включено значну кількість вбудованих прикладних і системних програм, які називають *стандартними*:

- Notepad і WordPad – текстові редактори (задають формат файлів rtf.);
- Paint – растровий графічний редактор;
- Sound Recorder – програма для звукозапису та відтворення звуку;
- Calculator – програма-калькулятор;
- Scandisk – програма для пошуку й усунення логічних помилок на носіях інформації;
- Disk Defragmenter – програма для оптимізації доступу до файлів шляхом усунення їх фрагментації.

У комплексі вони становлять *системне програмне забезпечення* комп'ютерної видавничої системи. В основі інтерфейсу Windows лежить поняття *вікна*. Вікно (window) – це спеціально оформлена прямокутна область екрану, з якою працюють як з єдиним цілим. У Windows використано 3 типи вікон: вікна програм (вікна додатків; це первинні вікна), вікна документів (дочірні вікна; вторинні вікна), діалогові вікна – модальні й немодальні.

Якщо програма одночасно може обробляти лише один документ (наприклад, WordPad або Paint), то вікно документа є частиною вікна програми. Такий підхід отримав назву SDI (*single document interface*) – однодокументний інтерфейс. Якщо програма може обробляти одночасно кілька документів (наприклад, Word, Excel), то такий підхід до організації вікон документів має назву MDI (*multiple document interface*) – багатодокументний інтерфейс [11: 164–165].

3.5. Прикладне програмне забезпечення для технічного редагування.

1. Текстовий процесор. До прикладного програмного забезпечення редакторської діяльності належать текстові процесори, графічні редактори, системи управління базами даних, електронні

таблиці, вебредактори, системи автоматичного перекладу, електронні словники, засоби графіки в HTML, програми перегляду тощо.

Текстові процесори виникли на основі текстових редакторів, використовуваних у 70-х роках ХХ ст. для набирання текстів на великих і середніх комп'ютерах третього покоління. Такі процесори не давали змоги виділяти й формувати структурні елементи видання – рядки, абзаци, сторінки, розділи. Тому дефініцію “text editor” з англійської мови перекладають найчастіше як *текстовий редактор*, що подекуди призводить до хибного ототожнення нефахівцями цієї програми з програмами автоматичного редагування. Цей термін, як вважає З. Партико, варто було б перекладати як *текстовий виправник* (або *виправник текстів*) [14: 333]. Пізніше текстові редактори почали виконувати різні автоматизовані функції з технічного письма: поділ тексту на рядки, абзаци, сторінки, розділи тощо. Так виникли текстові процесори. За дослівного перекладу з англійської мови, термін *text processor* позначає *текстовий опрацьовувач* (або *опрацьовувач текстів*). Комплекси “персональний комп'ютер + текстовий процесор” почали заміняти друкарські машинки. Від середини 80-х років ХХ ст., особливо після переходу на комп'ютери четвертого покоління (персональні комп'ютери), тенденція набула такого широкого поширення, що текстові процесори на ринку програмних продуктів за показниками менеджменту посідають одне з чільних місць.

Під *текстовими процесорами* розуміють програми, які дають змогу набирати, виправляти і зберігати текст, а також виділяти й формувати компоненти його видавничої структури. Текстові процесори мають назву систем редагування, або комп'ютеризованих систем редагування з найнижчим ступенем автоматизації [14: 333].

До основних функцій текстових процесорів (набирання й виправлення тексту, комп'ютеризація редагування) у різні часові етапи додають функції поліграфічних систем. У результаті такі текстові процесори стають *змішаними (гібридними) редагувально-поліграфічними системами*.

Текстові процесори з кінця 90-х років ХХ ст. активно виконують функції власне редагування, а саме контролю лінгвістичних і психолінгвістичних норм: 1) автоматичну перевірку орфографічної правильності тексту; 2) автоматичну перевірку синтаксичної зв'язності слів; 3) перевірку наявності пасивних синтаксичних конструкцій; 4) розстановку знаків пунктуації; 5) визначення складності тексту за кількома методами; 6) активізація лінгвістичних словників (синонімів, антонімів, перекладних тощо) задля полегшення роботи редакторів.

Виправлення після такого контролю здійснюють у комп'ютеризованому режимі. Поряд із забезпеченням й автоматизацією контролю лінгвістичних і психолінгвістичних норм у найпотужніших текстових процесорах здійснюються процедури, які дають змогу автоматизувати конструювання видання з дотриманням видавничих норм. Серед таких функцій виокремлюють: 1) автоматичне керування й перенумерування будь-яких компонентів видання (рубрик, приміток, таблиць тощо); 2) зміну нумерації в посиланнях зі зміною номера компонента видання; 3) автоматичне укладання змісту видання із зазначенням номерів сторінок, де розташовані рубрики; 4) укладання покажчиків видання із зазначенням номерів сторінок, на яких розташовані ключові слова; 4) автоматичне розташування й нумерування колонтитулів; 5) вибудовування розділів і підрозділів макету у формі ієрархічної структури.

Сучасні текстові процесори виконують низку функцій, які дають змогу набирати складні тексти

(формули, таблиці і т.ін.), а також виконувати технічні малюнки середньої складності. У новітніх версіях текстових процесорів наявні конвертори – програми, що змінюють формат подання інформації у файлах. Вони дають змогу перетворювати видання, підготовані для друкування на папері, на електронні видання, поширювані через мережу інтернет. Тобто, відбувається перетворення поліграфічних команд у команди формату HTML.

Усі етапи додрукарської підготовки видання підтримуються різними програмами. Найчастіше на етапі введення тексту використовується застосунок пакету фірми Microsoft Office – *MS Word*. Програма Word належить до текстових процесорів і на сьогодні є основним засобом підготовки текстової документації. Популярність програми зумовлена її універсальністю й багатofункційністю.

Операційні можливості Word: 1) редагування й форматування тексту; 2) створення стилів форматування і шаблонів документів; 3) вставлення в документи об'єктів оброблення інших програм; 4) створення й оброблення малюнків і таблиць; 5) виконання перевірки правопису; 6) робота з базами даних; 7) підготовка засобів автоматизації роботи з документами тощо [11: 234]. Фахівці з комп'ютерних технологій зауважують: текстовий редактор Word є одним із найпоширеніших текстових редакторів, що значною мірою зумовлено його численними перевагами і функційними можливостями. Важко знайти таке завдання в роботі з текстами, яке не можна було б розв'язати засобами Word [5; 11]. Текстовий редактор Word має прекрасні можливості набору й виправлення тексту, шрифтових виділень у ньому, перегляду на екрані. На етапі поліграфічного оформлення різним елементам тексту можна додати будь-яке накреслення, наприклад: підкреслити слово, виділити його курсивом, напівжирним, розрядкою,

набрати шрифтом іншої гарнітури або кегля. Якщо у виданні або серії видань використовується кілька типових прийомів оформлення параграфів (початковий відступ, інтерліньяж, нестандартна гарнітура шрифту тощо), то можна створити таблицю типових стилів і використовувати її у всій серії.

Текстовий процесор MS Word доцільно застосовувати для набору текстів I–III груп технологічної складності. Текст у Word структурно поділяється на абзаци, кожний абзац – це послідовність символів (букв). Для редагування тексту використовуються активні клавіші: якщо є необхідність почати текст усередині абзацу з нового рядка або зсунути його в новому рядку щодо початку вправо, варто використовувати комбінацію клавіш Shift+Enter; Insert – перемикач режимів вставки / заміни; Delete – видалення символу після курсору, Backspace – стирання символу перед курсором. Для розривання рядка вставляють курсор на визначене місце й натискають клавішу Enter; а для об'єднання рядків натискають клавішу Delete. Окрім тексту, документи для редагування можуть містити графічну інформацію – малюнки, формули, таблиці, діаграми, які входять до текстової площини безпосередньо, а також через зв'язки з динамічною реакцією на зміни.

MS Word має зручні засоби для створення таблиць, схем, різних допоміжних елементів (списків, колонтитулів, простих і кінцевих виносков, підписів, текстових рамок тощо). Word дає змогу не тільки імпортувати в документи графіку з форматів, підтримуваних більшістю програм Windows, а й створювати свої векторні малюнки.

У процесі підготовки документів, великих за обсягом – посібників, підручників, словників, довідників – постають завдання винятково технічного характеру, на розв'язання яких витрачається значний за обсягом час. До таких

завдань належать, зокрема: формування виносок; називання малюнків, таблиць і формул та створення покликань на них; побудова змісту, переліку умовних скорочень, малюнків, таблиць, формул, ілюстративного матеріалу; підготовка предметного покажчика тощо. Текстовий процесор Word має вбудовані об'єкти та засоби, які полегшують і прискорюють розв'язання подібних питань.

Хоч програма і спеціалізується на наборі математичних знаків і формул, проте формули, створені за допомогою меню “Редактор формул”, є сторонніми об'єктами для Word, які він сприймає як малюнки. Тому для набору текстів, що містять хімічні формули, нотні або шахові знаки чи інші складні тексти, зазвичай використовують спеціально розроблені для цієї мети програми (система Tex та її макротипи), які в кожному випадку можуть бути рекомендовані і вбудовані в операційну систему фахівцями з інформаційних технологій у книговидавничій поліграфії.

Текстовий процесор дозволяє друкувати документ в остаточному вигляді. Ця можливість забезпечується наявністю режиму “попереднього перегляду”, у якому відображається образ документа після друку. За умови незадовільного результату редактор повертається до форматування документа. За допомогою текстового процесора можна створювати будь-які документи й публікувати їх в електронному вигляді, а також готувати низку друкованих копій; здійснювати облік інформації про рукопис та його набір (прізвища автора рукопису, операторів набору, редактора; ключові слова; кількісні характеристики рукопису – довжина в знаках, словах, рядках, абзацах, сторінках, розділах; коментарі, назва редакції, дата отримання рукопису).

Нині MS Word є найбільш актуалізованим текстовим редактором завдяки розширеному

інтерфейсу користувача і наявності відповідних засобів мовної підтримки. Наявні кілька версій Word для Windows, кожна наступна версія сумісна з попередніми і має розширені додаткові можливості.

Подальша розбудова систем редагування буде здійснюватися на базі текстових процесорів з урахуванням здобутків комп'ютерної лінгвістики [7; 10; 15; 28].

2. *Спеціалізовані програми для підготовки й редагування видань.* Найважливішим компонентом програмного забезпечення комп'ютерних видавничих систем є програми верстки. *Комп'ютерна верстка* (англ. *Desktop publishing*, або DTP) – поєднання персонального комп'ютера та спеціального програмного забезпечення для створення макету для друку в типографії або на принтері. Користувач створює макет сторінки, що містить текст, графіку, фотографії та інші візуальні елементи. Залежно від необхідної кількості та якості матеріалів друк може відбуватися на принтері, ризографі або в спеціалізованих типографіях. Для комп'ютерної верстки частіше за все використовуються програми QuarkXPress, Adobe InDesign, також можуть використовуватися Scribus, Microsoft Publisher, Apple Pages та інші. Використовуючи термін “комп'ютерна верстка”, мають на увазі не лише створення макету сторінки (*page layout*) для книг і журналів, а і створення макетів рекламних оголошень, дизайну пакувальних і роздаткових матеріалів, виставкових стендів тощо. Комп'ютерну верстку започатковано в 1985 році, коли вийшла програма Aldus PageMaker і персональний лазерний принтер “LaserWriter” компанії Apple Computer. Можливість створення макетів сторінки за технологією WYSIWYG на екрані монітора та наступного друку на принтері було новим як для комп'ютерної індустрії, так і для друкарської справи. Термін “desktop publishing” запропонував

Paul Brainerd, засновник Aldus Corporation. Перші системи комп'ютерної верстки були досить примітивними, однак на той час відгуки про системи були схвальними. Технології, що були розроблені Adobe Systems, заклали фундамент для подальшого розвитку комп'ютерної верстки. Принтери LaserWriter та LaserWriter Plus містили у пам'яті масштабовувані шрифти від фірми Adobe.

У 1986 році вийшла програма Ventura Publisher, що стала зручнішою за PageMaker при створенні макетів книг і багатосторінкових документів. На той час комп'ютерна верстка сприймалася як непридатна для широкого використання через недосвідчених інноваторів, які розробляли макети з низькою якістю організації. Професійне використання технологій комп'ютерної верстки уможливило отримання якісних результатів. Так, журнал "Info" наприкінці 1986 року став першим повнокольоровим виданням, підготовленим методами комп'ютерної верстки.

Удосконалення й розширення у 90-х роках ХХ ст. інструментів для роботи на комп'ютері з текстом і графікою привернуло увагу професійної друкарської спільноти до систем комп'ютерної верстки, що детерміновано: 1) появою на технологічному ринку пакетів Quark XPress та Adobe InDesign; 2) розширенням бази комп'ютерних шрифтів. З кінця ХХ ст. майже вся верстка стала комп'ютерною.

Розглянемо більш ґрунтовно технологічні потужності таких базових програмних продуктів для двох основних платформ PC і Mac, як PageMaker і FrameMaker, QuarkXPress, Adobe InDesign, Corel Ventura, систему Tex.

Adobe PageMaker і *FrameMaker* – програми для верстки книг і журналів (автоматизація верстки у виданнях із повторюваною структурою: книги з великою кількістю таблиць, енциклопедична література з динамічними перехресними

покликаннями, ЗМІ із заданими розмірами рекламних оголошень).

Дизайн друкованих видань відображає нові технологічні процеси. Технологічним проривом можна вважати появу в 1985 році комп'ютерної програми Aldus PageMaker для Mac, що революційно перевернула весь видавничий ринок. Через два роки версія PageMaker з'явилася й для PC. Персонал видавництв отримали можливість поєднувати графіку й текст на екрані монітора. Протистояння фахівців традиційної школи, що звикли працювати з паперовим макетом, було запеклим. Пояснювалося це низкою причин: 1) реальний ринок видавничих систем ще не сформовано; 2) ресурсний фактор (складність в перенавчанні персоналу); 3) вагомі аргументи про недосконалість видавничих систем: індивідуальне форматування параграфів, відсутність поняття про стилі та програм переносів для кирилических мов і т. п. У видавців книжкової продукції аргументи були більш переконливими: програма не давала можливості застосовувати перехресні посилання, під час переверстки однієї сторінки порушувався весь апарат книги. Зазначену проблему компанія Aldus стала розв'язувати за допомогою іншого програмного продукту – FrameMaker. У 1995 році обидва програмні продукти були придбані компанією Adobe System Ink., створеною в 1982 році й відомою розробкою універсальної мови опису сторінок PostScript. На сучасному світовому видавничому ринку це найвпливовіша компанія, жодне видавництво або редакція не можуть обійтися без графічного редактора Adobe Photoshop і формату PDF.

В Україні для верстання газет і журналів найпоширенішою стала програма Adobe PageMaker, тоді як для верстки книг видавничий пакет FrameMaker застосовувався надзвичайно рідко. У

щотижневих виданнях з яскраво вираженою модульною версткою він застосовується нерегулярно через високу ціну й складність освоєння програми, хоч за можливістю автоматизувати верстку у виданнях із повторюваною структурою є найзручнішою програмою верстки. Структура видання при доповненнях або змінах публікації є сталою. Видавничий пакет FrameMaker зручний і тим, що за великої кількості верстальників розробкою шаблонів може займатися найкваліфікованіший, інші використовують наявний шаблон, що значно підвищує продуктивність праці.

Друге місце за популярністю в Україні після PageMaker посідає програмний продукт *QuarkXPress*, що і в світовій практиці став дуже відомим. Компанія Quark почала розробки в 1986 році, і в неї була можливість урахувати слабкі місця свого головного конкурента, хоча Т. Джилл, розробник програми, стверджував, що в нього не було намірів створювати пакет верстки, він просто запланував випустити якісний текстовий редактор. Перша версія *QuarkXPress* з'явилася в 1987 році і завдала серйозного матеріального збитку фірмі Aldus Ink. Оскільки американський видавничий ринок переважно ґрунтувався на платформі Mac, то компанія Quark зосередила свої зусилля саме на цьому напрямку. Робота з кольорами в Mac була реалізована на апаратному рівні, і видавництва з повнокольоровими виданнями віддавали перевагу такому видавничому пакету.

У 1992 році інтерфейс програми був поданий кількома мовами, включаючи досить рідкісні, що, безсумнівно, сприяло поширенню *QuarkXPress* на світовому видавничому ринку. До кінця ХХ століття компанія розробила версію для Windows, посилюючи свої технологічні позиції серед видавництв. Так, у 1998 році Quark пропонує керівництву компанії

Adobe продати всі свої акції. Керівники компанії Adobe Systems Inc. Д. Уорнок і Ч. Гешке відмовили. Увесь цей час фірма ретельно готувала новий видавничий пакет. У неї в активах був кращий у світі графічний редактор, формати PS й PDF, програма для векторної графіки Adobe Illustrator тощо. Зрештою, на ринок вийшов видавничий продукт нового покоління *Adobe InDesign*.

Перші версії нової програми більше нагадувала QuarkXPress, але мала суттєві переваги. Компанія запропонувала незвичний інтерфейс, чим намагалася завоювати прихильників Quark. Програма InDesign дає змогу перетворювати на свій власний формат публікації у форматі QuarkXPress або PageMaker. Це, безсумнівно, полегшує процес переходу на нову програму верстання. У третій версії за стосунку на звичне місце повернулися палітра управління та вбудований текстовий редактор. Образотворчий матеріал – як векторний, так і растровий – можна редагувати частково, безпосередньо у видавничій системі або при подвійному натисканні кнопки мишки викликати графічний редактор (Photoshop або Illustrator). Призначення стилів абзацу за допомогою “гарячих” клавіш істотно підвищило оперативність роботи з масштабними публікаціями. На відміну від PageMaker, окрім стилів абзацу, з’явилися шрифтові стилі. Розробники програми зважили на проблеми, які були у процесі роботи з таблицями і в QuarkXPress, і в PageMaker. У новому застосунку ці проблеми були розв’язані. Окрім того, програма InDesign дозволяє працювати з таблицями, створеними в найпопулярніших продуктах Microsoft Word або Excel. Недоліки PageMaker в роботі з кольорами були усунуті. Функції нової програми розширилися: з’явилася можливість змішувати спот-кольори і працювати з різними об’єктами колірних відтінків. Подібність “гарячих” клавіш і процедур між усіма

продуктами Adobe полегшує освоєння всього видавничого функціоналу. Це стало можливим завдяки багатофункційності програми, а також інтеграції з іншими видавничими пакетами від Adobe, що стали домінувати в сфері комп'ютерного дизайну, оброблення зображень і фотографій, аудіо-та відеоредагування. З'явилася можливість підтримки в InDesign прозорості шарів та монтажу образотворчого матеріалу під час верстання, а також зrealізоване багаторазове скасування дій. До недоліків цієї видавничої системи можна віднести незручність роботи з динамічними виносками.

Видавничий пакет Corel Ventura з'явився на ринку в 1986 році і відразу став одним із найкращих професійних застосунків для багатосторінкового верстання. Розробники довго не перекладали продукт під операційну систему Windows, і тому Ventura терпіла невдачі. Спочатку вихідні коди програми придбала компанія Хегох, а в 1993 році – фірма Corel. Видавнична система стала називатися *Corel Ventura Publisher*. В Україні ця програма не знайшла такого широкого застосування, як за кордоном, хоч ідеально працює з перехресними динамічними посиланнями, дає змогу верстати видання з великою кількістю формул, які необхідно набирати своєю мовою програмування. Незважаючи на призначення продукції – створювати книжкові публікації, – програму успішно застосовують у ЗМІ для видань із модульним типом верстання.

У програмі Corel Ventura Publisher професійними дизайнерами розроблено шаблони, типові публікації, малюнки, фотографії, елементи оформлення, звукові ефекти. Гнучка модель функціоналу для оформлення публікацій дозволяє скористатися ними на будь-якому етапі створення публікацій. Отже, вона стала повнофункційною видавничою програмою, яка дозволяє вирішити

практично всі завдання, пов'язані зі створенням і виведенням документів на друк, а також розміщенням їх у мережі інтернет.

Система Tex, яку розробив Д. Кнут, виявилася найбільш використовуваною системою для підготовки технічних текстів. У процесі підготовки документів, що містять велику кількість математичних, хімічних та інших формул, а також складних видів тексту – нот, шахових діаграм, ієрогліфів і т. ін., – стандартні редактори документів виявляються непридатними. У ній документ готується як звичайний текстовий файл із вмонтованими командами форматування, який потім обробляється компілятором Tex, а за допомогою програм попереднього перегляду його можна побачити на екрані в тому вигляді, в якому він буде надрукований. Система вимагає спеціальної підготовки, але багато західних видавництв використовують її під час набору технічних журналів і книг та приймають для друку статті тільки у форматі Tex. Використання Tex-систем практикується у вітчизняних видавництвах, що спеціалізуються на науковій літературі, особливо під час друку дисертаційних робіт і монографій.

Усі видавничі системи, на відміну від текстових редакторів документів, орієнтовані не на введення й редагування, а на верстання, тобто розміщення тексту на сторінках документа, вставку малюнків, оформлення тексту різними шрифтами, використання різних образотворчих ефектів і т. п. Тому у процесі використання видавничих систем тексти, звичайно, готують у редакторі типу Microsoft Word, а потім переносять до видавничої системи й здійснюють остаточне оформлення. Окрім того, видавничі системи дозволяють виконувати різні функції, необхідні для офсетного друку. Найважливішою з них є кольороподіл, тобто виведення на плівки шаблонів для кожного базового

кольору, що використовується під час друку. На відміну від текстових процесорів, які працюють з одним безперервним потоком тексту, і графічних зображень, настільні видавничі системи створюють на друкованій сторінці окремі елементи. Текст при цьому відділений від малюнків. На одній сторінці може бути кілька текстових елементів або малюнків, і зокрема повторюваних (логотип). Центром видавничих систем (або систем підготовки й технічного редагування публікацій) є програми верстки, які ще й забезпечують певний рівень управління растровими зображеннями.

Розміри й положення різних елементів можна по-різному змінювати. Деякі програми включають засоби для створення складних елементів оформлення, наприклад градієнтні заповнювачі, векторні об'єкти, спеціальні текстові ефекти. Усі видавничі системи дозволяють імпортувати графічні файли, але можливості щодо управління імпортованими об'єктами різні.

У більшості видавничих програм є інструменти для створення графічних об'єктів. Для виділення кожного елемента на сторінці застосовують рамки (під час друку контури рамок не виводяться). Іноді замість рамок застосовуються маркери-ручки, що обмежують контури об'єктів. Завдяки впровадженню нових технологій дизайн сучасних друкованих видань зазнав великих змін. Нові можливості комп'ютерних програм розширили обрії оформлення газетних і журнальних шпальт. Издавничі системи дають змогу поєднувати текстовий і графічний матеріал (векторний і растровий) практично без будь-яких обмежень.

У сучасному видавничому процесі поряд із традиційними найпоширенішими стали такі модернізовані програмні системи, що застосовуються для комп'ютерного верстання: Express Publisher; Illustrator for Windows; Ventura Publisher; PageMarker;

TeX, LaTeX. Вони мають поліфункційний характер і використовуються не тільки для конструювання макетів, а для технічного редагування. Відтак спеціалізовані програми активно використовуються для підготовки й редагування тексту, створення й оброблення зображень, верстання й виготовлення оригіналів-макетів, фотоформ, кольоропроб. Нині вони є одним із важливих компонентів видавничої справи.

4. ВИСНОВКИ. Важливим для процедури технічного редагування є осмислення технологічного розвитку видавничої справи на сучасному етапі цивілізаційного поступу. Основним завданням технічного редагування, ґрунтованого на застосуванні комп'ютерних технологій, є підготовка видавничого оригіналу для поліграфічного виконання, і зокрема передбачає технічну розмітку за форматом, шрифтами, текстовими й рубрикаційними виділеннями, створення структури апарату видання, таблиць і формул тощо.

Апаратне забезпечення комп'ютерних редакційно-видавничих систем із відкритим вихідним кодом, наявне нині на інформаційному ринку, розширило можливості для працівників видавництва використовувати протестовані й удосконалені інноваційні комп'ютерні продукти. Якісна електроніка з набором надійних пристроїв та інструментів для технічного редагування.

Графічний інтерфейс операційної системи Windows фірми Microsoft, до складу якого включено значну кількість вбудованих стандартних прикладних і системних програм, є документно зорієнтованим, універсальним поліфункційним міжнародним стандартом для видавничих систем.

Системи редагування належать до систем штучного інтелекту, спеціалізованих на розумному поясненні пропонованих і виконаних ними процедур виправлення. Системи редагування найефективніше

сконструйовані за принципами побудови експертних систем, проте мають низку відмінностей, що відрізняють ці системи в реальному функціонуванні.

Прикладне і системне програмне забезпечення відображає стан сучасного видавничого процесу на основі теоретичних і прикладних досліджень із комп'ютерної лінгвістики й комп'ютерних технологій. Підготовлені за допомогою новітніх комп'ютерних систем друковані й електронні видання активно функціонують у видавничій сфері та практиці масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов В. А., Венгерський П. С. та ін. Інформатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручн. 4-е вид. Київ: Каравела, 2012. 496 с.
2. Василюшин Д. В., Василюшин О. М. Технологія набору та верстки: навч. посіб. / за ред. О. В. Мельникова. Вид. 2-ге. Львів: УАД, 2011. 272 с.
3. Величко О. М. Опрацювання інформаційного потоку взаємодією елементів друкарського контакту. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2005. 264 с.
4. Власюк А. І., Белзецький Р. С. Основи редагування, коректури та верстки технічних текстів: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2015. 96 с.
5. Войтюшенко Н. М., Остапець А. І. Інформатика і комп'ютерна техніка. Київ: Центр видавничої літератури, 2006. 321 с.
6. Головка О. А. Вплив інформаційних технологій на формування сучасного книговидання та проблематика підготовки редакторів. *Обрії друкарства*. 2014. № 1 (3). С. 95–102.
7. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручн. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 351 с.
8. Інформатика і комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручн. / В. В. Браткевич та ін.; за ред. О. І. Пушкаря. Київ: Академія, 2002. 704 с.
9. Інформаційні технології в перекладі: навч. посіб. / Т. І. Коваль, П. Г. Асоянц та ін.; за заг. ред. Т. І. Коваль. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2010. 261 с.
10. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики: підручн. Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2006. 188 с.

11. Козловський А. В., Паночишин Ю. М., Погріщук Б. В. Комп'ютерна техніка та інформаційні технології. 2-е вид., стер. Київ : Знання, 2012. 463 с.
12. Лесюк О. В. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2021. 103 с.
13. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. Львів : Аз-Арт, 2002. 160 с.
14. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. Львів : Афіша, 2017. 416 с.
15. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності : навч. посіб. Львів : Афіша, 2008. 224 с.
16. Різун В. В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. 240 с.
17. Тимошик М. С. Технічне редагування: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Наша культура і наука, 2012. 32 с.
18. Ткаченко В. П., Чеботарьова І. Б., Киричок П. О., Григорова З. В. Енциклопедія видавничої справи : навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2008. 320 с.
19. Хомяков В. І. Системотехніка автоматизованих видавничо-поліграфічних комплексів : навч. посіб. Київ : НТУУ "КПІ", 2009. 252 с.
20. Шевченко В. Е. Художньо-технічне оформлення видань різних типів. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1815>
21. Ярема С. М. Видавничі поліграфічні технології та поліграфічне обладнання. Київ : Університет "Україна", 2003. 320 с.
22. Ярема С. М. Технічне редагування : навч. посіб. Київ, 2003. 284 с.
23. Ярема С. М. Флексографія: обладнання, технологія. Київ : Либідь, 1998. 312 с.
24. Alfred G. J., Brusaw T. C, Oliu W. E. Handbook of technical writing, 12th ed. Boston ; New York : Bedford/ St. Martin's, 2020. 640 p.
25. Baskette F. K., Sissors J. Z., Brooks B. S. The Art oh Editing. 3nd ed. New York ; London : Collier Macmillan, 1982. 504 p.
26. Brooks B. S., Pinson Ja. L. The Art oh Editing in the Age of Convergence. 12nd ed. New York, Routledge, 2022. 374 p.
27. Carey M., McFadden Lanyi M., Longo D., Radzinski E., Rouiller S., Wilde E. Handbook of Technical Writing. 12th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2020. 640 p.
28. Kilgarriř A., Baisa V., Buřta J., Jakubiček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. The Sketch Engine: ten years. *Lexicography*. 2014. N 1 (1). P. 7–36. Doi: 10.1007/s40607-014-0009-9

29. Malone E. A., Rothschild Jo. M., Cunningham D. H. *Technical Editing: An Introduction to Editing in the Workplace*. Oxford : Oxford University Press, 2019. 592 p.
30. Markel M. *Technical communication*. 13th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2020. 768 p.
31. Johnson P. *The technical editor's craft: The why, what, and how of technical editing*. 2nd ed. Routledge, 2015. P. 25–29.
32. Johnson-Eilola J., Selber S. *Editing Texts, Editing Careers. Explanation Points* / eds. John R. Gallagher, D. N. DeVoss. Boulder : University Press of Colorado, 2019. P. 219–222. Doi: 10.7330/9781607328834.c052
33. Samson D. C., Jr. *Editing Technical Writing*. 1st ed. Oxford : Oxford University Press, 1993. 408 p.
34. Schriver K. *What do technical communicators need to know about information design? Solving problems in technical communication* / eds. J. Johnson-Eilola, S. Selber. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2013. P. 386–427.
35. Tarutz Ju. *Technical Editing: The Practical Guide For Editors And Writers*. Arizona : Hewlett-Packard Press, 1992. 480 p.
36. Tebeaux E., Dragga S. *The Essentials of Technical Communication*. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 448 p.
37. Van Laan J. A. *Handbook of technical writing*. 10th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2012. 346 p.

REFERENCES

1. Bazhenov V. A., Venherskyi P. S. та in. *Informatyka. Komp'uterna tekhnika. Komp'uterni tekhnologii: pidruchn. 4-e vyd.* Kyiv : Karavela, 2012. 496 s.
2. Vasylyshyn D. V., Vasylyshyn O. M. *Tekhnolohiia naboru ta verstky : navch. posib. / za red. O. V. Melnykova*. Vyd. 2-he. Lviv : UAD, 2011. 272 s.
3. Velychko O. M. *Opratsiuvannia informatsiinoho potoku vzaiemodiieiu elementiv drukarskoho kontaktu*. Kyiv : VPTs "Kyivskiy universytet", 2005. 264 s.
4. Vlasiuk A. I., Belzetskyi R. S. *Osnovy redahuvannia, korektury ta verstky tekhnichnykh tekstiv : navch. posib.* Vinnytsia : VNTU, 2015. 96 s.
5. Voitiushenko N. M., Ostapets A. I. *Informatyka i komp'uterna tekhnika*. Kyiv : Tsentr vydavnychoi literatury, 2006. 321 s.
6. Holovko O. A. *Vplyv informatsiinykh tekhnologii na formuvannia suchasnoho knyhovydannia ta problematyka pidhotovky redaktoriv. Obrii drukarstva*. 2014. N 1 (3). С. 95–102.
7. Darchuk N. P. *Komp'uterna linhvistyka (avtomatychne opratsiuvannia tekstu) : pidruchn.* Kyiv : VPTs "Kyivskiy universytet", 2008. 351 s.

8. Informatyka i komp'uterna tehnika. Komp'uterni tehnologii : pidruchn. / V. V. Bratkevych ta in. ; za red. O. I. Pushkaria. Kyiv : Akademiia, 2002. 704 s.

9. Informatysiini tehnologii v perekladi : navch. posib. / T. I. Koval, P. H. Asoiants ta in. ; za zah. red. T. I. Koval. Kyiv : Vydavnychi tsentr KNLU, 2010. 261 s.

10. Karpilovska Ye. A. Vstup do komp'uternoï linhvistyky : pidruchn. Donetsk : TOV "Iuho-Vostok, Ltd", 2006. 188 s.

11. Kozlovskiy A. V., Panochyshyn Yu. M., Pohrishchuk B. V. Komp'uterna tehnika ta informatysiini tehnologii. 2-e vyd., ster. Kyiv : Znannia, 2012. 463 s.

12. Lesiuk O. V. Vydavnycha sprava ta redahuvannia : navch. posib. Dnipro : Universytet mytnoi spravy ta finansiv, 2021. 103 s.

13. Ohar E. I. Dytiacha knyha: problemy vydavnychoi pidhotovky : navch. posib. Lviv : Az-Art, 2002. 160 s.

14. Partyko Z. V. Zahalne redahuvannia: normatyvni osnovy : navch. posib. Lviv : Afisha, 2017. 416 s.

15. Partyko Z. V. Prykladna i komp'uterna linhvistyka: Vstup do spetsialnosti : navch. posib. Lviv : Afisha, 2008. 224 s.

16. Rizun V. V. Literaturne redahuvannia. Kyiv : Lybid, 1996. 240 s.

17. Tymoshyk M. S. Tekhnichne redahuvannia: teoretychni ta praktychni aspekty. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2012. 32 s.

18. Tkachenko V. P., Chebotarova I. B., Kyrychok P. O., Hryhorova Z. V. Entsyklopediia vydavnychoi spravy : navch. posib. Kharkiv : KhNURE, 2008. 320 s.

19. Khomiakov V. I. Systemotekhnika avtomatyzovanykh vydavnycho-polihrafichnykh kompleksiv : navch. posib. Kyiv : NTUU "KPI", 2009. 252 s.

20. Shevchenko V. E. Khudozhno-tekhnichne oformlennia vydan riznykh typiv. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1815>

21. Yarema S. M. Vydavnychi polihrafichni tehnologii ta polihrafichne obladdannia. Kyiv : Universytet "Ukraina", 2003. 320 s.

22. Yarema S. M. Tekhnichne redahuvannia : navch. posib. Kyiv, 2003. 284 s.

23. Yarema S. M. Fleksohrafiia: obladdannia, tehnologiiia. Kyiv : Lybid, 1998. 312 s.

24. Alred G. J., Brusaw T. C, Oliu W. E. Handbook of technical writing. 12th ed. Boston ; New York : Bedford/ St. Martin's, 2020. 640 p.

25. Baskette F. K., Sissors J. Z., Brooks B. S. The Art oh Editing. 3rd ed. New York ; London : Collier Macmillan, 1982. 504 p.

26. Brooks B. S., Pinson Ja. L. The Art oh Editing in the Age of Convergence. 12nd ed. New York, Routledge, 2022. 374 p.

27. Carey M., McFadden Lanyi M., Longo D., Radzinski E., Rouiller S., Wilde E. *Handbook of Technical Writing*. 12th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2020. 640 p.

28. Kilgarrieff A., Baisa V., Bušta J., Jakubiček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. *The Sketch Engine: ten years. Lexicography*. 2014. N 1 (1). P. 7–36. Doi : 10.1007/s40607-014-0009-9

29. Malone E. A., Rothschild Jo. M., Cunningham D. H. *Technical Editing: An Introduction to Editing in the Workplace*. Oxford : Oxford University Press, 2019. 592 p.

30. Markel M. *Technical communication*. 13th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2020. 768 p.

31. Johnson P. *The technical editor's craft: The why, what, and how of technical editing*. 2nd ed. Routledge, 2015. P. 25–29.

32. Johnson-Eilola J., Selber S. *Editing Texts, Editing Careers. Explanation Points* / eds. John R. Gallagher, D. N. DeVoss. Boulder : University Press of Colorado, 2019. P. 219–222. Doi : 10.7330/9781607328834.c052

33. Samson D. C. Jr. *Editing Technical Writing*. 1st ed. Oxford : Oxford University Press, 1993. 408 p.

34. Schriver K. *What do technical communicators need to know about information design? Solving problems in technical communication* / eds. J. Johnson-Eilola, S. Selber. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2013. P. 386–427.

35. Tarutz Ju. *Technical Editing: The Practical Guide For Editors And Writers*. Arizona : Hewlett-Packard Press, 1992. 480 p.

36. Tebeaux E., Dragga S. *The Essentials of Technical Communication*. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 448 p.

37. Van Laan J. A. *Handbook of technical writing*. 10th ed. Boston ; New York : Bedford / St. Martin's, 2012. 346 p.

УДК 808.2:811.161.2'25

Наталія Малюга

кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри української мови
maliuga_natalia@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7956-6987>

РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ВСТУП. Редагування перекладної літератури спирається на комплексну філологічну підготовку (мовознавчу та літературознавчу). Під час освітнього процесу здобувачі мають набути здатностей вільно, гнучко й ефективно використовувати державну мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя; здійснювати перекладацьке (само)редагування перекладених текстів.

Студенти-редактори мають розуміти основні проблеми філології та шляхи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів, інноваційних підходів; основні поняття, теорії та концепції перекладознавства, уміти їх застосовувати в професійній діяльності. Окрім того, мати навички одноосібного й командного розв'язання складних завдань у професійній діяльності в непередбачуваних умовах і нести відповідальність за прийняття рішень, а також навички участі в наукових та/або прикладних дослідженнях у галузі філології. Не менш важливим є вміння планувати, реалізовувати, аналізувати, оцінювати процес перекладу, редагувати перекладені тексти на засадах дотримання моральних, етичних, культурних, правових норм, кодексу професійної етики, принципів академічної доброчесності.

В українських ЗВО навчання перекладачів і філологів іноземних мов переважно зорієнтоване на опанування мовних норм іноземної мови, тоді як такому аспекту рідної та іноземної мови, як узус, приділяють менше уваги. Слід зазначити, що для підготовки перекладачів важливим є навчання узусу обох мов (чи більшої їх кількості) для запобігання інтерференції під час перекладу, адже вона може бути зумовлена буквальним перекладом і калькуванням [9: 24]. Процес навчання перекладачів повинен орієнтуватися на вивчення подібностей та розбіжностей узусів вихідної і цільової мов, на формування предметної та соціокультурної узусної компетенції перекладача – його здатності правильно, відповідно до ситуації й теми спілкування або тексту, використовувати елементи цільової мови та формувати правильні, природні для неї речення [9: 27].

Доводиться констатувати, що вирросло не одне покоління українців, які українську вивчали з книжок, тому їм бракує відчуття живомовного елемента мови. Із перекладами текстів книжних стилів початківцям легше дати собі раду, якщо знати підтекст, дбати про добірність та еквівалентність слів, правильність інтерпретацій, нормативність синтаксичних конструкцій, обстоювати чистоту й багатство мови тощо. Натомість транслювати тексти, які живить народне мовлення, цільовою мовою набагато важче. Коли мова є не засобом мислення, а лише інструментом досягнення прагматичної мети, її носії, які висувають вимоги до себе, занадто зосереджені на дотриманні норм, попередженні помилок, тож продукують переклади щодо мови ніби й правильні, однак надміру олітературнені.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – обґрунтування виправданості обраних у процесі перекладу засобів для відтворення взаємодії форми і змісту оригіналу. Своє завдання вбачаємо в тому, аби проаналізувати

запропоновані переклади сказання (художнього тексту фольклорного жанру, у якому відтворено узусну стихію) й описати когнітивні процеси, які відбуваються під час інтерпретації та відтворення дискурсу, а також умотивувати залежність перекладацьких рішень від мовної особистості перекладача.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Стара радянська школа перекладу не відкидала можливості втручатися в текст, змінювати його, іноді досить радикально, наприклад, вилучати фрагменти, інколи досить суттєві для розуміння архітектоніки твору. Ґрунтуючись на засадах антропоцентризму, сучасне перекладознавство тлумачить процес перекладу “у форматі дії або мовленнєво-мисленнєвої поведінки, включаючи до цього процесу суб’єктивний чинник – творчість, стратегії та перекладацьку інтуїцію” [7: 53]. Між автором вихідного (перекладного) тексту і його читачем, що має інший мовний код, є перекладач, який, по суті, виконує функцію перекодувальника, крім того, у процесі художнього перекладу він змушений реконструювати діяльність автора з породження тексту оригіналу, обираючи оптимальний інструментарій для відтворення взаємодії форми і змісту оригіналу.

Дослідження Л. Бублейник, Р. Зорівчак, В. Карабана, Л. Коломієць, І. Корунця, Г. Кочура, В. Коптілова, М. Олікової, Л. Омельченко, О. Чередниченка та ін., які спираються на вдачу перекладацьку практику, обґрунтовують застосування принципів перекладу, спрямовують на попередження типових помилок перекладачів, накреслюють шляхи подолання т. зв. “неперекладності”. Вивченню художнього перекладу в психолінгвістичному аспекті (психолінгвістичний діяльнісний підхід) присвячені праці С. Засєкіна, В. Красильникової, Г. Мірама В. Нурієва, Т. Пшонкіної, І. Романової, Ю. Сорокіна,

Т. Фесенко та ін. учених. Окрім того, коли говорять, що історію художнього перекладу писали “і фізики, і лірики”, то це не образний засіб: серед знаних перекладачів сучасності є доктор фізико-математичних наук М. Стріха (переклад в аспекті націєтворення) [18], а внесок українських письменників у збагачення фонду перекладної літератури важко переоцінити (Д. Білоус, В. Діброва, О. Забужко, М. Зеров, Ю. Клен, П. Куліш, М. Лукаш, В. Мисик, Д. Павличко, С. Павличко, Ю. Покальчук, М. Рильський, А. Содомора, Б. Тен, І. Франко та ін.).

Переклад є інтелектуально-творчим процесом (відтак передбачає уникнення буквалізму), багатовимірним видом когнітивної діяльності (із переважанням інтуїтивного типу розумових операцій), засобом міжмовної комунікації. Перекладач набуває статусу посередника в міжкультурній комунікації, умотивовує вибір стратегії. Реалізація інтенційно-стратегічної програми зумовлена низкою чинників, серед яких мета перекладача, його система установок, тип тексту, що потребує інтерпретації.

У праці “Exploring translation theories” (“Дослідження теорії перекладу”) А. Пім зосереджується на аналізі західних теорій перекладу, починаючи з 1960-х рр., чимало уваги приділяє концепції еквівалентності [22]. Процедури перекладу значною мірою залежать від того, що Е. Пім називає спрямованою еквівалентністю, асиметричним відношенням: створення еквіваленту шляхом перекладу одним способом не означає, що такої ж еквівалентності можна досягти під час перекладу іншим способом [22: 26].

На думку Ю. Крилової-Грек, адекватним перекладом слід уважати такий процес оволодіння смислом вихідного тексту та його відтворення засобами рідної мови на основі розкодування та переведення інформації з однієї мовної системи в іншу, який

передбачає проникнення суб'єкта перекладу в глибинну семантику повідомлення за допомогою операцій аналізу, синтезу й узагальнення [10: 16]. Перекладач реконструює діяльність автора з породження тексту оригіналу. Спочатку цей перекладач сам є адресатом, а після зміни коду текстового утворення стає вторинним відправником для кінцевого одержувача, отже, перекладач у цьому двомовному комунікативному процесі перекодувальної інтерпретації стоїть на позиції адресата 1, а читач, відповідно, – адресата 2 [7: 17–18].

Аналіз перекладацьких рішень дає змогу стверджувати про “наявність у перекладача глибинних емоційно-мотиваційних структур, подібних до авторських, а також фонових знань (когнітивних структур), що створюють оптимальні умови для синтезу адекватного тексту перекладу” [7: 58]. Перекладач бачить свої стратегії чітко накресленими, це допомагає визначати коло пріоритетних тактик й успішно застосовувати їх.

Будь-яка реалія може бути перекладена або описана кількома способами, і кожен з них уважатиметься адекватним, якщо він передаватиме семантику й прагматику одиниці номінації. Вибір прийому перекладу реалій залежить від перекладача. Виконання конкретного перекладацького завдання передбачає здійснення операції над ідеєю із застосуванням гнучких (евристичних) стратегій, знання соціального контексту, когнітивні вміння обробляти текст задля більшої достовірності трансляції закладених у ньому смислів.

3.1. Проблема досягнення вдалого перекладу.

Письмовий переклад розгортається в просторі, діяльність перекладача можна представити у вигляді взаємозумовлених процесів, що відбуваються паралельно. Послугуючись термінами інших наук, суть першого ми передали б метафорично – орієнтування й навігація у вихідному тексті; другий

процес пов'язаний із пошуком і прийняттям оптимальних перекладацьких рішень, а третій – об'єктивує перекладацькі дії. На завершальному етапі відбувається редагування перекладного продукту, дещо віддалене в часі.

У науковій літературі описано чималу кількість моделей перекладу (лінгвістичних, комунікативних, психолінгвістичних, когнітивних, когнітивно-дискурсивних) із внутрішніми різновидами, причому спостерігаємо разючу невідповідність числа описаних моделей, використання різної термінології, що свідчить про активну розбудову теорії перекладу.

Погоджуємося з поясненням Я. Бойко ефективності моделювання для перекладознавців, які “ставлять перед собою мету відтворити процес перекладу загалом, розкрити механізми перекладу, описати дії перекладача, його стратегію і тактику у процесі перекладу, вказати послідовні етапи переходу від оригіналу до перекладу, встановити рівень еквівалентності й адекватності перекладу як необхідної умови забезпечення успішного акту міжмовної комунікації” [1: 2].

Дослівний переклад не завжди відтворює емоційний ефект першотвору, отже, точність і художність виявляються в постійному протиріччі одне з одним. Дотримання мовних законів обов'язкове як для оригіналу, так і для перекладу. Але художній переклад – це аж ніяк не вишукування тільки мовних співвідношень. Скажімо, для концептуального (в іншій класифікації – когнітивного) перекладу “важливо, щоб кінцевий здобуток відповідав нормам мови перекладу, щоб його (кінцевого здобутку) лінгвістичні особливості співпадали з їх еквівалентами в оригіналі, щоб екстралінгвістичні явища початкового тексту були достоту перенесеними до перекладу тощо” [5: 35]. Під час концептуального перекладу Л. Гончаренко

вирішальну роль відводить збереженню концепції: “Якщо вона збережена, то читач має справжній, тобто точний переклад, якщо ж ні – тоді перед ним лежить лише суб’єктивна лінгвістична обробка оригіналу, цебто новий, самостійний, твір на той же сюжет” [5: 36].

Оперуючи терміносистемою когнітивної семантики, дослідники в галузі перекладу послуговуються термінами “рамка” (загальне називання певного явища чи поняття), “сцена” (уявлення про всі можливі складники рамки), “сценарій” (уявлення про перебіг ситуації). Рамка називає та лише імплікує весь той спектр вужчих понять, які є або потенційно можуть бути складовими деталями сцени. Дослідниця М. Іваницька передачу рамки видозміненою рамкою або ж однієї сцени іншою, якщо вони є елементами однієї рамки, пояснює міркуваннями прагматики і культурною асиметрією [8: 42].

У процесі роботи перекладач як читач-1 сприймає текст, спираючись на свої знання, життєвий досвід, крізь призму свого культурного та соціального середовища. Тому рамки оригінального тексту можуть бути наповнені у свідомості перекладача іншими сценами, ніж у свідомості автора [8: 42]. Урахування цільової культури спонукає перекладача до пошуку такої інтерпретаційної моделі, яка видаватиметься йому оптимальною й буде зрозумілою читачам.

Натомість у комунікативній моделі “перекладацька діяльність розглядається в контексті мови перекладу, її норм та уявлень перекладача про правильне та найкрасивіше мовлення мовою перекладу” [1: 6], вона становить послідовність операцій, кожна з яких спрямована на подолання розходження систем вихідної та цільової мов, їхніх норм, узусів. За такого підходу перекладач неодноразово повертається до первинного варіанту,

покращуючи його, при цьому він оперує не всім мовленнєвим твором, а працює з певним фрагментом тексту. Тож у цій концепції переклад набуває ознак “процесу багаторазового перебору та відсіювання варіантів, а перекладач здійснює трансформацію буквального перекладу, який присутній у свідомості перекладача” [1: 6]. Застосування комунікативні моделі дає змогу відтворити соціокультурний образ мовця, сформований в оригінальному тексті.

Потракування процесу перекладу як мовленнєвого акту спирається на його поетапність, або ж фазисність: “Перша фаза комунікативних моделей перекладу передбачає рефлексивне розуміння перекладачем світу смислів адресанта оригінального тексту, його програми інтерпретації для читача оригіналу, ступеня цінності текстової інформації та співвіднесеності її з вихідною культурою й буттям. Друга фаза перекладу є зіставленням внутрішньо висловленої рефлексії перекладача з кодом іншої мови в “міжпороговому” просторі інтерпретації / породження з урахуванням універсуму іншої культури та буття іншого етносу, що є підґрунтям для створення тексту перекладу” [1: 7].

Комунікативні моделі синтезують різні підходи до перекладу, тому, на наше переконання, їх варто ширше застосовувати в навчальному процесі для формування необхідних компетентностей і набуття програмних результатів.

Відповідно до принципу антропоцентризму, на засадах якого активно розбудовується теорія мовознавства, мовна особистість має владу над мовою. З огляду на сказане, переклад можна визнати таким процесом, що характеризується високим ступенем свободи перекладача. Перекладацька діяльність є творчою й адаптивною. Перекладач “вимушений постійно збагачувати і оживляти свою концептуальну систему, засвоювати новий науковий

досвід”, “повинен покладатися на свою здатність пристосовуватися до нового знання” [5: 37]. Названі ознаки, на думку Л. Гончаренко, вирізняють інтелектуальну особистість.

Дослідник С. Засекін стверджує: “...будь-який творець художнього тексту володіє характеристиками акцентуваної особистості, що виявляється в особистій характерній манері викладу думок” [7: 81], відтак дає застереження перекладачеві діяти обачно, аби не відхилитися від “програми автора”.

В. Радчук, розглядаючи комплекс функцій перекладу (загалом 23 функції), наголошує на потужності цього феномену “як вияву творчої енергії для визначеної і вартісної мети”. За такого підходу переклад “зламує низькі й високі мури нерозуміння (мовні бар’єри)”, “замінює першотвір як його правдивий відповідник (як іншомовна паралель), надаючись до цитування”, “знайомить з життям інших країн, їхнім побутом, звичаями, способом мислення, історією, природою тощо”, нарешті “править за дзеркало, вдивляючись в яке, сам автор змінює щось в оригіналі чи у спрямуванні своєї творчості” [16].

Потреба зробити пізнаваням мовлення типізованого мовця на перший погляд є нездоланною проблемою, перекладач її може подолати, коли сприйме для себе як виклик (але не як виклик авторів). Риторичне питання В. Радчука “бо ж хто буде братися за переклад, коли наперед відомо, що нічого перекласти неможливо?” [15: 152] спонукає до розв’язання проблеми, як досягти вдалого перекладу.

Стилістичний компонент зберігає інформацію про комунікативну компетенцію мовця. К. Мегела, зокрема, пише, що вибір перекладачем стилістично нейтрального або просторічного відповідника для англійського дискурсивного маркеру дає змогу читачеві друготвору сформулювати певне уявлення про

персонажа мовця як про мовну особистість [12: 87]. У завершальній частині статті “Чи можна перекласти незбагненність?”, присвяченій питанням стилістичної досконалості тексту перекладу, відповідності прагматиці оригіналу, О. Лоленко резюмує: “Будь-який оригінал <...> є незбагненим через свою відому укоріненість у певний культурний і авторський світи. Незбагненність ця нерідко спантеличує перекладача і змушує його до пошуку ефемерної еквівалентності (чи то еквівалентностей), яка неодмінно силує його спотикатися. Те, що може протиставити цій халепі перекладач, щоб твердо триматися ґрунту, – це авторське відтворення прагматики оригіналу з урахуванням національно-культурної специфіки адресата” [11: 143]. Інший дослідник А. Васильченко так пояснює феномен неперекладності: “Неперекладне – це невідома для мене частина мовного простору іншого; частина, яку я не можу оприявнити у своїй мові, бо завдання її артикуляції перевершує мою виражальну здатність” [2: 139], а далі пропонує своє бачення розв’язання надскладного завдання: “...перекладання неперекладностей з іншої мови, з іншого дискурсу, з іншого особистісного міфу можна здійснити завдяки артикуляції онтології іншої мови, іншого дискурсу, іншого міфу” [2: 145].

Текстові прирощення, які характеризують художній переклад, М. Іваницька метафорично називає “доданою вартістю” художнього твору. Цю додану вартість створює перекладач (вносить певні деталі, нюанси, робить уточнення, про які не йшлося в оригіналі), ґрунтуючись на власній інтерпретації тексту та адаптації останнього до цільової мови та культурного контексту цільового читача [8: 41].

За визначенням О. Ребрія, перекладацькі труднощі – це “мовні / мовленнєві утворення різних рівнів, що спричиняють перешкоди на шляху міжмовної вербальної та невербальної взаємодії

внаслідок об'єктивних розбіжностей у структурах та правилах функціонування контактуючих мов, так само як і суб'єктивного сприйняття цих розбіжностей агентом перекладацької дії, від якого вимагаються значні творчі зусилля для їх переборення” [17: 106]. Описуючи природу перекладацьких труднощів О. Ребрій дає логічне пояснення причинно-наслідкових зв'язків: “ускладнення у міжмовній та міжкультурній взаємодії спричинені ускладненнями відповідних кодових систем – мови та культури, які, у свою чергу, спричинюються психічними особливостями індивідів як операторів кодових систем через їхнє прагнення до творчої самореалізації” [17: 104]. Варто наголосити, що перекладацька мовотворчість має бути спрямована на подолання цих труднощів, а не на їх створення.

Науковці визнають об'єктивну неминучість втрат суттєвих якостей оригіналу під час перекладу, проте перекладознавці та перекладачі дотримуються думки, що для адекватного відображення текстових одиниць перекладач повинен володіти здатністю уявити зображену сцену, сценічно побачити її, відчувати й конкретизувати для себе, а це, своєю чергою, свідчить про опанування ефективної техніки навчання перекладу.

3.2. Довільне потрактування ступеня перекладацької свободи і творча поразка перекладача. Переклад творів художньої літератури передбачає трансляцію багатовимірної авторської інформації. Письменники відображають своєрідну й неповторну національно-мовну картину світу, яка зазвичай не збігається зі сприйняттям та усвідомленням світу іншими народами. Під час перекладу текстів у перекладача, а відповідно, й читача може виникнути когнітивний дисонанс між звичними для них реаліями життя і тими явищами, що трапляються в іншомовному першоджерелі. Така ситуація не сприяє усвідомленню змісту текстів,

підтекстових нашарувань, спричиняє неадекватну реакцію на авторську оцінку подій, залишає поза увагою важливі акценти, зрозумілі носіям мови аналізованих текстів. Тому перекладацькій роботі повинен передувати системний підготовчий етап, що потребує, зокрема, власне лінгвістичного, культурологічного, історичного коментування і дозволить комплексно усвідомити перекладний текст, максимально точно передати його зміст іншою мовою.

Грузинський письменник Г. Петріашвілі в статті “Що ж ти накоїв, перекладачу!” порушує гостре питання відповідності перекладу оригіналові по суті й по духу. Переклад поеми Ш. Руставелі, відомої українському читачеві під назвою “Витязь у тигровій шкурі”, виконаний М. Бажаном, названо суперечливим. Автор статті наголошує на вільній інтерпретації такого важливого складника твору, яким є його назва: “одягнений у хутро” перетворилося на “витязь”. А це, своєю чергою, спричинило продукування нових хиб: “Коли перекладач уживає в назві слово “витязь”, а відтак повторює це слово мало не на кожній сторінці поеми, він, таким чином, стверджує, що ми маємо справу з твором, який є або епосом із богатирями-героями, або ж середньовічним рицарським романом. Насправді ж Руставелі мав усі підстави дати своїй поемі підзаголовок “роман у віршах” [14]. Зауважимо, що незавершений переклад О. Навроцького (перша спроба українською мовою, кінець XIX ст.) мав назву “Одягнений у барсове хутро”, а робота Г. Халимоненка, яка дійшла до українського читача 1991 року, тобто через століття, – “Витязь у барсовій шкурі”.

Назвавши героя поеми “витязем”, перекладач потрапляє в наставлені ним же своєрідні тенета, тому цілком закономірно переписує образ, адже у вчинках епічного богатиря має бути звитяга. Відтак не варто дивуватися, коли кількість убитих звірів під час

змагання царя Ростевана та полководця Автанділа, аби виявити кращого мисливця, у М. Бажана зростає на порядок – із 200 до 2000.

Г. Петріашвілі зіставляє тексти грузинською та українською мовою – і постають різні світи, тому він змушений “категорично заявити”, що переклад “абсолютно” не відповідає оригіналу. Задля обґрунтування своєї позиції дослідник наводить низку ілюстрацій. Ми скористаємося лише двома з них.

Ш. Руставелі
(дослівний переклад):

1. *Сонцелика пише:
“Ось, пані, ти мати –
краща від матері!”.*

2. *На всіх порівну
свою милість, як сніг,
сипали.*

М. Бажан

1. *Пані й мати! Ось
пишу я, сонцелика, цей
одвіт.*

2. *Наче сніг, зівали
милість на підданців,
ласки гідних...*

У першому прикладі (початок розділу “Лист, писаний від Нестан-Дареджан до Фатьми”) звертаємо увагу на ідентифікацію, укладену в уста персонажа. Цілком погоджуємося з оцінним твердженням Г. Петріашвілі: “Мабуть, не варто доводити очевидне: одна річ, коли автор називає героїню сонцеликою, і зовсім інша – коли героїня називає так саму себе. Цим бажанівська Нестан-Дареджан немовби сказала про себе, що вона просто самолюбна дурепа!” [14]. Інший приклад засобами тропеїстики характеризує царювання трьох друзів: Таріела, Автанділа і Фрідона. Ідеться про розподіл царської милості, однак в оригіналі її удостоюються всі піддані (рівномірно), а в перекладі – лише обрані (поділ на “ласки гідних” і решту, вочевидь, є віддзеркаленням травматичного досвіду). Принцип царювання спотворений, закладений сенс передано з точністю до навпаки.

Головну причину такої творчої поразки автор статті вбачає в тому, що М. Бажан узявся

перекладати українською мовою твір, який по праву вважають вершиною грузинської поезії, не володіючи грузинською. Класик української літератури покладався на підрядковий переклад.

У статті “Перекладацька клептоманія чи текстовий тероризм”, написаній з іронією, що подекуди переходить у сарказм, О. Веремко-Бережний ділиться своїми враженнями від ознайомлення з перекладом роману Д. Мітчела “Сон номер 9”: “Чим далі просувалося порівнювання перших розділів обох варіантів, тим гірше я розумів сюжет: “ті часи” там описані чи “наші”, “шкіряні гетри” чи “штопані шкарпетки”, “туша” чи “скелет”, “сім котів” чи “шість”, “літературні здібності” чи “зайва рослинність на обличчі?” [3]. Порівнюючи тексти оригіналу й перекладу, автор статті визбирує й описує невідповідності, які він сам називає “веселими трапунками”: “Негребецький (перекладач роману “Сон номер 9” – Н. М.) з якогось дива не може втриматись, щоб не перекласти племінницю як сина, чоловіка – як дружину, чорний стіл – як гіацинт, китайську армію – як військо Об’єднаної Кореї. Та, попри лінгвістичні й зоологічні дані, сома поміняти на щуку” [3].

Окремі заміни, наприклад “This is not a supermarket” на “Це тобі не сільський базар”, переносять українського споживача перекладного продукту з урбаністичної атмосфери сучасного Токіо на кілька століть у минуле, така собі своєрідна машина часу. І вже зовсім не зрозуміло, чому перекладач “хижо відібрав у головного героя чотири з точно підрахованих 7290 прожитих днів, а потім одразу передумав і додав 1464” [3], адже маємо справу з числовими знаками іншої семіотичної системи, немовної, а відтак такої, що не потребує пошуку найкращого варіанта, оскільки він єдиний із можливих.

Схильність представити яскравіший варіант, ніж той, що удостоївся Букерівської премії, на думку

критика, є характеристикою “вправного імітатора з надлишком фантазії та схильністю до текстового тероризму”, тому не дивуємося, що О. Веремко-Бережний називає аналізований переклад переказом, убачаючи ознаки зловживання роллю співавтора.

Як відомо, смаки людей різняться, читацькі, звісно, також. Однак читач має право на ознайомлення з твором, виконаним, так би мовити, за лекалами іншої культури, до того ж засобами чужої мови, якою він не володіє, перенестися в інші реалії, змінивши час і простір, відчутти колорит епохи й т. ін. Критик застерігає перекладачів від гри в словесний конструктор, після якої тексти рясніють усілякою “хімерією”, нагадує, що “мовний кітч зовсім не є виявом оригінальності” [4], наголошує на потребі вдумливо й обережно працювати з мовними ресурсами, аби не зашкодити читацькому освоєнню перекладного тексту.

Власне, лише наявність диплома філолога, чи вчителя іноземної мови, чи перекладача не свідчить про гнучке володіння словом щонайменше двома мовами, не є показником перекладацької майстерності. О. Колеснікова, маючи досвід керівника відділу перекладів однієї з вітчизняних компаній із широким спектром послуг, дає фаховий коментар: “перекладачі часто грішать двома крайнощами: або бюрократично дотримуються букви, або фанатично переслідують дух, забуваючи про те, що вони не співавтори” [4].

З іншого боку, не можна замовчувати помилки редакторів і коректорів, які готують до видання виконані переклади, їхнє небажання вдумливо вчитуватися в текст, працювати з лексикографічними джерелами, зрештою – чути перекладачів. Типову ситуацію з продукування браку описує Л. Череватенко в статті “Розповідь про відхилені переклади”: “Скажімо, приношу в редакцію переклади з Й.-В. Гете.

Один вірш (у моєму тлумаченні) звучить так: “Віршник не воліє критись...” Прямо при мені правлять: “Вершник не воліє критись...” “Та не вершник, – кажу, а віршник, Dichter в оригіналі!” – “А-а! – мовлять. – Он воно що!” Вичитую верстку: знову дивний “вершник”. Виправив. Дочекався авторського примірника. Розгортаю хапливо журнал: “Вершник не воліє...” Бідолашний олімпієць Гете!” [21: 57–58]. І тут питання не в перекладацькій майстерності, а у фаховості всіх задіяних працівників редакторсько-видавничого цеху.

А. Ткаченко умотивовує довільне потрактування ступеня перекладацької свободи розмитістю терміна “переклад” та відсутністю загодженості в розумінні суті самого явища: “те, що колись вважали перекладом, тепер, виходячи зі значно розширеного спектру форм інтертекстуальності та межилітературної взаємодії, кваліфікується то як переспів, то як перекладення, наслідування, твір за мотивами, стилізація, травестія, адаптація, трансплантація, запозичення, переробка, цитація, ремінісценція тощо” [19: 86]. Дослідник говорить про перекладацький песимізм і перекладацький оптимізм; перший ґрунтований на тому, що “акт мистецької творчості – неповторний і раціонально не пояснений, а слова та їх комбінації в різних мовах не можуть бути абсолютно тотожними”, інший – “на ствердженні типологічної подібності психології творчості та можливості перекодування однієї знакової системи в іншу” [19: 86].

Автор статті “У горнілі перекладу (із досвіду майстер-класу)” наводить приклади перекладів поезій, виконаних студентами, дає коментарі до невдалих місць, далі наводить власний переклад із відхиленими варіантами, пояснює свої перекладацькі рішення. Запропонований викладачем художньо вартісний оригінал студенти перекладають (години, відведені на самостійну роботу), витримують настанову “дати відстоятися”, після перегляду свіжим оком вносять

самостійні корективи, а вже під час аудиторних занять відбувається обговорення представлених текстів, подальше доопрацювання через знаходження оптимальних варіантів. За домовленістю, на занятті має панувати атмосфера творчої лабораторії, це забезпечить стійкий азарт змагання. Задля ілюстрації слухності зауважень продуктивним є використання власного прикладу викладача (бере на себе роль виконавця завдання на рівні з іншими) або залучення заздалегідь підготовленого варіанта перекладу фахівця-практика. До прикладу візьмемо строфу вірша С. Єсеніна “Осень” / “Осінь”.

Оригінал:

Переклад студента-магістранта:

*Схимник-ветер шагом
осторожным
Мнет листву по
выступам дорожным
И целует на рябиновом
кусту
Язвы красные незримо
Христу.*

*Схимник-вітер кроком
тихоплинним
Листя мне по виступах
стежини
І цілунки шле на
горобині
Виразки червоні Бого-
сину.*

А. Ткаченко вказує на те, що в перекладі “вітер кроком тихоплинним”, запропонованому магістрантом, “небажана алітерація руйнує заявлену тихоплинність кроків <...>; втрачено центральну метафору: виходить, ніби вітер не цілує виразки, а шле їх” [19: 87]. Учений-практик пропонує простежити динаміку виконання власного перекладу, не уникає демонстрації відкинутих варіантів, наводить пояснення причин відхилення окремих спроб.

Відхилений варіант

*А) Вітер-схимник
обережним кроком
Листям шеберхоче
ненароком*

Остаточний варіант

*Схимник-вітер кроком
обережним
Листя мне в серпанку
узбережнім*

Б) *І цілує на долонях
горобини
Стигли стигми – слід
Боголюдини. //
І на виразках червоних
горобини
Гоїть стигми – слід
Боголюдини.*

*І цілує в горобині
вуста
Червіль виразок
незримого Христа.*

У коментарі, розкриваючи секрети професійної майстерності, перекладач умотивовує свої кроки з пошуку оптимального перекладацького рішення: “Листям шеберхоче...” – відтворено шурхіт на рівні не тільки лексики, а й фоніки, але подібної алітерації немає в оригіналі...” (стосовно А); “...закреслені варіанти завершального дистиха відтворюють пошук оптимального вирішення у сферах як змісту, так і форми (образ кетягів горобини як виразок незримого Христа, досягнення еквіритмічності завдяки зміні 2-складової клаузули в закреслених версіях 1-складовою в остаточній тощо)” (щодо Б) [19: 87–88].

Уже хрестоматійним прикладом віртуозності перекладача, який відчуває народний дух жанру байки, став відповідник “*Їй-богу, кузька є химерна, Дрібніша, не брешу, від макового зерна!*” до виразу “*Какие крохотны коровки! Есть, право, менее булавочной головки!*” (байка “Любопытный” І. Крилова у перекладі М. Рильського має назву “Цікавий”). У такій мистецькій знахідці відчутні живомовні інтонації обивателя, який відвідав кунсткамеру (*їй-богу, не брешу*), ураховані нові асоціативні зв’язки, здатні зробити зримим створений образ оригіналу (*кузька, дрібніша від макового зерна*), передати сенс у найтонших нюансах.

Авторитет у галузі перекладознавства Г. Кочур, спираючись на власний досвід, пише: “Ідеальна ситуація у виборі твору для перекладу повинна бути

та, коли його не доводиться вибирати, коли сам твір вибере перекладача – так його захопить, що той мусить його перекладати, не може не перекладати” [6: 63]. Культурне опритомнення нації спричинилося до зростання в рази попиту на українськомовний продукт, тож нині переклад перетворився на екзистенційне явище. Особистість перекладача сприймаємо як безпосереднього учасника літературного і загальнокультурного процесу, він стає співтворцем живої мови. На наше переконання, усім, хто вирішує працювати в галузі перекладу не як аматор і дилетант, а професійно, цільову українську мову треба знати краще, ніж нюанси іноземної мови.

3.3. Досвід навчальної ситуації перекладу й редагування художніх текстів з імітацією узусної стихії. Для перевірки програмних результатів навчання в непередбачуваних умовах обрано роботу з редагування перекладу сказання – фольклорної форми на межі побутового мовлення і художньої творчості. Створено навчальну ситуацію, коли студент випробовує себе спочатку в ролі перекладача, потім – редактора, проходить усі етапи шляху до отримання якісного перекладного продукту. Запропоновано роботу з перекладу одного зі сказань П. Бажова (“Васина гора”, див. Бажов П. П. Малахитовая шкатулка. Москва : Правда, 1985. С. 415–419) із подальшим його саморедагуванням. Таке завдання стимулює студентів глибоко аналізувати текст оригіналу, знаходити в ньому найпроблемніші для перекладу одиниці, проводити зіставний аналіз першотвору і перекладу, оцінювати стилістичний баланс двох текстів, виявляти недоліки в різних перекладах якогось одного фрагмента тощо.

Колоритна мова сказань П. Бажова, які пізніше отримали назву “казки”, – це мова уральських старателів і гірників, відповідно, у ній представлені різні групи лексики, зокрема й стилістично

маркованої, а це, своєю чергою, створює чималі перешкоди під час перекладу. Самобутня мова письменника зберігає пластичність та емоційність народної мови. Проблема перекладу фольклорних текстів, а також стилізованих під фольклор полягає в тому, щоб досягти в читача відчуття, що він знайомиться з інокультурним твором, який є народним і за формою, і за змістом, викликати асоціації, близькі до тих, які створює прочитання оригінальної літератури. Отже, важливим є занурення в розмовну (узусну) стихію. Однак, аби компенсувати брак досвіду перекладу текстів, де високу частотність виявляють діалектні слова, просторіччя, емоційно-експресивна лексика, фразеологізми, паремії тощо, можна скористатися словниками, у яких репрезентовано діалектну особистість.

Унікальним є досвід повного лексикографічного опису лексикону однієї мовної особистості – Віри Прокопівни Вершиніної 1909 р. н., носійки традиційної сибірської старожитньої говірки с. Вершиніно Томської області, типової представниці народно-розмовної культури. Він охоплює всі зафіксовані в інформанта протягом 24 років (57 експедиційних виїздів з 1981 по 2004 рр., обсяг записаних текстів – близько 10000 сторінок) лексичні та фразеологічні одиниці – власне діалектні, просторічні й нормативні; експресивні й нейтральні; нові та застарілі. Чотиритомний “Полный словарь диалектной языковой личности” за редакцією К. Іванцової видано у 2006–2012 рр. у Томську. У словнику відбито системні зв'язки й особливості слововживання, що дають змогу всебічно дослідити лексикон пересічного носія мови ХХ ст.

Окрім того, заслуговують на увагу “Словарь диалектной личности” В. Лютикової (Тюмень, 2000), “Экспрессивный словарь диалектной личности” О. Нефедовой (Москва, 2001), “Диалектный словарь

личности”, “Фразеология диалектной личности” В. Тимофеева (Шадринськ, 1971; 2003), “Словарь языка Агафьи Лыковой” Г. Толстової (Красноярськ, 2004), “Словарь диалектизмів, зустрічаючихся в сказе П. П. Бажова “Малахитовая шкатулка” В. Орлової (Новосибірськ, 2017) та ін. Російсько-українська агресія, а пізніше й повномасштабна війна обмежила доступ до лексикографічних праць, що цілком виправдано, а це, своєю чергою, не дає змоги зримо побачити ситуативно-мовленнєвий фон, який визначає “життя” слова. Робота зі словниками мовиджерела, зокрема з такою специфікою, є запорукою успіху, адже, ознайомлюючись з оригіналом, перекладач виявляє незвичні зв’язки окремих складників тексту, це наштовхує на з’ясування лексичного значення одиниць, аби запобігти перекладацькій помилці.

В україністиці лексикографічне представлення мовної особистості ще чекає свого часу, щоправда, досвід укладання таких робіт є, зокрема А. Сагаровський, О. Іваштенко оприлюднили окремі напрацювання до “Діалектного словника індивідуума” (2005). Функцію своєрідного камертона, який налаштує на чисте звучання перекладного тексту, можуть на себе перебрати лексикографічні праці, укладені на матеріалі локальних говірок, зокрема “Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району” І. Сабадоша (Ужгород, 2008), “Словник села Тилич на Лемківщині” Є. Турчин (Львів, 2011), “Словник гуцульських говірок Річки та Яворова” М. Астаф’євої та Г. Воронич (Івано-Франківськ, 2014); “Слова з Болехова” Ю. Гнатишака (Львів, 2017), “Мовний портрет села Тюдів” М. Голянич (Івано-Франківськ, 2018) та ін. Із прикрістю констатуємо, що якісний лексикографічний продукт подекуди залишається на правах рукопису або має невеликий наклад, тому такі праці не доступні широкому загалу.

Завдання відтворити якомога точніший портрет рідної говірки спонукає лексикографів “до подання широких контекстів уживання слів – розлогіх оповідей, переказів та легенд, казок, прислів'їв та приказок тощо” [20: 151], відтак “у науковий обіг уведено надійний лінгвістичний матеріал, що становить обширну базу для лінгвістичних, культурологічних та фольклористичних студій, адже контексти, вміщені у словнику, – це невичерпне джерело нової мовної інформації й народних знань та уявлень, що відтворюють неповторну мовну картину світу” [20: 154]. Як нам видається, така підготовча робота з перекладу літературних казок чи сказань, зокрема й у середовищі здобувачів освіти, умотивована, хоч і визнаємо, що жоден словник не здатний замінити чи нівелювати рішення, до яких доходять, осягнувши творчу сутність перекладу. Словник є одним з інструментів багатого арсеналу перекладача, виконує функцію навігатора під час реалізації надскладної операції перекладу, яка розгортається в часі та просторі, але він не повинен обмежувати аналітико-пошукову стратегію транслятора з мови-джерела цільовою мовою.

П. Бажов продовжує традиції літературної казки. На піку слави автора “Малахитової шкатулки” (сказання вперше надруковано 1938 року) її переклади здійснено у Великій Британії (1944), Норвегії, Чехословаччині, Китаї (1946), Франції (1947) та інших країнах. Пишучи про переклад власних творів, П. Бажов визнавав, що буває і смішне в підшукуванні адекватних виразів, навіть коли перекладають свої, тобто носії російської мови і російської ментальності, а вже щодо інших видавництв, то може бути перекручування догори дригом.

Особливостям перекладу сказань П. Бажова польською мовою, який виконав поет Ч. Ястшембець-Козловський (Czesław Jastrzębiec-Kozłowski) у

1955 році, присвячене дослідження Ю. Матисяк [13]. За висновком дослідниці, посередник між мовами і культурами дотримувався динамічного типу еквівалентності, що передбачає не лише схожість оригіналу й перекладу, а й схожість реакцій читачів на них. До слова, Ч. Ястшембець-Козловський родом із Волинської губернії, понад два десятки років прожив у Києві, визнаний одним із найкращих перекладачів творів Т. Шевченка й О. Гончара.

Українською мовою сказання П. Бажова представили широкій аудиторії О. Іваненко (1979), Д. Бобир, О. Рубашов, які мають чималий доробок у галузі художнього перекладу. Скажімо, О. Іваненко під час Другої світової війни опинилася на Уралі, де познайомилася з П. Бажовим, між ними склалися товариські стосунки. Занурення в мовну стихію і дружба з письменником дали свої плоди.

З огляду на віддаленість у часі не так легко знайти ці перекладні тексти названих авторів. В аспекті дотримання академічної доброчесності така ситуація на користь студентам: немає спокуси скористатися чужою працею, це буде самостійний переклад, а не плагіат. Сучасні інформаційні технології безсилі щодо перекладу художніх текстів, написаних не рафінованою літературною мовою, а живим її різновидом, отже, не буде порушено етики перекладу в інформаційному суспільстві.

Якість перекладів прямо пропорційна якості підготовки перекладачів. У галузі художнього перекладу майстерності досягти складно. Звісно, знання нюансів іноземної мови є сприятливим чинником, однак більшою мірою на формуванні й професійному зростанні такого фахівця позначається рівень володіння рідною мовою. Відтак перекладачі мають гнучко й ефективно застосувати українську мову задля досягнення високого результату. Висуваємо умову природності дібраних перекладачем засобів

вираження, аби в процесі сприйняття тексту читач не виходив за межі власного культурного контексту.

Манера оповіді П. Бажова невимушена, як спілкуються в родинному колі, із сусідами, друзями, це мовлення, занурене в життя. У сказаннях кожне слово виважене: письменник не виходить за межі лексичного запасу, яким послуговуються люди, від чийого імені ведеться повіствування. Знаряддям оформлення думки є не літературна мова, автор вдається до прийому перемикування на народне мовлення минулих поколінь. Причому письменник успішно реалізує поставлене завдання: підшуковуючи виразні слова, навіть такі, яких немає в тезаурусі читача, подбати про те, щоб через зв'язки з іншими словами вони вивільняли свій зміст, сприймалися, як знайомі, були зрозумілими і не змушували читати зі словником. Наприклад: *Ровным-то местом мы тут не больно богаты. Все у нас горы да ложки, ложки да горы. Не обойдёшь их, не объедешь.* Ознайомлюючись з оригіналом, перекладач виявляє незвичні зв'язки окремих складників тексту, це наштовхує на з'ясування лексичного значення одиниць, аби запобігти перекладацькій помилці. Лексема “*ложки*” вивільняє свою внутрішню форму, постає асоціація з “*ложе*”. Із контексту зрозуміло, що це форма рельєфу, протиставлювана горам. В українській мові знаходимо відповідник “*улоговини*”, а також низку синонімів на позначення низького місця, пониженої місцевості порівняно з навколишнім. Порівняймо: *Рівними місцинами ми тут не вельми багаті. Усе в нас гори та улоговини (пади, падини, паді), улоговини (пади, падини, паді) та гори. Не обійдеши (не обминеш) їх, не об'їдеши.* Із розлогого синонімічного ряду обрано “*пади*”, “*падини*”, “*паді*”, оскільки вони містять той самий корінь, що й одиниці “*падати*”, “*перепад*”. Натомість відкинуто діалектизми “*кітлини*”, “*кітловина*”, “*звір*” (“*ізвір*”), “*добра*”, “*подини*”, адже

завдання перекладача сказань П. Бажова – забезпечити читачеві майже зриму присутність на Уралі, а не перенести їх у Карпати. Діалект не можна замінити діалектом, відповідно, мова йде лише про намагання компенсувати діалектні риси через уживання співзвучних слів, просторіччя, словесних зворотів тощо.

Рос.: *Одна такая гора у самого нашего завода пришлась. Сперва с версту, а то и больше такой тянигуж, что и крепкая лошадка налегке идёт, и та в мыле, а дальше ещё надо взлобышек одолеть, вроде гребешка самого трудного подъёму.*

Укр.: *Одна така гора саме біля нашого заводу припала. Спершу з версту, а то й більше такий зволок, що й дужа конячка порожняком іде, і та в милі, а далі ще треба згірок здолати, щось схоже на гребінець найважчого підйому.*

Тип оповіді стилізований під манеру говорити того героя, хто виконує роль оповідача. Автор імітує живе розмовне мовлення з усіма характерними для усної форми мовлення особливостями. Кількісно превалюють діалектні слова, просторіччя, емоційно-експресивна лексика, фразеологізми, паремії, постійні епітети тощо. Оскільки окремі діалектні одиниці не завжди мають відповідний еквівалент в українській мові, перекладачі замінюють їх подекуди літературними, подекуди фразеологізмами. Наприклад, слово “*тянигуж*” означає “похилий довгий підйом чи спуск”, внутрішня форма прозора, у словниках має позначки *сиб.*, *влд.*, тобто окреслена локалізація – Сибір, Валдай. В українській мові натрапляємо на відповідник “*зволок*” (таку одиницю фіксує, наприклад, словник за редакцією Б. Грінченка; похідне від “*волокти*”, що перебуває в синонімічних відношеннях із “*тягти*”). Регіональне слово “*взлобышек*” (походить від “*взлок*”, що етимологічно сходиться до “*лоб*”; на позначення крутого схилу тераси

поперек дороги в російській мові існують також синоніми “пригорок”, “згорок”) автор читачеві пояснює сам: “вроде гребешка самого трудного подъёму”, тому під час перекладу оптимальним видається вибір на користь лексеми “згірок”. Окрім того, зауважимо на еквівалентах рос. “пришлась” – укр. “припала”, рос. “крепкая лошадка” – укр. “дужа конячка”, рос. “налегке идет” – укр. “порожняком іде”.

Рос.: *Железных дорог в ту пору по здешним краям не было, и по главному Сибирскому тракту шли и ехали, можно сказать, без передышки днём и ночью.*

Укр.: *Залізниць у (на) ту пору ((у) на той час) по тутешніх краях не було, і по головному Сибірському тракту (головним Сибірським трактом) йшли та їхали, можна сказати, без передышки (без передиху, без перепочинку) вдень (день) і вночі (ніч).*

Українська мова має чималий арсенал засобів вираження просторових і часових відношень (тисячолітня історія освоєння простору і часу, закріплена в людській свідомості й зафіксована в слові, знаходить свій вияв у лексичних і граматичних синонімах). Реалізацію такої потенції мови бачимо в наведеному фрагменті.

Під час перекладу конструкції на позначення способу рухових дій постав ряд прислівникових сполучень, утворених за однією моделлю. Усі вони мають прозору внутрішню форму, звичні в слововжитку. Відомий вузькому колу мовців варіант “без перепочивку” в такому разі виявляється, так би мовити, надлишковим, його варто відхилити. Ужита в препозиції вставна конструкція, що вказує на спосіб оформлення думок (“можна сказати”), змушує відкинути нейтральні, більш звичні утворення, як-от: “безперестанку”, “безупинно”.

Рос.: *Какая коровёнка либо овечка проберётся, – не найдёшь её, а скаты горы не зря звались Волчьими*

падьми. Зимами и люди мимо них с опаской ходили, даром что рядом Сибирский тракт гудел.

Укр.: Якась корівчина чи (або) овечка (ягничка) пробереться, – не знайдеш її, а схили (скати) гори неспроста називалися (звалися) Вовчими падьми. Взимку й люди повз них з опаскою (з острахом) ходили, дарма що поруч Сибірський тракт гудів.

В українському узусі за словом “корівчина” закріпилося значення невеликої або поганенької корови. У наведеному контексті недоречно використовувати спільнокореневі синоніми з демінутивними суфіксами “корівонька”, “корівка”. Що ж до “овечки”, то не відкидаємо другого варіанта, який хоч і звучує значення (“молода овечка”), проте додає колориту.

Рос.: Сторожить у проездных ворот в таком месте не всякому доверишь. Надёжный человек требуется. Наши общественники долго такого искали. Ну, нашли всё-таки. Из служилых был, Василием звали, а как по отчеству да по прозванью, – не знаю. Из здешних родом. В молодых годах его на военную службу взяли, да он скоро отвоевался: пришёл домой на деревяшке.

Укр.: Сторожувати біля (коло) проїзних воріт у такому місці (такій місцині) не абикому довіриш. Надійна людина потрібна (Потрібна людина надійна). Наші з громади довго такої (таку) шукали. Ну, знайшли-таки. Зі служивих був, Василем звали, а як по батькові та як прозивають, – не знаю. Із тутешніх родом. У молоді роки (замолоду) його на військову службу взяли, та він швидко відвоювався: прийшов додому на дерев'янці.

Невміння орієнтуватися в історичних умовах життя суспільства стає перепорою для легкого прочитання тексту. Наприклад, фраза “пришел домой на деревяшке” потребує додаткового пояснення: тобто без кінцівки і без справжнього протеза, пересувається

з допомогою прив'язаної дерев'яної палиці-опори, виготовленої кустарним способом. Варіант “милиця” відкидаємо одразу, оскільки це висока палиця з перекладками, на яку спираються пахвами і якою користуються як опорою під час ходіння хворі на ноги чи безногі люди. Не погоджуємося й на запропонований розмовний варіант “костур”, уживаний із двома значеннями: 1) груба палиця; ціпок; 2) те саме, що й милиця. Відхиляємо й діалектизм “куля” (член синонімічного ряду з домінантою “милиця”). У цьому контексті прийнятною є лише розмовна одиниця “дерев'янка” – штучна дерев'яна нога; протез.

За умови дослівного перекладу російське слово “общественники” в українській мові мало б отримати відповідник “громадські діячі”, однак це відгонить канцелярщиною, суперечить прагматичним настановам адекватно транслювати оповідну манеру говорити “людини з народу”. Аби уникнути стилістичної помилки, приймаємо варіант “наші з громади”; з урахуванням базових знань про ментальність українців, традицію прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, яка спирається на етику певних соціальних груп та селянських громад (*Громада – великий чоловік*), стає зрозумілим, що це вдале перекладацьке рішення.

Прокоментуємо зміну порядку слів у реченні (перестановки). Обидві мови мають вільний порядок слів, відтак структурування фрази визначається логікою побудови думки. У кінці речення зазвичай розміщують “нове” (рему), тобто те, заради чого, власне, будувалося повідомлення, його центр. У варіанті *Надійна людина потрібна* зацентровано на потребі, а у варіанті *Потрібна людина надійна* – на якісній характеристиці того, кого потребують. Ураховуючи подальший контекст, перевагу віддаємо останньому.

Рос.: *Работа все копеечная, не разживёшься с такой. Василий хоть не жаловался, а все видели, – бьётся мужик. Тогда общественники и говорят:*

– Чем тебе тут сидеть, переходи-ка в избушку при проездных воротах на горе. Приплачивать будем за караул.

– Почему, – отвечает, – миру не послужить? Только мне на деревяге не больно способно скотину отгонять. Коли какого мальчонку в подручные ставить будете, так и разговорю конец.

Укр.: *Робота все копійчана, не розживешся (не розжитися) такою (з такої). Василь хоч не скаржився, а всі бачили, – б'ється мужик. Тоді громада й каже:*

– Як тобі тут сидіти, переходи-но в хатину біля проїзних воріт на горі. Приплачуватимемо за сторожу.

– Чому, – відповідає, – світу (світові) не послужити? Тільки мені на дерев'янці не дуже спідручно скотину відганяти. Коли (А якщо) якесь хлоп'я (якогось хлопчиська, хлопчача, парубійка, парубчача) підсобником ставити будете, то й (так і) розмові кінець (говорити ні про що, зговорилися).

У цьому фрагменті слово “общественники” перекладаємо “громада”, хоч розуміємо, що йдеться про громадських активістів. Перенесення за суміжністю, яке є підґрунтям формування метонімічного сполучення, є способом наділити сукупність осіб (лексико-граматична категорія неістот) рисами окремих їхніх представників (уміння говорити).

На позначення перебування десь протягом певного часу для охорони, пильнування кого-, чого-небудь у словнику української мови є слово “сторожа”, що в лексикографічних працях має позначку “застаріле” та “рідковживане”. Із тим же значенням відоме розмовне слово “караул”, однак воно викликає небажані асоціації з воєнізованою

охороною (варта, чати), тому від нього краще відмовитися.

В українській мові слово “підручний” уживається в значенні іменника (людина, яка виконує підсобну роботу; у нашому випадку підліток виконує посильну роботу під наглядом фізично обмеженого дорослого), однак свій вибір здійснюємо на користь синоніма: по-перше, у запропонованому варіанті перекладу наведеного фрагмента вже використано спільнокореневе слово “спідручно”, заміни якому не запропонували, а по-друге, є цілком прийнятний розмовний варіант “підсобник”. Натомість від слова “підпомагач”, яке хоч і має етимологічні зв’язки із словом “допомога”, довелося відмовитися, оскільки лексикографічні праці тлумачать його “той, хто допомагає, звичайно в здійсненні лихих, злочинних намірів”.

На позначення дитини або підлітка чоловічої статі можна здійснювати вибір із розвинутого синонімічного ряду, ми наводимо лише розмовні варіанти, які на слуху, якими активно послуговуються в художній літературі.

Рос.: *Избушка, понятно, маленькая, полевая, да много ли бобылю надо: печурку, чтоб похлёбку либо кашу сварить, нары для спанья да место под окошком, где чеботарскую седулку поставитъ.*

Укр.: *Хатина, ясна річ, маленька, польова, та чи багато бобылю/-еві (одинакові) треба: пічурку (пічечку), щоб юшку або кашу зварити, настил для спання і місце під віконцем, де чоботарську скамницю поставити.*

На позначення самотності людини в українській мові можлива розмовна одиниця “бобиль”, однак слово “одинак” із прозорою внутрішньою формою, на нашу думку, більше актуалізує сему самотності. Із двох запропонованих назв споруди, призначеної для приготування їжі,

прийнятними є обидва: і загальномовний демінутив “пичечка”, і розмовний варіант “пичурка”. Натомість рос. “нары” перекладаємо словом “настил”, відкидаючи із запропонованих варіант “нари” (через небажаний асоціативний зв’язок із побутом ув’язнених) та “поміст” (багатозначне слово, серед значень якого і застаріле “ешафот”, і діалектне “підлога”, й інші з позначкою “спеціальне”). Важко було підшукати відповідник на позначення рухомого робочого місця чоботаря, найкращим варіантом обрано діалектизм “скамниця” – переносний кімнатний пристрій для сидіння.

Рос.: *Василий и прижился тут на долгие годы. Сперва его дядей Васей звали, потом стал дед Василий. И за горой его имя укоренилось. Не то что наши заводские, а и чужедальние, кому часто приходилось ездить либо с обозами ходит по Сибирскому тракту, знали Васину гору. Многие проезжающие знали и самого старика.*

Укр.: *Василь і прижився тут на довгі роки (багато літ). Попервах (спершу) його дядьком Васею звали (кликали), потім став дід Василь (дідом Василем). І за горою його ім'я вкоренилося. Не те що наші заводські, а й чужинці зоддалік, кому часто доводилося їздити або з обозами (валками) ходити по Сибірському тракту (Сибірським трактом), знали Васину гору. Чимало проїжджих знали й самого старого.*

Аби переклад викликав асоціації, близькі до оригіналу, власні назви, зокрема антропоніми, транслітеруються, такий принцип поширюється й на похідні від них, наприклад: рос. *Василий, Вася, Васина* (гора) – укр. *Василь, Вася, Васина* (гора). Уживання в наведеному контексті одного з дібраних синонімів, як-от: *попервах, спершу; звати, кликати; обоз, валка*, не викликає заперечень, вони можливі в розмовному мовленні типового мовця зображуваної

епохи. Не відхиляємо граматичних синонімів із модифікаційним значенням: *став дід Василь / дідом Василем, ходити по Сибірському тракту / Сибірським трактом*, попри те що другий варіант у наведених парах підводить мову оповідача під літературну норму. Під час перекладу маркованих багатокореневих слів не завжди вдається знайти однослівний стилістично витриманий еквівалент, у такому разі пошук розширюємо й обираємо еквівалент-словосполучення, кожен компонент якого має відповідну словотвірну мотивацію, наприклад, рос. *чужедальние* – укр. *чужинці зоддалік*. В окремих випадках доречно вдатися до частиномовної транспозиції: рос. *старика* – укр. *старого* (в українській мові субстантив старий є домінантою синонімічного ряду із значенням “чоловік, що прожив багато років”).

Зауважимо, репліки діалогів персонажів не містять слів із фонетичними неправильностями, що можна було б кваліфікувати проявом насмішки над мовленням неграмотних людей минулої епохи. Проаналізуємо фрагмент:

Парнишке, значит, в такие досужие часы одна забава оставалась – на прохожих да на проезжих глядеть. А тракт в том месте как по линейке вытянулся. С вершины в ту и другую сторону далеко видно, кто подымается, кто спускается. Поглядит этак, поглядит мальчонка, да и спрашивает у старика:

– Дедо, я вот что заметил. Подымется человек на нашу гору хоть с этой стороны и непременно оглянется, а дальше разница выходит. Один будто и силы небольшой, и на возрасте, пойдёт вперёд веселёхонек, как в живой воде искупался, а другой – случается, по виду могучный – вдруг голову повесит и под гору плетётся, как ушиб его кто. Почему такое?

Пропонуємо до уваги перекладений текст українською з урахуванням пропонованих і не відхиленних після обговорення варіантів: *Парубійкові (парубчакові), значить, у такий вільний час одна забава (потіха) залишалася – на перехожих та на проїжджих дивитися. А тракт у тому місці як по лінійці витягнувся. З вершини в той та інший бік далеко видно, хто піднімається, хто спускається. Подивиться ось так, подивиться хлопчисько (хлопчина, хлопчак), та й питає (запитує) старого (у старого):*

– Дідо, я ось що помітив (запримітив, зауважив). Підніметься людина на нашу гору хоч із цього боку і неодмінно озирнеться, а далі по-різному виходить. Хтось ніби й сили невеликої, і в літах, піде вперед веселенький (звеселений, зраділий), як у живій воді викупався (скупався), а інший – трапляється, на вигляд могутній (богатыр) – раптом голову повісить і під гору плететься (волочеться), як вдарив його хто. Чому так?

Перекладачі досить охоче й активно вдаються до синонімічної заміни, зокрема й тоді, коли автор кілька разів використовує якусь одну лексичну одиницю для називання, свідомо вдається до повтору. Питання “Чим керується перекладач, зупиняючи свій вибір на тому чи тому варіанті з ряду можливих?” залишається відкритим.

Здебільшого необхідний контекстуальний відповідник можна знайти за допомогою словників синонімів. Зауважимо, що у свідомості перекладача значення слів не зберігається у вигляді словникових дефініцій, а “часткову еквівалентність між лексичними елементами часом супроводжує розходження цілої низки значень, різний об’єм семантики слів мови оригіналу та їх еквівалентів в іншій мові” [12: 87]. І саме робота із синонімічними рядами цільової мови у процесі перекладу може

підказати перекладачеві контекстуальне значення, допомогти йому передати смисл оригіналу.

Фокусуємо увагу на вокативі у внутрішньому мовленні героїв (літературна російська мова кличного відмінка не знає), він виконує важливу функцію в текстовій структурі (сказане стосується не лише потреби ідентифікації чи конкретизації особи, що є адресатом мовлення). Назва особи за родинними стосунками у формі звертання відображає специфіку розмовного мовлення, індивідуалізує героя на фонетичному рівні, передає його психоемоційний стан, відтак зберігаємо діалектну відмінкову флексію.

Для виконання перекладу з навчальною метою ми запропонували текст, який вимагає від перекладача не лише ґрунтовних знань зі стилістики, а й обізнаності з етнографії, історії, культурології. Чимало слів марковані функційно-стильовою належністю (просторічне, розмовне, діалектне, архаїчне, рідковживане тощо), подекуди спостерігаємо емоційно-експресивні нашарування, що, звісно, впливає на їхнє смислове сприйняття. Перекладач має враховувати узус цільової мови, пропонувати такі перекладацькі рішення, які не суперечать сформованим уявленням цільової культури, зберігати стилістичну маркованість (формальну ознаку рамки). Поділяємо висновок А. Ткаченка, якого він доходить, вивчаючи практику художнього перекладу: “найліпшого результату, зокрема й у навчальному процесі, можна досягти у співпраці – змаганні кількох перекладачів. Ретранслюючи один і той самий твір, вони збагачують і різнотлумачення оригіналу, і власний творчий арсенал, і то не лише перекладацький” [19: 90].

Соціолект маркує певний соціальний клас, і студенти-перекладачі намагаються бути як можна ближчими до оригіналу, шукають еквіваленти, які передають повноту й природність мови, колорит, хоч

і не завжди цього вдається досягти. Інколи брак еквівалента компенсують інверсією, архаїзмами, просторіччям, що створює певний колорит епохи. У запропонованих варіантах перекладу, цілком об'єктивно, діалектні слова поступаються просторіччям та архаїзмам, однак це не позначилося на правильному сприйнятті тексту, не завадило досягти ефекту занурення в розмовну стихію. Не завжди є можливість уникнути стилістичних компромісів, у такому разі головне не спотворити зміст, зберегти смислове навантаження і виразність, витримати вимогу експресивності.

Така робота, націлена на протидію наступу світових мов, на усвідомлення культурної ідентичності, визнання етносу в глобальному літературному просторі, сприяє розвитку мовної компетенції, сходженню мовної особистості на вищий рівень мовної культури, закріплює власну ідентичність у глобальному світі, забезпечує національну єдність. Це не стільки шанс письменника отримати українську озвучку, це, образно кажучи, проба власного голосу в техніці народного співу.

4. ВИСНОВКИ. Художній текст створюється для відповідного мовного колективу, який володіє фоновими знаннями, відповідно, існує певна межа відтворення змісту оригіналу цільовою мовою, однак відсутність прямої відповідності, тотожності змісту не можна визнати доказовою базою неможливості перекладу. Адекватний переклад відповідає оригіналу за функцією та обраними засобами. Він ураховує змістову й прагматичну еквівалентність, зберігає особливості індивідуального стилю автора, інтенції та способи її реалізації в тексті, не містить неприпустимих перекручень чи необґрунтованих порушень норм. Переклад як діяльність становить міжкультурну подію, а сам перекладач є

компетентним провідником у міжлінгвокультурній комунікації.

Редагування під час перекладу зумовлене потребою досягнення збалансованої оптимальної відповідності оригіналу й перекладу. Розв'язані перекладацькі завдання ґрунтовані на об'єктивному врахуванні мовленнєвої ситуації та фоновій інформації. Перекладач оперує широким спектром мовних ресурсів; здійснюючи вибір пріоритетних стратегій перекладу і застосовуючи їх, забезпечує унікальність рішень.

Індивідуальне мовлення, яке є маркером певної соціальної групи людей, вимагає майстерності застосування різноманітних тактик та вибору необхідної перекладацької стратегії. Зіставлення фрагментів першотвору з кількома варіантами перекладу засвідчує копітку роботу з урахування стилістичних нюансів відповідників цільової мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Я. В. Моделі перекладу в теорії перекладознавства. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. Pp. 1–18. URL : <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/100/2560/5427-1>

2. Васильченко А. Перекладання неперекладностей: семіотична проблема і філософський метод. *Філософська думка*. 2010. № 3. С. 138–147.

3. Веремко-Бережний О. Перекладацька клептоманія чи текстовий тероризм. *Vsesvit*. 2010. № 5–6. С. 206–212. URL : <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/752/41/>

4. Веремко-Бережний О. Переклади мене через паркан. *Український тиждень*. 2009. № 31 (92) від 31 липня. URL : <https://tyzhden.ua/pereklady-mene-cherez-parkan-2/>

5. Гончаренко Л. О. Лінгвістичний принцип перекладу: переваги та недоліки. *Наукові праці. Серія: Філологія. Мовознавство*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Т. 272. Вип. 260. С. 35–37.

6. Григорій Кочур і художній переклад: життєвими та творчими стежками майстра / упоряд. Л. Коломієць. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 124 с.

7. Засекін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 272 с.

8. Іваницька М. Л. Лінгвістика тексту і “додана вартість” художнього перекладу. *Наукові праці. Серія: Філологія. Мовознавство*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Т. 219. Вип. 207. С. 40–45.

9. Карабан В. Важливість навчання узусу рідної та іноземної мов у підготовці перекладачів та філологів іноземних мов. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”. 2013. Вип. 44 (2). С. 24–31.

10. Крилова-Грек Ю. М. Психолінгвістичні особливості перекладу семантичних одиниць іншомовних текстів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ : Ін-т психології АПН України ім. Г. С. Костюка, 2007. 19 с.

11. Лоленко О. О. Чи можна перекласти незбагненність? *Новітня філологія*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. № 14 (34). С. 139–143.

12. Мегела К. І. Лексикографічний опис дискурсивних маркерів як знаряддя для перекладача художньої літератури. *Наукові записки. Серія Філологічна*. Острог, 2012. Вип. 25. С. 86–89.

13. Матысяк Ю. Языковые особенности перевода сказа Павла Бажова *Малахитовая шкатулка* на польский язык. *Дидактика русского языка и проблемы перевода в иностранной аудитории*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. С. 179–194. URL : https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2021/01/Curkan-Drozka_Didaktika-.pdf

14. Петріашвілі Ї. Що ж ти накоїв, перекладачу! *Vsesvit*. 2008. № 5–6. С. 187–191. URL : <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/451/41/>

15. Радчук В. Д. Забобон неперекладності (чи під силу мові Тараса переклад цитат?). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХНУ, 2007. Вип. 3. Ч. II. С. 152–158.

16. Радчук В. Функції перекладу. *Vsesvit*. 2006. № 11–12. С. 149–160.

17. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.

18. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт – наш час, 2006. 344 с.

19. Ткаченко А. У горнілі перекладу: із досвіду майстер-класу. *Слово і час*. 2016. № 4. С. 86–92. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/253/139>

20. Ткачук М. М. Нова праця з української діалектології: у пошуках лексикографічної форми. Рецензія на: Голянич М. Мовний портрет села Тюдів. Словник у 2-х томах Т. 1. А–М. Івано-Франківськ, 2018. *Українська мова*. 2019. № 3. С. 149–154.

21. Череватенко Л. Розповідь про відхилені переклади. *Vsesvit*. 1996. № 4. С. 52–58. URL : https://shron2.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1996_N04_808.pdf

22. Пым А. Exploring translation theories. New York : Routledge, 2014. 178 p.

REFERENCES

1. Boiko Ya. V. Modeli perekladu v teorii perekladoznavstva. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. P. 1–18. URL : <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/100/2560/5427-1>

2. Vasylichenko A. Perekladannia neperekladnosti: semiotychna problema i filosofskyi metod. *Filosofska dumka*. 2010. N 3. S. 138–147.

3. Veremko-Berezhnyi O. Perekladatska kleptomaniia chy tekstovyi teroryzm. *Vsesvit*. 2010. N 5–6. S. 206–212. URL : <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/752/41/>

4. Veremko-Berezhnyi O. Pereklady mene cherez parkan. *Ukrainskyi tyzhden*. 2009, N 31 (92) vid 31 lypnia. URL : <https://tyzhden.ua/pereklady-mene-cherez-parkan-2/>

5. Honcharenko L. O. Linhvistychnyi pryntsyyp perekladu: perevahy ta nedoliky. *Naukovi pratsi. Serii: Filolohiia. Movoznavstvo*. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2016. T. 272. Vyp. 260. S. 35–37.

6. Hryhorii Kochur i khudozhnii pereklad: zhyttievymy ta tvorchymy stezhkamy maistra / uporiad. L. Kolomiets. Cherkasy : Brama-Ukraina, 2008. 124 s.

7. Zasiakin S. V. Psykholinhvistychni universalii perekladu khudozhnogo tekstu : monohrafiia. Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. 272 s.

8. Ivanytska M. L. Linhvistyka tekstu i “dodana vartist” khudozhnogo perekladu. *Naukovi pratsi. Serii: Filolohiia. Movoznavstvo*. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2013. T. 219. Vyp. 207. S. 40–45.

9. Karaban V. Vazhlyvist navchannia uzusu ridnoi ta inozemnoi mov u pidhotovtsi perekladachiv ta filolohiv inozemnykh mov. *Movni i kontseptualni kartyny svitu: zb. nauk. pr.* Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiyi universytet”. 2013. Vyp. 44 (2). S. 24–31.

10. Krylova-Hrek Yu. M. Psykholinhvistychni osoblyvosti perekladu semantychnykh odynts inshomovnykh tekstiv : avtoref.

dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.01. Kyiv : In-t psykholohii APN Ukrainy im. H. S. Kostiuka, 2007. 19 s.

11. Lolenko O. O. Chy mozhna pereklasty nezbahnennist? *Novitnia filolohiia*. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010. N 14 (34). S. 139–143.

12. Mehela K. I. Leksykohrafichnyi opys dyskursyvnykh markeriv yak znariaddia dlia perekladacha khudozhnoi literatury. *Naukovi zapysky. Seriia Filolohichna*. Ostroh, 2012. Vyp. 25. S. 86–89.

13. Matysyak Yu. Yazykovye osobennosti perevoda skaza Pavla Bazhova Malahitovaya shkatulka na polskij yazyk. *Didaktika ruskogo yazyka i problemy perevoda v inostrannoj auditorii*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. S. 179–194. URL : https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wpcontent/uploads/2021/01/CurkanDrozka_Didaktika-.pdf

14. Petriashvili G. Shcho zh ty nakoiv, perekladachu! *Vsesvit*. 2008. N 5–6. S. 187–191. URL : <https://www.vsesvitjournal.com/old/content/view/451/41/>

15. Radchuk V. D. Zabobon neperekladnosti (chy pid sylu movi Tarasa pereklad tsytat?). *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva : zb. nauk. pr.* Khmelnytskyi : KhNU, 2007. Vyp. 3. Ch. II. S. 152–158.

16. Radchuk V. Funktsii perekladu. *Vsesvit*. 2006. N 11–12. S. 149–160.

17. Rebrii O. V. Suchasni kontseptsii tvorchosti u pereklyadi : monohrafiia. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2012. 376 s.

18. Strikha M. Ukrainskyi khudozhnii pereklyad: mizh literaturoiu i natsiietvorenniam. Kyiv : Fakt – nash chas, 2006. 344 s.

19. Tkachenko A. U hornyli pereklyadu: iz dosvidu maister-klasuu. *Slovo i chas*. 2016. N 4. S. 86–92. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/253/139>

20. Tkachuk M. M. Nova pratsia z ukrainskoi dialektolohii: u poshukakh lekzykohrafichnoi formy. Retsenziia na: Holianych M. Movnyi portret sela Tiudiv. Slovyk u 2-kh tomakh T. 1. A–M. Ivano-Frankivsk, 2018. *Ukrainska mova*. 2019. N 3. S. 149–154.

21. Cherevatenko L. Rozpovid pro vidkhyleni pereklyady. *Vsesvit*. 1996. N 4. S. 52–58. URL : https://shron2.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1996_N04_808.pdf

22. Pym A. Exploring translation theories. New York : Routledge, 2014. 178 p.

УДК 808.2:075.8

Світлана Бузько

*кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри української мови
buzko.svitlana2408@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8392-5049>*

РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ВСТУП. Становлення вітчизняної науки та розвиток системи освіти є потужним стимулом для поширення наукового та навчального книговидання. Не тільки точні науки постійно збагачуються новими науковими теоріями, але й у межах гуманітарних дисциплін поступово змінюються узвичаєні концептуальні підходи та методологічні принципи. Це призводить до того, що освіта потребує нового навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників, навчально-методичних комплексів тощо). Особливо актуальним це стало нині, коли практично в кожному навчальному закладі, зокрема в закладах вищої освіти, ведеться робота над створенням власної навчально-методичної бази, розробкою навчальних посібників тощо.

Водночас значна частина освітніх закладів є недостатньо підготовленими до самостійного книговидання. З одного боку, бракує досвіду потенційних авторів, а з іншого, – кваліфікованих редакторів і видавців, які змогли б підготувати до друку якісне навчальне видання. Окрім цього, в умовах безперервного збільшення потоку інформації все більш значущими стають процеси інформатизації й комп'ютеризації, що висуває нові вимоги стосовно компетентності та професійної підготовки редактора.

Сучасний редактор – це фахівець, здатний не лише майстерно правити, а також і репрезентувати, “просувати” певний вид друкованої продукції, та й загалом керувати редакційним чи видавничим процесом. Талановитий редактор – це насамперед творча особистість, здатна не механічно використовувати свої знання й навички, а творчо й креативно розв’язувати професійні завдання з урахуванням унікальності кожного редагованого тексту. Тому термін “редагування” в більшості наукових джерел тлумачиться як багатоаспектний процес – це і різновид професійної діяльності, й система професійних дій виконавця, залученого до цього процесу; це і творчість, і послідовне виконання рутинних операцій, спрямованих на вдосконалення того чи того твору журналістики чи книговидавання [11: 7].

Проте деякі автори сучасних навчальних видань не приділяють належної уваги всім тонкощам видавничого процесу, нехтуючи певними етапами редакційно-видавничої діяльності. Водночас досвід показує, що значна кількість фахівців у різних наукових галузях мають високий професійний рівень, однак не можуть належним чином передати свої знання, що створює певні проблеми під час підготовки як традиційних друкованих, так і електронних навчальних видань. [7: 120] У такому разі роль редактора під час підготовки до друку чи оприлюднення навчальної книги повсякчас зростає. Професійно виконана робота редактора дозволить піднести навчальну літературу на якісно вищий рівень, унаслідок чого вона відповідатиме всім редакційним вимогам та державним стандартам.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – окреслення усталених підходів в сучасній науковій думці стосовно визначення типологічного ряду та функцій навчальних видань; узагальнення поглядів науковців

щодо сутності різних типів спеціального редагування навчальних текстів; опис найбільш загальних і основоположних принципів редагування деяких типів навчальної літератури, зокрема підручників, навчальних посібників, практикумів, збірників задач, хрестоматій та електронних навчальних видань.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Є чимало наукових публікацій, присвячених окремим аспектам роботи редактора з текстами навчальної літератури. Так, особливості редагування навчальних видань для закладів вищої освіти вивчали С. Антонова, Н. Алексеєнко, Р. Іванченко, П. Куляс, Є. Малишкін, К. Сізова, М. Тимошик та ін.; редакторське опрацювання мовного оформлення текстів науково-технічної літератури досліджували М. Зарицький, А. Капелюшний, В. Карачун, Н. Непійвода; принципи створення (написання та редагування) друкованих та електронних підручників для вищої школи представлено у працях таких дослідників, як О. Гречихін, Ю. Дреус, Т. Киричок, Н. Фіголь та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо ефективного застосування редакторських та видавничих вимог під час підготовки до друку навчальної літератури, деякі питання залишаються недостатньо розробленими, що вимагає більш детального їх аналізу й інтерпретації.

3.1. Типологія та функції навчальних видань. *Навчальне видання* – видання, що містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення та викладання формі. Навчальні видання є невід’ємною складовою освітнього процесу; вони узгоджуються з державними освітніми стандартами, навчальними планами та програмами. Від інших типів видань відрізняються насамперед функціональним призначенням – навчальні видання призначені для навчання й, відповідно,

розробляються для тих, хто навчається, і тих, хто навчає [8: 25].

Для номінації навчальних видань використовують також синонімічні терміни “навчальна література”, “навчальна книга” і т. ін. До навчальної літератури зараховують ті видання, які випускають спеціально для того, щоб забезпечити роботу певних навчальних закладів. У наш час навчальна література наявна не лише в традиційній паперовій (друкованій) формі, а також у формі електронних видань віддаленого доступу. Для електронних навчальних видань з 2018 р. створюється спеціальний інформаційний інтернет-ресурс “Національна освітня електронна платформа”.

Головна мета навчальної літератури – забезпечення навчально-методичної підтримки навчального процесу на всіх рівнях освіти. Навчальні видання надають допомогу різним користувачам (учням, студентам, аспірантам, учителям, викладачам) при вивченні ними (або викладанні) певних навчальних предметів (дисциплін, курсів). А тому є навчальні книги як для читачів, які зовсім не мають практики роботи з навчальною літературою, так і для тих, хто має досвід – або незначний, або такий, що став певною навичкою. Залежно від ролі в освітньому процесі й характеру вміщеної інформації навчальні видання прийнято поділяти на такі різновиди:

- навчальна програма;
- підручник;
- навчальний посібник;
- навчально-наочний посібник;
- навчально-методичний посібник;
- курс лекцій;
- хрестоматія;
- практикум;
- робочий зошит;
- методичні рекомендації [2].

Навчальна програма – це навчальне видання, яке визначає зміст, обсяг, а також порядок вивчення навчальної дисципліни або її частини. Навчальна програма будь-якої дисципліни повинна містити низку обов'язкових елементів: у вступі обґрунтовується актуальність курсу, його місце в навчальному процесі та серед інших дисциплін, зазначається мета і завдання, вимоги до знань та вмінь учнів (студентів) відповідно до кваліфікаційної характеристики випускника; основна частина програми містить перелік тем з деталізацією тих питань, які повинні розглядатися; окрім того, подається перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання. Обов'язковим структурним елементом будь-якої програми є список рекомендованої літератури з курсу. Відтак навчальна (робоча) програма – це фактично план роботи викладача (вчителя) і студента (учня). Це обумовлює специфіку мови цього типу навчальних видань, що передбачає стислість, лаконічність висловлювань, конспективний характер викладу матеріалу.

Підручник – це навчальне видання, яке містить систематизований виклад навчальної дисципліни або її частини (розділу). Зміст підручника відображає систему знань, що складають основу всіх відомостей із певної науки, галузі, сфери діяльності. Виклад матеріалу в підручнику має бути послідовним, системним, логічно обґрунтованим, доступним. Зміст повинен відповідати рівню знань учня (студента). Обсяг інформації визначається відповідною навчальною програмою.

Навчальний посібник – це навчальне видання, яке доповнює або частково замінює підручник; його призначення – поглиблювати й доповнювати знання, передбачені програмою нормативного курсу. Як зазначають фахівці в галузі навчальної літератури, спочатку повинен створюватися підручник, а вже потім – навчальний посібник – як доповнення і як

частина загального навчального комплексу [13]. Однак на практиці, оскільки вимоги до навчального посібника менш жорсткі, створюються спочатку навчальні посібники, які поступово накопичують навчальний матеріал, що згодом дає змогу створити підручник. У навчальному посібнику висвітлюються здебільшого актуальні проблеми та сучасні тенденції певної галузі, а також недостатньо вивчені аспекти цілісного нормативного курсу. Тому для навчального посібника виправданими є менший (порівняно з підручником) ступінь адаптованості матеріалу та полемічність у висвітленні деяких питань.

Навчально-методичний посібник – це навчальне видання, яке містить матеріали з методики викладання навчальної дисципліни. Деякі вчені відзначають необхідність уведення уніфікованої назви для цього типу видань, адже на сьогодні їх кілька: методичний посібник, навчально-методичний посібник, методичні рекомендації, методичні вказівки, методичний комплекс [1]. Основна частина навчально-методичного посібника формується з тематичних блоків, що містять основні питання теми, мету і завдання вивчення теми, вимоги до підготовки студента (учня), характеристику основного поняттєво-термінологічного апарату теми, список або ж огляд рекомендованої літератури, контрольні питання й висновки.

Курс лекцій – це навчальне видання, що містить лекції одного автора (чи пов'язані між собою лекції кількох авторів) із однієї дисципліни. Це авторська робота, у якій розкриваються проблемні питання курсу, відображається позиція автора, його ставлення до певної наукової проблеми. Конспект лекцій має включати основні положення лекційного курсу; він може доповнювати підручник. Деякі дослідники вважають, що саме конспекти лекцій були найпершою формою підручника для вищої школи.

Хрестоматія – це навчальне видання, яке містить літературно-художні, історичні або інші твори чи уривки з них, що складають об'єкт вивчення певної дисципліни. Зазвичай термін *хрестоматія* використовують у двох значеннях:

➤ збірник текстів художніх чи наукових творів та/або уривків із них, призначений для навчання чи просто для читання;

➤ різновид навчальної літератури, що містить системно дібрані тексти, які є об'єктом вивчення певного навчального курсу.

Хрестоматія повинна містити систематизовані за певними критеріями матеріали з певної галузі знань; також цей різновид навчальної літератури повинен відображати не просто твори чи уривки з них, а класичні зразки, які підтверджують певний рівень розвитку означеної галузі.

Практикум – це навчальне видання, спрямоване на закріплення знань та вмінь учнів (студентів), на формування навичок практичної роботи. Цей різновид навчальних видань призначений для проведення лабораторних чи практичних робіт; зміст має відображати основні аспекти навчального курсу, актуалізувати теоретичні питання та практичні завдання для більш детального вивчення наукової проблеми, а також для закріплення набутих знань і навичок.

Робочий зошит – це особливий тип навчального видання з друкованою основою для безпосередньої роботи в ньому; застосовується переважно на первинних етапах вивчення теми для збільшення обсягу практичної та самостійної роботи, а також задля урізноманітнення змісту й форм навчальної діяльності.

Розрізняють такі види робочих зошитів:

➤ зошити для вправ (тренінгові зошити – призначені для розв'язування типових задач і вправ);

➤ зошити з графічного моделювання (ґрунтуються на використанні креслень, схем, графічних моделей).

Методичні рекомендації – це навчальне видання, призначене для роз'яснень із певної дисципліни (теми або розділу), роду практичної діяльності з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт чи заходів. Слід зауважити, що цей вид навчальних видань менш поширений у порівнянні з іншими названими видами з кількох причин: незначний обсяг (переважно це брошури), обмежений наклад (як правило, близько 50 примірників), службовий характер користування, певна спрощеність художньо-технічного оформлення методичних рекомендацій.

Різні дослідники виокремлюють різні функції, що їх виконує навчальна література. Зазвичай виділяють такі основні функції навчальної літератури:

➤ *інформаційна* (функція фіксації предметного змісту освіти; реалізується шляхом передачі тому, хто навчається, певного обсягу інформації);

➤ *пізнавальна* (навчальна література покликана насамперед бути засобом пізнання нової інформації: кожна дисципліна, кожен навчальний предмет повинен сприяти засвоєнню певної системи нових знань);

➤ *трансформаційна* (передбачає “переклад” мови наукової літератури на мову навчальної літератури з урахуванням вікових та інших особливостей користувачів);

➤ *розвивальна* (сприяє розвитку інтелектуальних можливостей, творчих здібностей);

➤ *виховна* (певною мірою формує у користувачів досвід емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших, до суспільства, до природи);

➤ *функція систематизації знань* (будь-яке навчальне видання покликане забезпечити системний виклад навчального матеріалу);

➤ *функція закріплення знань, умінь і навичок* (засобами реалізації цієї функції можуть стати питання за змістом навчального матеріалу, тренувальні вправи);

➤ *організаційна* (сприяє організації навчального процесу);

➤ *функція самоосвіти* (формує бажання самостійно опанувати нові знання, уміння й навички);

➤ *мотиваційна функція* (передбачає формування в учнів чи студентів бажання вчитися, здобувати й поповнювати свої знання);

➤ *інтегративна функція* (навчальна література сприяє “поєднанню” знань, отриманих користувачами з різних джерел);

➤ *просвітницька функція* (навчальна книга здатна поширювати певні культурні традиції, стимулювати формування загальнокультурних інтересів, загальної ерудиції і т. ін.).

Підготовка будь-якого навчального видання потребує надзвичайно виважених підходів, адже потрібно враховувати навчальні, методичні та виховні аспекти пропонованої до друку праці. Тому особливої уваги редактора потребують послідовність і системність подачі матеріалу; доступність викладу, зорієнтована на вікові особливості та освітній рівень читача; чітка структурованість усіх складових частин змісту; наявність контрольних запитань і вправ; регламентоване державними стандартами художньо-технічне оформлення та якісне поліграфічне виконання.

3.2. Загальне і спеціальне редагування текстів навчальної літератури; різновиди спеціального редагування. У наукових джерелах здебільшого розглядають два основні різновиди редагування: загальне і спеціальне. Спеціальне редагування зазвичай поділяють на підвиди:

літературне; наукове; технічне (художньо-технічне); творче.

Загальне редагування – вид редагування, що передбачає цілісну систему роботи над оригіналом, яка забезпечує його довершеність за змістом, формою і зручністю для користування споживачем (читачем). Основними складовими загального редагування є усунення логічних, фактичних, мовленнєвих та інших типів помилок.

Літературне редагування – це тип редагування, головною метою якого є аналіз, оцінка й коригування мовностилістичної структури тексту, що редагується. Ідеться передусім про вдосконалення мови і стилю оригіналу; уникнення граматичних, стилістичних та інших помилок; адаптацію тексту до читацького сприйняття; уточнення формулювань; аналіз інформативної наповненості та комунікативної доступності матеріалу. Працюючи в цьому аспекті, редактор керується такими критеріями оцінки тексту: 1) доступність; 2) логічність; 3) виразність викладу; 4) відповідність стилістики викладу жанровим особливостям тексту, що піддається літературному редагуванню; 5) відповідність тексту чинним мовним нормам.

Під час літературного редагування текстів навчальної літератури редактор обов'язково повинен брати до уваги такі загальні вимоги до структурної організації текстів навчальних видань:

➤ структура тексту повинна узгоджуватися з його змістом;

➤ поділ тексту на структурні частини повинен бути обґрунтованим, він має здійснюватися на основі лише однієї підстави (ознаки);

➤ структурні одиниці тексту мають бути пропорційні за обсягом;

➤ виділення структурних одиниць різних рівнів (розділи, параграфи) потрібно проводити з

урахуванням певної ієрархії (від більш загального до більш конкретного) [11].

Літературне редагування навчальних видань – це надзвичайно складний та багатоаспектний процес, адже редактор має враховувати не тільки особливості структурної організації навчальних текстів, а також і принципи їх змістової цілісності.

У більшості сучасних джерел виокремлюють такі загальні рекомендації щодо редагування структурної організації текстів навчальної літератури:

➤ кожен розділ (параграф) повинен бути певною логічно й тематично обумовленою сходинкою в опануванні навчального матеріалу;

➤ поділ тексту на частини (розділи, підрозділи, параграфи тощо) повинен підпорядковуватись єдиному логічному принципу;

➤ назви розділів (підрозділів, параграфів) мають відображати зміст тексту, редактор повинен виявляти можливі невідповідності в назвах структурних частин текстів навчальної літератури;

➤ кожен розділ (параграф) повинен охоплювати логічно й тематично завершений об'єкт вивчення;

➤ структурування навчального видання повинно здійснюватися за єдиною логічно витриманою схемою; поділ основного тексту на структурні частини (розділ => підрозділ => параграф тощо) має бути однотипним у всьому виданні;

➤ обов'язковою є наявність зв'язок між структурними частинами (розділами, параграфами) навчального видання, а також системи покликань на вивчене (наприклад, запитання і завдання для самоконтролю і т. ін.) [12].

Змістова цілісність навчального тексту виявляється насамперед у його тематичній організації (у єдності мікротем окремих структурних елементів тексту з його макротемою, тобто загальною темою всього аналізованого тексту). Редактор

перевіряє відповідність усього тексту концептуальній (основній) макротемі, а також відповідність окремих фрагментів тексту його мікротемам (похідним від основної). Завдання редактора в цьому аспекті – виявити можливі тематичні відхилення й позбутися їх або вказати на них автору. Якісно проведений редакторський аналіз тематичної організації навчального тексту дає змогу зробити висновок про однорідність / неоднорідність його тематичної структури, а також про цілісність тексту на змістовому рівні.

Наявні такі загальні рекомендації щодо редагування змістової частини навчального видання:

- під час створення й редагування текстів навчальної літератури слід дотримуватися таких загальних принципів: від простого до складного; від відомого до невідомого; від конкретного до абстрактного;

- виклад матеріалу має бути таким, щоб породжувати запитання й зацікавлення, а не сприяти зачуванню;

- кожне твердження повинно супроводжуватися покликаннями на авторитетні, перевірені джерела інформації, логічними доказами, доречними цитатами;

- правила мають супроводжуватися достатньою кількістю доречних прикладів;

- приклади мають бути такими, щоб якнайяскравіше ілюструвати наведені твердження;

- головне не повинно “губитися” за другорядним;

- додаткові та пояснювальні текстові елементи повинні розташовуватися поряд із основним текстом, щоб у користувача (читача) сформувався певний асоціативний ряд (наприклад, закон – приклад – біографія вченого, який цей закон сформулював) [5].

Наукове редагування – різновид редагування, основним завданням якого є аналіз, оцінка і

виправлення неточностей із наукового погляду, з позиції достовірності матеріалу. Важливим правилом для редактора в цьому аспекті має стати перевірка фактичної достовірності матеріалу за допомогою довідників, енциклопедій, словників, інших джерел довідкової літератури. До цього типу редагування вдаються тоді, коли готується до друку серйозне наукове видання й виникає необхідність запрошення провідного спеціаліста в певній галузі науки. Згідно з сучасними видавничими стандартами, ім'я наукового редактора вказується на титулі або на звороті титульної сторінки. Те ж мається на увазі, коли йдеться про титульне редагування під час підготовки до друку деяких наукових публікацій. Ім'я такого редактора зазначається на титульному аркуші, що має слугувати для читача гарантією високої якості наукового чи науково-популярного видання.

Важливою складовою наукового редагування є перевірка достовірності фактичного матеріалу. Фактичний матеріал (цифри, імена, дати, географічні назви, відомості про події, цитати з першоджерел тощо) може бути використаний у текстах навчальної літератури з різною метою – як ілюстрування того чи того положення, як аргумент у процесі логічного доказу, як основа для подальших висновків і узагальнень тощо. Для визначення якості фактичного матеріалу редактор має керуватися такими критеріями його оцінки: достовірність, відповідність темі, точність, новизна, доречність, виразність, наочність, доступність. Під час підготовки серйозних навчальних видань інколи запрошують провідного спеціаліста в певній галузі науки в якості наукового редактора. Якщо такої потреби немає, то загальний (літературний) редактор використовує такі способи перевірки фактичного матеріалу:

➤ зв'язання фактичного матеріалу з авторитетним джерелом (загальні і галузеві

енциклопедії, видання державних органів статистики та інші офіційні видання);

➤ внутрішньотекстова перевірка (вдумливе й уважне прочитання всього текстового матеріалу, за потреби – обчислення та підрахунки, що уможливають виявлення неточностей і помилок);

➤ офіційне підтвердження авторитетних установ – науково-дослідних інститутів, підприємств, організацій тощо (до цього способу перевірки вдаються у разі, якщо перші два способи виявилися недостатніми).

Аналізуючи тексти навчальної літератури, редактор також оцінює їхню *актуальність*, відповідність сучасним суспільним потребам. Неабияке значення в цьому аспекті має *оригінальність* і *новизна* тексту навчального видання. Редактор повинен виявити елементи компіляції (переказ інших джерел) і співвіднести обсяг цієї інформації з новою, оригінальною, власне авторською.

Науковим редагуванням займаються здебільшого фахівці в певній галузі знань (науковці), а не редактори.

Художньо-технічне редагування здійснюють працівники видавництва. Художній чи технічний редактор є переважно спеціалістом із художньо-поліграфічною освітою. Процес художнього редагування передбачає підготовку художнього оформлення видання: оцінку ескізів і пробних відбитків та елементів обкладинки; оцінку відповідності змістового та художньо-поліграфічного оформлення видання; замовлення художникам чи фотографам ілюстрацій для зовнішнього та внутрішнього оформлення видання та контроль за якістю їх виконання тощо. Технічне редагування передбачає перевірку технічних параметрів набору і верстки, величини і гарнітури шрифтів, відступів і т. ін. Завданням технічного редактора є усунення

різноманітних технічних порушень, які виникли внаслідок редакційної правки, контроль за дотриманням чинних стандартів та технічних інструкцій.

Технічне редагування – це процес, що регулює художній і графічний задум видання щодо визначення технічних характеристик розмітки видавничого оригіналу, комп'ютерного верстання й оформлення різноманітних текстових та зображальних складових видавничого проекту, а також контролю за якістю його поліграфічного відтворення. Основна мета технічного редагування – забезпечення певної схеми технологічного втілення видавничого задуму щодо створення видання на високому художньому, структурному, змістовому та поліграфічному рівнях виконання.

Творче редагування – це оптимізація (удосконалення) редактором повідомлень (авторських чи видавничих органів), яка базується на творчих методах розв'язання нетипових і (чи) складних завдань. Творче редагування може бути спричинене об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Об'єктивно воно є необхідним тоді, коли повідомлення актуальне, має значну соціальну цінність, проте його автор має недостатній рівень кваліфікації, наприклад, є початківцем. В інших випадках творче редагування є, як правило, суб'єктивним, тому питання про те, чи приймати авторові редакторські творчі виправлення, чи ні, залежить тільки від його волі. Для певних видів текстів (наприклад, для творів класичної літератури, для офіційно-ділових текстів) творче редагування є апріорі забороненим.

Отже, редагування навчальної літератури – це багаторівневий та складний процес, який передбачає опрацювання навчальних текстів у різних аспектах – у плані структури, змісту, науковості, логічної послідовності й доступності викладу, грамотного

мовностилістичного та вдалого художньо-технічного оформлення. Робота редактора з текстами навчальної літератури передбачає цілісну систему дій, яка забезпечує довершеність навчальної літератури за змістом, формою і зручністю для користування споживачем (читачем). Основними складовими редагування навчальних видань є усунення логічних, фактичних, мовленнєвих та інших типів помилок.

3.3. Редагування друківаних типів навчальної літератури. Підручник – основне навчальне видання, що містить систематизований виклад навчального матеріалу певної дисципліни (курсу, наукової галузі тощо). Підручник має задовольняти потреби всіх користувачів: для учнів бути цікавою й ефективною навчальною книгою; для вчителів стати основою розгортання освітнього процесу; для батьків бути зрозумілим порадиником під час надання допомоги своїм дітям у навчанні.

Структурними складовими підручника є текст і позатекстові елементи (ілюстративний матеріал: малюнки, фото, карти, схеми, графіки, діаграми тощо). Редактор повинен знати, що є три основні види тексту підручника:

➤ основний текст (містить основний теоретичний матеріал; для кращого засвоєння поділяється на розділи та параграфи);

➤ додатковий текст (містить додаткову інформацію стосовно основного матеріалу, часто подається у вигляді окремих рубрик: “Це цікаво”; “Для допитливих”; “Візьми до уваги!” і т. ін.);

➤ пояснювальний текст (містить додатковий матеріал; часто подається у вигляді приміток, пояснень, словничків тощо).

Окрім основного тексту, підручник повинен містити *апарат орієнтування* – зміст, вступ, умовні позначення, алфавітний чи тематичний покажчик і т. ін. Також більшість підручників містять *апарат*

організації засвоєння знань, що охоплює вправи, завдання і запитання для перевірки знань, зразки розв'язання задач і прикладів, пам'ятки, коментарі, вказівки для самостійного опрацювання матеріалу.

Важливим інструментом художнього оформлення навчальної книги є *ілюстративний матеріал*, який повинен мати дидактично обґрунтований зв'язок із текстом, реалізувати інформативність наочного зображення, нести художньо-естетичну цінність, бути відповідним змісту підручника. Ілюстрації мають бути якісні, зрозумілі й доцільні, зі збалансованою кольоровою гамою.

Під час роботи з текстом підручника редактор має керуватися такими основними науково-методичними вимогами до оформлення підручників:

➤ системність, логічність та послідовність викладу навчальної інформації (розподіл змісту за розділами, параграфами та пунктами має бути дидактично виправданим; необхідно дотримуватися послідовного й логічного розташування розділів);

➤ науковість змісту, використання загальноприйнятої наукової термінології (змістове наповнення підручника має відповідати сучасним науковим концепціям, що реалізується через точний і зрозумілий виклад наукових понять відповідно до конкретної вікової групи користувачів);

➤ доступність і зрозумілість тексту підручника, відповідність його чинними нормам літературної мови (мова підручника повинна бути науково виваженою, доступною, зрозумілою, нормативною; повинна простежуватися чіткість і логічність у побудові тексту, зрозумілість і водночас науковість лексичного, зокрема термінологічного, наповнення);

➤ забезпечення диференційованого підходу до навчання, індивідуалізації освітнього процесу (підручник має містити достатній матеріал для здійснення диференційованого навчання та

ефективної організації навчальної діяльності користувачів із різними здібностями і навчальними можливостями);

➤ забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України “Про освіту” (підручники мають бути спрямовані на реалізацію завдань компетентнісного навчання: сприяти формуванню функціональної грамотності, розвитку комунікаційних умінь, соціалізації тощо);

➤ реалізація ціннісного компонента у змісті підручника (підручник повинен сприяти формуванню системи цінностей, розвитку толерантності, співчуття, справедливості, чесності та інших загальнолюдських цінностей).

Редактор повинен знати та враховувати у своїх діяльності основні психолого-педагогічні вимоги щодо оформлення підручників:

➤ відповідність змісту підручника віковим і психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам користувачів (означає відповідність рівню психологічного розвитку користувачів, їхній попередній освітній підготовці; відповідність складності й обсягу матеріалу можливостям засвоєння його користувачами на належному рівні);

➤ розвиток мотивації до пізнавальної діяльності (підручник має забезпечувати розвиток позитивних мотивів навчання, пізнавальних потреб та зацікавлень учнів чи студентів);

➤ реалізація можливостей для здійснення користувачами самостійної освітньої діяльності (самонавчання).

Окрім підручників, важливими різновидами навчальної літератури є навчальні, навчально-наочні та навчально-методичні посібники.

Навчальний посібник – навчальне видання, яке доповнює або частково замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного навчального

предмета. Вимоги до оформлення навчальних посібників приблизно такі ж, як і до підручників. Критеріями оцінювання рівня будь-якого навчального посібника є системність викладу, науковість, цілісність, повнота, логічність, доступність [11: 311].

Стандартна структура навчального посібника передбачає наявність таких компонентів: 1) зміст (перелік розділів і параграфів); 2) вступ (або передмова); 3) основний текст; 4) питання (завдання, тести) для самоконтролю; 5) завдання, приклади; 6) довідково-інформаційні дані (таблиці, схеми); 7) апарат для орієнтації в матеріалах посібника (предметні чи іменні покажчики і т. ін.); 8) бібліографічний список (основна використана та рекомендована література для вивчення курсу).

Особливу увагу редакторів слід приділити етапу перевірки бібліографічного списку, оскільки саме тут найчастіше трапляються помилки переважно технічного характеру. На цьому етапі роботи з навчальним виданням редактор має керуватися чинними вимогами щодо цього, зокрема вимогами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 “Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання” [3].

Навчально-наочний посібник – навчальне видання, яке містить ілюстративно-наочні матеріали, що сприяють вивченню й викладанню певної дисципліни. Різновидами навчально-наочних посібників є картографічні матеріали, атласи, таблиці, графіки, плакати, альбоми і т.ін. Окрім названих наочних посібників, виокремлюють також проєкційні наочні матеріали: слайди, відеофільми, кінофільми тощо.

Навчально-методичний посібник – навчальне видання, яке, окрім викладу навчального матеріалу, містить методичні вказівки й рекомендації щодо

вивчення дисципліни або стосовно організації самостійного опанування певного навчального курсу.

Редактор повинен пам'ятати, що структура навчально-методичного посібника має містити приблизно такі ж складові, як і структура навчального посібника (зміст, вступ (передмова), основний текст; питання та завдання для самоперевірки; довідково-інформаційні дані для опанування навчального матеріалу (таблиці, схеми, графіки та ін.), різноманітні покажчики (за потреби); список використаної (рекомендованої) літератури, а також конкретні методичні рекомендації стосовно вивчення певного курсу.

Отже, робота редактора під час підготовки до друку підручників та навчальних (навчально-наочних, навчально-методичних) посібників повинна охоплювати такі аспекти редакторської діяльності:

- чітке й логічно виражене структурування змістової частини навчального видання;
- забезпечення належного наукового та навчально-методичного рівня редактованого тексту;
- дотримання певних психолого-педагогічних вимог;
- забезпечення якісного рівня мовного оформлення текстового матеріалу;
- виправлення логічних, граматичних, орфографічних, лексичних, стилістичних та інших помилок;
- забезпечення зв'язку текстового та ілюстративного матеріалу.

Практикум – це навчальне видання, яке містить практичні завдання (вправи), що сприяють закріпленню набутих знань, умінь і навичок, їх систематизації та узагальненню. Різновидом практикумів є збірники задач і вправ, які так само сприяють перевірці якості засвоєння знань із певної дисципліни. Будь-які практикуми (збірники задач і

вправ) направлені на закріплення, узагальнення та систематизацію знань у певній галузі науки, на формування навичок практичної роботи, на опанування форм і методів пізнання, що використовуються в певній науковій царині.

Редактор повинен пам'ятати, що зміст практикуму повинен відображати основні аспекти навчального курсу за допомогою формулювання теоретичних питань та практичних завдань для детального розгляду цих аспектів. Практикуми можуть містити додаткові методичні вказівки (рекомендації) щодо виконання вправ (завдань), приклади розв'язання найбільш складних завдань, відповіді або так звані "ключі" для самоперевірки. Структура практикуму повинна відображати ту послідовність викладу навчального матеріалу, яка наявна в навчальній програмі певного курсу. Практикуми можуть бути призначені для самостійного вивчення навчального предмета й, відповідно, самостійного контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

Під час редагування практикумів, збірників задач і вправ редактор повинен пам'ятати про те, що і практикуми, і збірники задач (вправ) направлені не на ознайомлення з новим матеріалом, а насамперед на закріплення, узагальнення та систематизацію знань у певній галузі науки, на формування навичок практичної роботи в певній науковій царині.

Переважно в кожному закладі вищої освіти є окремі положення про видання навчальної літератури, про видавничу діяльність, порядок надання видавничих послуг тощо. Відповідно, якщо редактор працює з навчальними текстами для вищої школи, він повинен бути ознайомлений із відповідними положеннями та враховувати їх у своїй роботі.

Термін *хрестоматія* вживають здебільшого у двох значеннях: 1) збірник художніх чи наукових

текстів (або уривків із них), призначений для навчальної чи пізнавальної мети; 2) різновид навчального посібника, що містить системно дібрані тексти (літературно-художні, наукові та ін.), які є об'єктом вивчення певної навчальної дисципліни (предмета, курсу).

Згідно з класифікацією, визначеною державними стандартами (ДСТУ 3017: 2015 "Видання. Основні види. Терміни та визначення" [2]), хрестоматії віднесено до категорії навчальних видань, а саме до їх різновидів – навчальних посібників; за складом і структурою основного тексту хрестоматії є особливим типом навчальної літератури – полівиданнями, збірниками.

Залежно від принципів укладання розрізняють такі типи хрестоматій: 1) хрестоматії з історії літератури, у яких твори чи їх уривки дібрані з урахуванням хронологічного принципу й супроводжуються певними коментарями – відомостями про життєвий і творчий шлях письменників, короткий аналіз творів тощо; 2) хрестоматії, створені на основі ідейно-художньої спільності творів певного періоду; 3) хрестоматії, укладені за регіональними ознаками; 4) хрестоматії, укладені за тематичним принципом.

За принципом укладання близькими до хрестоматій є альманахи та антології.

Альманах – книжкове видання у вигляді збірки творів різних авторів, об'єднаних спільними ознаками (тематичними, жанровими, ідейно-художніми, регіональними та ін.); відповідно, розрізняють літературно-художні, науково-популярні, публіцистичні, документальні й інші види періодичних і неперіодичних альманахів.

Антологія – збірник переважно літературно-художніх творів чи уривків із них різних авторів (також творів усної народної творчості), об'єднаних

спільною тематикою, жанровими ознаками, регіональною приналежністю чи історичним періодом.

Редактор має пам'ятати, що концепція хрестоматії передбачає наявність особливих методологічних засад, на яких ґрунтується робота упорядників, формується документально-бібліографічна база для добору джерел, визначаються критерії відбору текстів чи їх уривків, принципи групування цих текстів тощо. Хрестоматія, що має статус навчального посібника, укладається з обов'язковим урахуванням взаємної доповнюваності та взаємного узгодження традиційного дидактичного блоку: навчальна програма – підручник – хрестоматія.

В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій практикуми, збірники задач та хрестоматії, як і будь-які інші різновиди навчальної літератури, постійно видозмінюються та вдосконалюються; до друкованих версій цих навчальних видань додаються мультимедійні компоненти (анімація, аудіо- та відеофайли, графіка тощо). Звичайно, це певною мірою ускладнює роботу редактора, якому потрібно бути обізнаним із новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, аби вміти якісно виконувати свої професійні обов'язки.

3.4. Редагування електронних навчальних видань. *Електронні навчальні видання* – це видання, що містять систематизовані дані наукового або науково-прикладного характеру, подані у формі, зручній для навчання та викладання; можуть бути розміщені на будь-якому носіїві інформації. Розрізняють такі різновиди електронних навчальних видань: 1) навчально-методичні комплекси (інформаційно-дидактичні ресурси певного курсу у формі електронного видання); 2) підручники; 3) електронні навчальні посібники; 4) конспекти лекцій; 5) довідкові матеріали; 6) практикуми;

8) методичні вказівки (рекомендації); 9) тести для поточного (модульного, семестрового) контролю [4].

Під час створення, а також редагування цього різновиду навчальної літератури авторіві та редакторіві необхідно враховувати такі основоположні принципи оформлення електронних навчальних видань:

➤ науковість (електронні навчальні видання прирівнюються до відповідних друкованих джерел і є науково-методичним доробком автора);

➤ доступність пошуку та отримання інформації, а також можливість взаємодії з ресурсом;

➤ раціональність (оптимізація витрат на створення й використання навчальних матеріалів);

➤ адаптивність матеріалу (можливість автоматичного чи ручного вибору обсягу навчальної інформації, послідовності засвоєння матеріалу тощо);

➤ інтерактивність (зворотний зв'язок – взаємообмін інформацією між користувачем та ресурсом);

➤ придатність (функціональна і змістова достатність, відповідність освітнім нормативам);

➤ мультимедійність (поєднання текстової, графічної, звукової та аніматичної інформації, що відповідає “золотому правилу дидактики” – будь-яку інформацію надавати для сприйняття різними органами чуття) [14].

До того ж є певні особливості сприйняття тексту з монітора (наприклад, швидка втомлюваність органів зору читача через вплив екрану), тому інформація електронних навчальних виданнях повинна подаватися в стисненому, лаконічному вигляді. Редактор повинен прибрати з тексту все зайве, будь-які надлишкові конструкції, лишивши тільки дійсно потрібну й необхідну інформацію.

Не менш важливе значення в підготовці до оприлюднення електронних навчальних видань має й

правильна організація системи заголовків. Редактор повинен пам'ятати, що лаконічність та зрозумілість заголовкового комплексу – обов'язкова вимога до будь-якого навчального джерела, однак в електронному виданні заголовки відіграють вирішальну роль для орієнтації споживача в текстовому масиві. Отже, заголовки будь-якого електронного навчального видання повинні відбивати завершеність смислових частин матеріалу та адекватно відображати зміст тексту.

Актуальними в наш час є *полімедійні видання*, які складаються з друкованого видання й електронного додатка. Наприклад, електронні додатки до своїх навчальних видань пропонують українські видавництва “Ранок”, “ІТ-книга” та ін.

Працюючи над електронним навчальним виданням, редактор має стежити за реалізацією концепції навчальної книги загалом. Важливо пам'ятати, на яку аудиторію має бути розраховане видання, зважати на рівень її підготовки. Особливу увагу варто приділяти редагуванню фактичного матеріалу, оцінюючи його за такими критеріями: новизна; значущість; системність; точність; достовірність; наочність; доступність.

Сьогодні електронна навчальна література виходить переважно в авторській редакції, адже кожен автор може безкоштовно викласти створений ним текст у мережу. У таких виданнях, за спостереженнями дослідників, помилок (змістових, логічних, мовностилістичних, технічних) зазвичай більше, ніж у традиційних друкованих підручниках та посібниках, які проходять обов'язкове редакційно-видавниче опрацювання. Тому, звичайно, оприлюднення електронного навчального видання без попереднього етапу професійного редагування є неприпустимим, адже “цей тип видання має необмежено широкі можливості поширення, його

тиражування помножене у мільйон разів завдяки Інтернету, а отже, й допущені помилки потраплять на очі численної аудиторії читачів” [15: 203].

4. ВИСНОВКИ. Редакторська підготовка навчальних видань – складний багатоаспектний процес. Адже будь-яке навчальне видання репрезентує певну систему знань, тому під час його створення та редагування необхідно враховувати специфіку предметної галузі дисципліни. Окрім того, виклад змісту навчального видання повинен здійснюватися таким чином, щоб відповідна навчальна дисципліна засвоювалася ефективно. Виходячи з цього, можна стверджувати, що головне призначення навчальної літератури – системне донесення до читача (учня, студента) нових для нього знань.

Навчальним виданням прийнято вважати видання, що містять систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення та викладання формі. Залежно від ролі в освітньому процесі й характеру вміщеної інформації навчальні видання прийнято поділяти на такі різновиди: підручник, навчальний (навчально-наочний, навчально-методичний) посібник, навчальна програма, курс лекцій, хрестоматія, практикум, робочий зошит, методичні рекомендації. До того ж останнім часом усе більшого поширення набувають також електронні навчальні видання, які можуть бути розміщені на будь-якому носіїві інформації.

У процесі роботи з навчальною літературою редактор повинен дотримуватися державних освітніх стандартів, якими варто керуватися під час опрацювання змісту й структури редагованого видання. Працюючи з текстом, редактор має пам'ятати про основні завдання будь-якого навчального видання: дати учневі (студентові) певну

систему знань, допомогти йому засвоїти певну навчальну дисципліну, розвивати його інтелектуальні можливості, творчі здібності, формувати бажання вчитися, поповнювати свої знання тощо. Досягнення цих завдань нерозривно пов'язано з дотриманням таких критеріїв навчальної літератури, як системність викладу, науковість, структурна цілісність, логічність, послідовність, змістовність, доступність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Видавнича діяльність в умовах розвитку новітніх технологій: вивчення запиту фахівців : монографія / за заг. ред. В. Г. Горбенко. Київ : Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, 2019. 272 с.

2. ДСТУ 3017: 2015 “Видання. Основні види. Терміни та визначення”. Вид. офіц. Чинний від 2016–07–01. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 38 с.

3. ДСТУ 8302:2015 “Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання”. Вид. офіц. Чинний від 2016–07–01. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 15 с.

4. ДСТУ 7157: 2010 “Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості”. Вид. офіц. Чинний від 2010–11–03. Київ : Держстандарт України, 2010. 14 с.

5. Карпенко В. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика : підручник. Київ : Університет “Україна”, 2017. 431 с.

6. Ленська Н. Оформлення списку літератури: правила, стандарти, вимоги, приклади. *Блог диджитал-редакторки*. URL : <https://digital-redaktor.com.ua/pysmennuctvo/oformlennya-spisku-literaturi.html>

7. Лоза Г. І., Фіголь Н. М. Редакторський аналіз навчальної літератури КПП ім. Ігоря Сікорського. *Обрії друкарства*. 2020. № 1(8). С. 120–127.

8. Майданченко П. Концепція навчальних видань. *Друкарство*. 2005. № 6. С. 24–27.

9. Поліграфічні, мультимедійні та Web-технології : матеріали 3-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17–19 жовтня 2018 р.). Львів : Українська академія друкарства, 2018. 380 с.

10. Сізова К. А., Алексеєнко Н. М. Особливості роботи редактора над навчальними виданнями. *Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2179>

11. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практич. посіб. 2-е вид., стереотип. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.
12. Тимошик М. Методика редагування: змістовий, структурний, цілісний та вибірковий аспекти. Київ : КНУКІМ, 2013. 39 с.
13. Тимошик М. Основи редагування : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2019. 560 с.
14. Фіголь Н. М. Комунікативно-лінгвістичний феномен електронного навчального дискурсу : монографія. Київ : Вид-во "Політехніка", 2018. 240 с.
15. Фіголь Н. М. Робота редактора над мовностилістичним наповненням електронного навчального видання. *Обрії друкарства*. 2014. № 1(3). С. 198–204.

REFERENCES

1. Vydavnycha diialnist v umovakh rozvytku novitnikh tekhnolohii: vyvchennia zapytu fakhivtsiv : monohrafiia / za zah. red. V. H. Horbenko. Kyiv : Instytut zhurnalistyky Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka, 2019. 272 s.
2. DSTU 3017:2015 "Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia". Vyd. ofits. Chynnyi vid 2016–07–01. Kyiv : DP "UkrNDNTs", 2016. 38 s.
3. DSTU 8302:2015 "Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliohrafichne posylannia. Zahalni polozhennia ta pravyla skladannia". Vyd. ofits. Chynnyi vid 2016–07–01. Kyiv : DP "UkrNDNTs", 2016. 15 s.
4. DSTU 7157:2010 "Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia elektronni. Osnovni vydy ta vykhidni vidomosti". Vyd. ofits. Chynnyi vid 2010–11–03. Kyiv : Derzhstandart Ukrainy, 2010. 14 s.
5. Karpenko V. Osnovy redaktorskoï maïsternosti. Teoriia, metodyka, praktyka : pidruchnyk. Kyiv : Universytet "Ukraina", 2017. 431 s.
6. Lenska N. Ofornlennia spysku literatury: pravyla, standarty, vymohy, pryklady. *Bloh dydzhytal-redaktorky*. URL: <https://digital-redaktor.com.ua/pysmennyctvo/ofornlennya-spysku-literaturi.html>
7. Loza H. I., Fihol N. M. Redaktorskyi analiz navchalnoi literatury KPI im. Ihoria Sikorskoho. *Obrii drukarstva*. 2020. N 1(8). S. 120–127.
8. Maidanchenko P. Kontsepsiia navchalnykh vydan. *Drukarstvo*. 2005. N 6. S. 24–27.
9. Polihrafichni, multymediini ta Web-tekh nolohii : materialy 3-i Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv, 17–19 zhovtnia 2018 r.). Lviv : Ukrainska akademiia drukarstva, 2018. 380 s.

10. Sizova K. L., Alekseienco N. M. Osoblyvosti roboty redaktora nad navchalnymy vydanniamy. *Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistyky KNU imeni Tarasa Shevchenka*. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2179>

11. Tymoshyk M. Knyha dlia avtora, redaktora, vydavtsia : prakt. posib. 2-e vyd., stereotyp. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2006. 560 s.

12. Tymoshyk M. Metodyka redahuvannia: zmistovyi, strukturnyi, tsilisnyi ta vybirkovyi aspekty. Kyiv : KNUKIM, 2013. 39 s.

13. Tymoshyk M. Osnovy redahuvannia: pidruchnyk. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2019. 560 s.

14. Fihol N. M. Komunikatyvno-linhvistychnyi fenomen elektronnoho navchalnoho dyskursu : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo "Politekhnik", 2018. 240 s.

15. Fihol N. M. Robota redaktora nad movnostylystychnym napovnenniam elektronnoho navchalnoho vydannia. *Obrii drukarstva*. 2014. N 1(3). S. 198–204.

УДК 070.4:03

Наталія Березовська-Савчук

кандидат філологічних наук,

доцент, доцент кафедри української мови

n.a.berezovskasavchuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1156-7128>

РЕДАГУВАННЯ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ВСТУП. Теоретична концепція інформаційного суспільства передбачає продукування інформації та знань у єдиному просторі. Це, своєю чергою, означає, що сучасна людина виробляє й отримує знання передусім з інформації, яку споживає стрімко, безперервно й надзвичайно широко. Інформаційне суспільство надає величезного значення фактам, що формують його світогляд, і швидкості засвоєння цих фактів, адже саме швидкість потоку інформації є визначальною особливістю соціально-економічного, політичного й культурного розвитку сучасного світу.

Збільшення ролі фактів і знань у житті суспільства; зростання кількості людей, задіяних у виробництві інформаційних продуктів і послуг; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну взаємодію людей і їхній доступ до світових інформаційних ресурсів, – усе це засвідчує одну з найважливіших потреб сучасної спільноти: потребу в миттєвому забезпеченні необхідною інформацією, що чітко відповідає вимогам достовірності, наукової доказовості й актуальності.

У цьому зв'язку набувають особливого значення *довідкові видання*, що розкривають найрізноманітніші теми, відповідають найвибагливішим читацьким інтересам, мають різновекторне цільове призначення, а найголовніше – задовольняють потребу суспільства

в швидкому й надійному отриманні ретельно вивіреної та верифікованої інформації. Завдання довідкових видань – надати користувачеві (читачеві) оптимально стислу довідку з певного питання, яке цікавить його тут і зараз, і конвертувати цю довідку в знання. Саме в такому швидкому, зручному й необтяжливому конвертуванні й полягає цінність видань, названих довідковими.

Однак, попри те, що сама форма в контексті здобуття читачем потрібних йому знань є зручною, короткою і легкою, підготовка довідкових видань є надзвичайно складним і багатоетапним процесом. Створення якісного, інформаційно достовірного довідкового видання, безперечно, залежить від автора (колективу авторів), проте формування тексту без логічних, змістових чи фактологічних похибок відбувається передусім на етапі редагування.

К. Серажим стверджує, що “в сучасних умовах функціонування та розвитку українського книговидання довідкова література належить до пріоритетних напрямів діяльності багатьох видавництв та видавничих осередків. Вона посідає чільне місце у видавничих програмах не лише спеціалізованих видавничих центрів, а й інших редакційних колективів” [12: 201]. Тому редагування такої літератури набуває надзвичайно важливого значення як процес, спрямований на підготовку до виходу у світ якісного, достовірного й науково обґрунтованого довідкового видання.

Процес редагування довідкових видань як одного з особливих видів літератури в українському книговиданні досліджували М. Тимошик [17; 18], В. Різун [11], К. Серажим [12; 13]; питанням типології довідкової літератури й специфіки її додрукарської підготовки присвячені праці А. Харлан [20], Н. Черниш [22; 23], І. Медчука [7]; історичні особливості довідкових видань і загальна видавнича

практика становлять науковий інтерес для Ю. Бондаря, М. Головатого, М. Сенченка [1], О. Кравченко [6], М. Пешак [10], В. Теремка [16].

При цьому актуальним залишається питання підготовки довідкового видання до друку саме на етапі редагування, адже редактор безпосередньо відповідає за його імідж. Як слушно зауважує К. Серажим, таке видання “у змістовому плані має бути досконалим: без жодної логічної, змістової чи фактологічної похибки. Навіть якщо у поліграфічному виконанні видання матиме вигляд ідеального, то огріхи роботи редактора можуть зіпсувати весь позитивний ефект від появи книги на книжкових полицях магазинів” [12: 201].

Редагування довідкової літератури – надзвичайно складний і багатоетапний процес, що передбачає врахування як видової специфіки категорії таких видань, так і композиційну стрункість, що спрямована на якнайшвидше задоволення потреб читача в здобутті нових знань.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – виявлення специфічних особливостей довідкової літератури; розкриття загальних принципів структурно-змістової побудови довідкового видання; опис основних видів довідкових видань і визначення особливостей редакторської підготовки кожного виду до друку.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

3.1. Загальні принципи редакторської підготовки довідкового видання. *Довідкове видання* – видання, що містить короткі відомості наукового чи прикладного характеру, розташовані в порядку, зручному для їх швидкого пошуку, призначене для вибіркового читання [2]. Тематика такої літератури охоплює всі без винятку галузі знань, що відображено вже в самих назвах видань: “*Енциклопедія українознавства*”, “*Країнознавчий словник-довідник*”, “*Шкільний астрономічний довідник*”, “*Глюстрований*

довідник з морфології квіткових рослин”, “Словник генетичних термінів”, “Сучасний термінологічний словник з радіофізики”, “Топографо-географічний словник”, “Дизайн середовища: словник-довідник”, “Економічний словник-довідник” тощо.

На сучасному етапі розвитку українського книгодрукування довідкові видання, з огляду на тематичну всеохопність, утворюють доволі великий галузевий сегмент. Проте говорити, що це особливість суто українського видавничого ринку, не можна: загалом тенденція до масштабної підготовки й друку довідкової літератури є глобальною, адже сучасний світ прагне здобувати новий когнітивний досвід дедалі швидше, і саме такий тип видань забезпечує йому і швидкість, і вибірковість у засвоєнні відповідних знань.

Попри це, історія такого типу друкованої літератури все ж має національне забарвлення, бо вона поставала на народно-культурному ґрунті, вбирала національні традиції й формувалася відповідно до певного історичного контексту. З-поміж найвидатніших зразків української довідкової літератури варто назвати “Ізборник Святослава” (1073) – статті рукописної книги, присвячені тлумаченню малозрозумілих слів Святого Письма, літератури, фактів історії, відомостей про коштовне каміння; “Лексис” Лаврентія Зизанія (1596) – першу друковану словникову працю в Україні, видану як додаток до граматики; “Лексіконъ славеноросскій” Памви Беринди (1627) – перший словник церковнослов'янської мови; “Словарь української мови” Б. Грінченка (1907–1909) – перекладний українсько-російський словник, визначне явище української лексикографії.

Очевидним є те, що досвід створення довідкової літератури в українському культурному середовищі надзвичайно багатий, має міцне національне-

історичне підґрунтя і завжди вбирає найсучасніші тенденції книговидання. При цьому він спирається й на традиційні, вироблені багаторічною практикою засади, що визначають типові елементи довідкових видань, релевантних для їх редакторської підготовки.

Зокрема, основним, базовим структурно-змістовим елементом будь-якого довідкового видання є стаття. *Довідкова стаття* – це одиниця довідкового видання, що є короткою відповіддю на питання, яке міститься в заголовку [18], наприклад: *Кременчук – скеля на сер. Бозі, б. Олександрівки, на якій було досліджене велике кочовницько-хліборобське селище – городище. На валах, місцями з кам'яною вимісткою, рештки стін з ґранітових уламків* (Енциклопедія українознавства). Довідкова стаття складається із заголовного слова (називає об'єкт опису) та пояснення (тлумачить об'єкт опису). Обов'язковим елементом у довідковому виданні є *опис структури довідкової статті*.

Комплекс довідкових статей у виданні складає його словникову частину, або *словник*. Від того, наскільки всесторонньо й ґрунтовно редактором і автором відпрацьовано саме словникову частину (своєрідний “скелет”, на який “нанизано” текстовий масив інформації), залежить повнота відомостей, тематичний діапазон, змістове наповнення і вагомість майбутнього довідкового видання.

Словник формується за *алфавітним принципом*, а кількість статей, із яких він складається, їхній обсяг і візуальний принцип розміщення (у колонки чи суцільним текстом на сторінці або шпальті) визначається на етапі редагування після багаторазового перегляду, погодження з авторським колективом, уточнення й верифікації.

Для забезпечення уніфікації й полегшення майбутньої редакційної обробки статей зазвичай готують *типову статтю*, або еталон. Щоб усі статті

були побудовані приблизно однаково, редактор також може підготувати *типову схему*, за якою авторський колектив укладатиме відповідний матеріал. М. Тимошик наводить приклад такої схеми, розробленої у видавництві “Українська енциклопедія” для довідкових статей про періодичні видання:

- 1) назва (в українській транскрипції);
- 2) характер видання (газета, журнал, бюлетень тощо) і його періодичність;
- 3) у якій країні та якому місті видається;
- 4) мова видання (якщо це не впливає з попередніх відомостей);
- 5) чим органом є або якою організацією видається;
- 6) основне призначення, політичний чи науковий напрям;
- 7) з якого часу виходить;
- 8) коротка історична довідка [19: 234–236].

Структура довідкових видань підпорядковується єдиному принципу організації матеріалу, що зазвичай поділяється на окремі, відносно самостійні “відрізки” (ділянки) тексту (власне статті). Кожен “відрізок” є мінімальною структурною одиницею видання та представляє читачеві, описує той чи той об’єкт (об’єкт опису) [7]. Текст ділиться на “відрізки”-довідки так, що саме ці “відрізки” і складають порцію вибіркового читання при кожному разовому користуванні довідковим виданням. Причому у виданнях з формальним розташуванням матеріалу цей принцип простежується найвиразніше. Кожна стаття, будучи самостійною логічною ланкою, може бути структурно вираженою засобами оформлення [18].

Ще одним обов’язковим структурним елементом довідкового видання є *показчик* – додатковий текст, у якому в певному порядку розташовані терміни, прізвища, об’єкти, наведені в основному тексті, або ж абетковий чи систематичний перелік документів із

покликанням на позицію кожного предмета в документі чи сукупності документів [14: 38]. Поряд із покажчиком у довідкових виданнях мають бути список умовних позначень і скорочень, система покликань, а також перелік і пояснення абревіатур.

Редакторське опрацювання матеріалів передбачає врахування названих обов'язкових елементів довідкового видання та їхню оптимальну систематизацію. У цьому зв'язку доцільно окреслити загальні моменти роботи редактора, що стосуються будь-якого виду довідкової літератури, тобто є засадничими.

Так, редагування довідкового видання ґрунтується передусім на роботі над фактологічним матеріалом – з'ясуванні ступеня новизни інформації, врахуванні нових джерел, що з'явилися друком у процесі підготовки матеріалу, перевірки дат, цифр, прізвищ та ініціалів. Редактор працює і над удосконаленням змісту, тобто над популяризацією викладу, вилученням повторів, малозрозумілих слів, уникненням зайвої деталізації. Важливим моментом є уніфікація тексту – дотримання однотипності скорочень, дат, написання великих і малих літер, абревіатур, оформлення бібліографічного опису тощо. І, звісно, саме на етапі редагування відбувається ретельна перевірка розробленої системи покликань і покажчиків. Остання позиція для довідкових видань має принципове значення, оскільки допущена редактором через неуважність будь-яка неточність, двозначність або неповнота помітно знижує якість такого видання [17: 157].

На нашу думку, у контексті редакційно-видавничої підготовки довідкові видання є найскладнішими, адже передбачають врахування багатьох структурно-змістових елементів, систематизацію їх і ретельну верифікацію. Окрім того, редактор (редакційний колектив) бере

безпосередню участь у розробці *загальної концепції* довідкового видання, тобто в розв'язанні цілого комплексу організаційних і творчих питань.

Концепція конкретизує типологічні параметри видання, чітко і повно розкриває його задум, завдання, загальні принципи добору й організації матеріалу. Вона мусить бути розроблена достатньою мірою і включати в себе реальні та достовірні параметри, які, окрім того, повинні повністю узгоджуватися один з одним. Концепція завжди конкретна, вона прив'язана до реальних читацьких потреб, до ситуації на книжковому ринку, враховує економічні та інші можливості видавництва.

Для редактора важливо детально розбиратися в суті пропонованої концепції, виявляти основні складові задуму майбутнього видання. Насамперед необхідно усвідомити загальні принципи добору й систематизації матеріалу, що стане підставою для визначення конкретних методів підготовки видання. Важливо враховувати й прагматичний аспект: робота з матеріалом, “занурення” в нього передбачає прийняття конкретних рішень на всіх рівнях (словника, предметно-тематичної групи статей, окремої статті чи якогось її елемента та ін.). Центральний момент у розробці концепції – максимально чітке визначення цільового та читацького призначення видання з подальшою їх конкретизацією.

Окрім розробки й дотримання концепції, а також визначення читацького призначення видання, до організаційних моментів редакторської роботи належить також з'ясування можливостей видавництва щодо забезпечення якості майбутнього видання, добір авторського колективу та створення спеціальної редакторської групи (за потреби). Серед творчих питань найважливішими є складання словника, розробка методичних рекомендацій для

авторів, з'ясування загальних принципів добору і систематизації матеріалу [18].

Сьогодні можна стверджувати, що “укладання довідкових видань – це якомога повніша й чіткіша розробка концепції, визначеної потребою певної читацької групи та конкретними завданнями” [12: 201]. Інакше кажучи, під час підготовки такої літератури на сучасному етапі розвитку українського видавничого ринку надзвичайно важливо розуміти, чого саме потребує читач, яким є призначення видання, на яку читацьку аудиторію воно розраховане, яку фахову спеціалізацію і в якій формі воно розкриває.

Отже, *редагування довідкової літератури* – це багатоаспектний процес редакційного опрацювання майбутнього видання, метою якого є його якісна та ґрунтовна підготовка до друку. Для успішної роботи з такими виданнями редактор мусить чітко розуміти, як і в якому обсязі вони забезпечують одержання необхідних читачеві даних, оскільки вони надзвичайно різноманітні за формою, повнотою матеріалу, тематикою. Подавання матеріалу, стиль його викладу, особливості мови є специфічними для кожного виду довідкової літератури.

До основних видів довідкових видань належать:

- 1) енциклопедії (універсальні, галузеві);
- 2) довідники (наукові, виробничо-практичні, масово-політичні, навчальні, популярні, побутові, телефонні, каталоги, покажчики тощо);
- 3) словники (біографічні, мовознавчі, перекладні, термінологічні тощо).

Окрім того, довідкові видання умовно поділяють на дві великі групи за спеціалізацією: а) видання, у яких інформацію систематизовано за окремими галузями знань; б) видання універсального характеру, де представлена інформація з різних галузей знань. Також довідкові видання розрізняють за обсягом:

а) одностомні та б) багатостомні. Кожен із видів довідкових видань може бути й одностомним, і багатостомним, і універсальним, і галузевим. Чітке засвоєння видо-типологічного складу довідкових видань дає редакторові змогу легко орієнтуватися в особливостях побудови кожного із зазначених типів.

3.2. Особливості редагування енциклопедичних видань. Центральне місце в системі довідкових видань посідають енциклопедії й енциклопедичні словники. *Енциклопедія* – це одностомне або багатостомне видання, що містить в узагальненому вигляді основні відомості з однієї або всіх галузей знання і практичної діяльності, оформлені як статті, що розміщені в алфавітному або систематичному порядку, наприклад: “*Велика українська енциклопедія*”, “*Універсальний словник-енциклопедія*”, “*Енциклопедія архітектурної спадщини України*”, “*Українська фольклористична енциклопедія*” [5: 136].

Дослідники наголошують на тому, що енциклопедії – це “найавторитетніші видання, що вимагають ґрунтовного редакторського опрацювання та ретельної наукової роботи у процесі підготовки” [20: 253]. Авторитетність таких видань визначена їхнім призначенням, що полягає в наданні користувачеві всеохопної науково достовірної інформації в доступній формі, а також функціями: а) акумулювання й систематизації знань; б) інформаційно-довідковою; в) нормативною; г) регулятивною. Залежно від обсягу наданої інформації, енциклопедії поділяються на великі (кілька десятків томів), малі (10–12 томів), короткі (4–6 томів) й одно-трестомні, що їх зазвичай називають енциклопедичними словниками або довідниками.

Окрім енциклопедій універсального характеру, є галузеві енциклопедичні видання (енциклопедії, довідники й енциклопедичні словники), що відображають диференціацію сучасної науки,

розвиток її основних напрямів, наприклад: “*Географічна енциклопедія України*”.

Створені в результаті копіткої науково-методичної та редакційно-видавничої роботи, енциклопедичні видання слугують упродовж тривалого часу, а тому повинні відповідати суворим вимогам щодо культури видання й забезпечувати читачам зручність користування під час отримання необхідної інформації.

Перше, на що необхідно звернути увагу редакторів під час підготовки енциклопедії, – це відповідність матеріалу читацькій аудиторії. Саме вона визначає тематику видання, послідовність добору словникових статей, ступінь розгортання інформації (обсяг статей), форму й методи викладу матеріалу. Особливо важлива ця умова для дитячих енциклопедій, оскільки невідповідність визначеній віковій групі ставить видання під ризик незатребуваності й неактуальності.

Наступним етапом редакторської роботи є визначення цільового призначення. Окрім попередньо здійсненого окреслення читацької аудиторії (для широкого чи вузького кола читачів, для певної вікової категорії, для читачів певної фахової спеціалізації та ін.), цей процес має орієнтуватися на врахування загальних функцій енциклопедичних видань, з-поміж яких П. Жежнич виділяє:

1) інтегральну (забезпечує цілісність знання за рахунок систематизації й актуалізації знань у єдине ціле);

2) нормативну (рівень наукового розуміння об’єктів і процесів, що відображаються енциклопедією, що становить собою певну норму в науковому пізнанні та практичній діяльності);

3) трансляційну (забезпечує трансляцію знання користувачам: науковцям, викладачам, діячам культури, політики, мистецтва та студентам);

4) інституційну (регулює процеси мислення національного інтелекту, наукові дослідження, навчання, соціалізацію);

5) розвитку (процеси соціального розвитку через використання енциклопедичного знання в побудові та реалізації концепцій, стратегій, планів, технологій розвитку суспільства);

6) аксіологічну (уможливає вироблення ціннісних орієнтирів і самоідентифікації в суспільстві);

7) пізнавальну (відображає накопичення знань про певний предмет, явище, поняття та ознайомлення з ними людини);

8) виховну (служить засобом саморозвитку людини, що забезпечується безперервним процесом розвитку);

9) інформаційну (текст енциклопедичного видання містить змістовну інформацію);

10) комунікативну (поширює інформацію в просторі та часі, внаслідок чого – спілкування між соціальними групами);

11) консультативну (містить довідковий матеріал, відповіді на пізнавальні та практичні питання) [4: 400].

Окреслення призначення дає редакторові змогу перейти до формування структури видання [23: 254]. Загалом енциклопедичні видання мають типову структуру з незначними варіаціями, що залежать, наприклад, від наявності / відсутності ілюстративного матеріалу (схеми, рисунки, фотографії тощо) чи додатків. Обов'язковими структурними елементами енциклопедії є:

а) зміст;

б) передмова;

в) пояснювальна стаття “Як користуватися цим виданням”;

г) перелік умовних позначень і скорочень;

- г) словниковий корпус;
- д) покажчик;
- е) бібліографічний список.

Основою енциклопедії є словниковий корпус, тобто сукупність усіх довідкових статей, які в ній є. Як уже було зазначено вище, стаття є базовим структурно-змістовим елементом будь-якого довідкового видання, а специфіка *енциклопедичної статті* полягає в тому, що її основою є конкретні дані та факти, поняття, закони, правила, що характеризують заголовне слово. Наприклад: *Ізогласа* (від грец. *ίσος* – рівний, однаковий і *ῥῶσσα* – мова) – лінія, якою на лінгв. картах позначають межі поширення певного мовного явища (фонетичного – ізофона, морфологічного – ізоморфа, лексичного – ізолекса та ін.) (Українська мова. Енциклопедія).

Надзвичайно важливим етапом редагування енциклопедії є складання словника. Словником називають повний алфавітний чи систематичний перелік назв статей із указівкою їхнього обсягу в друкованих знаках, наявності бібліографії, карт та ілюстрацій. Редактор повинен оцінити принцип добору термінів, повноту словника, відповідність складових його слів потребам адресата, відсоткове співвідношення змісту словника за тематикою (якщо це універсальна енциклопедія, то кількість статей з історії в ній не може становити 80 %; статей із різних галузей має бути в однаковому кількісному співвідношенні) [20: 254].

Статті в енциклопедії подають за алфавітним або систематичним принципом. За обсягом вони бувають короткими (в один абзац) і великими (кілька абзаців, навіть сторінок).

Редактор, отримавши авторський рукопис майбутньої енциклопедії, повинен упевнитися, що словникові статті відповідають вимогам стислості й чіткості викладу. Цілком припустимо порівняти їх з

однойменними статтями інших енциклопедій, особливо тих, які вийшли в тому самому видавництві. Потрібно врахувати, чи відповідає тип (а отже, і обсяг) статті виду енциклопедії.

Статті в енциклопедіях бувають таких типів:

- 1) статті-огляди;
- 2) статті-довідки;
- 3) статті-тлумачення (містять тільки дефініцію й – у разі запозичення слова з іншої мови – етимологію).

Перші два типи статей є основними.

Особливу увагу редактор мусить приділити внутрішній структурі статей енциклопедії: за аналогічної будови рівнозначні статті повинні мати приблизно рівний обсяг і однакове інформаційне навантаження. Іноді в тексті однієї статті доводиться пояснювати відразу кілька визначень, що не зазначені в її назві, але необхідні для розкриття сутності описуваного явища чи предмета [20: 255].

Уважаємо за необхідне зацентувати на допоміжних елементах видання – науково-довідковому апараті. Це, зокрема:

а) зміст і його відповідність текстовій частині енциклопедії;

б) розшифрування скорочень і умовних позначень;

в) методичні вказівки з користування виданням;

г) алфавіт (у виданнях з алфавітною структурою розташування матеріалу, особливо в дитячих);

ґ) допоміжні елементи основного тексту: хронологічні таблиці; карти і плани; структурні та еволюційні схеми; математичні таблиці, одиниці виміру, числові константи, формули тощо.

Окрім того, під час роботи над статтями в енциклопедичному виданні редакторові варто звернути увагу ще й на ті елементи довідкового апарату, які безпосередньо стосуються самих статей. Це передусім покликання на бібліографію. Покликання

в енциклопедіях допомагають читачеві в пошуках потрібної статті та дають йому змогу якнайповніше і з найменшою витратою часу ознайомитися з питанням, що його цікавить. Система покликань дає змогу уникнути повторення матеріалу в різних статтях.

Для енциклопедії, як і для будь-якого іншого довідкового видання, надзвичайно важлива зручність пошуку, що залежить від способу розміщення фактичного матеріалу (тут вигіднішим є алфавітний порядок розміщення). Такої зручності досягають композиційним і графічним оформленням, поділом тексту на структурні складові: наданням цілісності кожній статті, ілюстрації, додатковим і довідково-допоміжним текстам.

Водночас необхідне розмежування статей за рахунок виразного оформлення “стиків” між ними. Це створює візуальний комфорт, необхідний у будь-якому довідковому виданні. Подібна опрацьованість структури енциклопедичного видання не тільки сприяє пришвидшенню пошуку і сприйняттю необхідної статті, але й дає можливість швидко оцінити її обсяг перед читанням, що читач робить усвідомлено чи інтуїтивно.

Головна концептуальна особливість довідково-енциклопедичних видань полягає в зорієнтованості на вибіркоче читання й науковість. Це, своєю чергою, передбачає специфічну композицію текстів; чіткість і лаконічність викладу; спрощений синтаксис, застосування скорочень, умовних позначень; наявність системи покажчиків; покликання по тексту. Окрім того, редактор мусить враховувати цю особливість і під час розроблення спільно з художнім редактором візуальної складової видання: поліграфічні виділення (курсив, напівжирне накреслення); багатоколонкова верстка; зведення даних у формі таблиць, схем тощо; підверстування ілюстративного матеріалу.

Цінним додатком до енциклопедичних видань є статистичні дані, ілюстраційні матеріали: карти, плани, схеми, креслення, репродукції картин, фотознімки, портрети, зображення монет, прапорів тощо. Кожне енциклопедичне видання забезпечується словником, тобто повним переліком термінів, котрим присвячені вміщені в ньому статті.

З-поміж вимог до довідково-енциклопедичної літератури виокремлюють такі загальні:

- 1) повнота й достовірність фактичного матеріалу;
- 2) збалансований обсяг довідкових статей;
- 3) наявність навігації у виданні, покликань і відсилок;
- 4) наявність допоміжного довідкового апарату;
- 5) теоретична і практична значущість;
- 6) науковий (науково-популярний) стиль викладу;
- 7) культура видання (передусім дизайнерська) [23: 83–84].

До безпосередньо редакторських обов'язків під час підготовки до друку енциклопедичного видання належать: перевірка і корекція (скорочення, доповнення, заміна) фактажу; робота над структурою статті (доведення викладу до логічної послідовності); робота над стилем (усунення професійних жаргонізмів, розмовних слів, образних слів, метафор, надмірно складних висловлювань тощо); робота над художньо-технічними параметрами статті (уніфікація тексту, перевірка шрифтових виділень, скорочень, умовних позначень тощо); відпрацювання системи покликань.

Варто також наголосити, що редактори самі у своїй роботі часто послуговуються енциклопедіями різних видавництв, редакцій для перевірки точності наведеного авторами фактичного матеріалу (дат, власних назв, статистичних відомостей тощо). Такі довідкові видання допомагають поглиблювати фахові знання, удосконалюватися у своїй спеціальності,

краще організувати процес верифікації даних, здобувати сучасну інформацію, мати уявлення про найважливіші напрями суспільного розвитку, науки, техніки, про видатні художні твори тощо.

3.3. Загальні принципи складання й підготовки до друку довідників. *Довідник* – це довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку [2]; містить узагальнені, стислі впорядковані відомості з певних галузей науки, професій тощо. Особливістю такого видання є його практичне призначення, адже довідник покликаний дати швидко відповідь на запитання читача, наприклад: *“Довідник учня”*, *“Довідник з історії України”*, *“Довідник підприємств”*, *“Універсальний довідник з математики”* тощо. За призначенням довідники поділяють на такі види [24: 217–218]:

1) науковий довідник – призначений для наукової роботи (*“Науковий інструментарій українознавця. Довідник”*);

2) виробничо-практичний довідник – призначений фахівцям, зайнятим у сфері виробництва або суспільної практики (*“Практичний довідник аграрного експортера до ЄС”*);

3) громадсько-політичний довідник – містить актуальну суспільно-політичну інформацію і призначений для широкого кола читачів (*“Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану”*);

4) навчальний довідник – містить відомості з певної навчальної дисципліни, організований відповідно до навчальної програми і призначений учням (*“Довідник з біології. 9 клас”*, *“Шкільний довідник з хімії”*);

5) популярний довідник – містить відомості з певної теми й призначений для широкого кола

читачів (*“Все про серце. Науково-популярний довідник клініки Мейо”*);

б) побутовий довідник – містить прикладні відомості, необхідні в повсякденному житті (*“Довідник. Ремонт побутових холодильників”*).

Базовою структурною одиницею в довідниках є *довідникова стаття*, яка дає відповідь на запитання, винесене в її заголовок, що, своєю чергою, є чітким і зрозумілим. Під час роботи над таким типом видань важливо розуміти, що довідник не пояснює й не обґрунтовує наведені дані, його завдання – дати конкретну й вичерпну відповідь на поставлене запитання, тому й запитання має бути сформульоване максимально точно й лаконічно. Останнім часом з'явилося багато довідників, де заголовками статей є якраз запитання, наприклад: *“Як підготуватися до надзвичайної ситуації? У разі надзвичайної ситуації низка закладів, таких як магазини, аптеки, банки, можуть бути зачинені. Подбайте про те, щоб удома був запас їжі, води, медикаментів, готівкових грошей та потрібних вам речей”* (Довідник із надзвичайних ситуацій). Це доволі зручний і ефективний спосіб систематизувати інформацію, якої потребуватиме читач.

Редагування довідників зосереджується на дотриманні такої форми подачі матеріалу, яка в майбутньому забезпечуватиме швидке сприйняття й застосування знань на практиці. Найчастіше в довіднику використовують систематичний принцип організації тексту, що відповідає певній логічній системі. Це може бути тематичний, хронологічний, топографічний чи інший принцип. Проте можна вибудовувати текст і в алфавітній послідовності, особливо якщо редактор готує до друку каталог, визначник, біографічний довідник тощо, тобто видання, що містить значну кількість окремих, не пов'язаних одна з одною статей.

Відповіді на поставлені в той чи той спосіб запитання в довідниках подаються у формі прикладних рішень, формул, числових значень, рецептів, порад тощо. У довідниках широко застосовуються таблиці, які дають змогу компактно, наочно надати інформацію; цілком припустимо формувати такі довідники, які складаються винятково з таблиць, наприклад: *“Довідник у таблицях. Українська мова. 1–4 класи”*.

У деяких довідниках значне інформаційне навантаження лягає на формули та ілюстрації: технічні й виробничі креслення, графіки, схеми, рисунки, фотографії, діаграми. Використання нетекстових елементів зумовлене специфікою відповідної галузі знання або практичної діяльності. У будь-якому разі, основною вимогою до довідникового тексту й позатекстових елементів є наукова й практична достовірність.

За складом основного тексту довідники поділяють на два типи:

1) комплексний довідник – містить відомості з певної тематики й має складну структуру (*“Комплексний довідник. Всесвітня історія”*);

2) спеціалізований довідник – містить відомості про один предмет, об’єкт і має зазвичай просту структуру (*“Довідник спеціаліста з охорони праці”*).

Проте і комплексні, і спеціалізовані довідники мають базові структурно-змістові елементи, які обов’язково повинні бути у виданні. До них належать:

➤ супровідна стаття (передмова, пояснювальна записка, вступ);

➤ списки скорочень і умовних позначень;

➤ система покликань;

➤ допоміжний покажчик;

➤ бібліографія;

➤ зміст.

У передмові довідника слід пояснити призначення, завдання, особливості його змісту, а також навести рекомендації щодо його використання. Зазвичай супровідна стаття (передмова) в таких виданнях лаконічна, і це означає, що редактору слід відстежити, щоб у такому невеликому тексті було подано вичерпну інформацію про видання й правильно зорієнтовано читача стосовно його призначення. Окрім того, у передмові варто наголосити на оригінальності довідника, на його відмінностях від видань аналогічної тематики, повідомити про внесені зміни, якщо видання не перше.

Допоміжний показчик складають залежно від особливостей кожного окремого довідника. Алфавітний показчик у систематичному довіднику має бути обов'язково, в абетковому – бажано. Допоміжний показчик для абеткових довідників може бути єдиним або утворювати систему показчиків різних видів.

Важливу роль у довідниках відіграють візуально-комунікативні елементи, тобто виділення, різні шрифти, різні накреслення й под. Заголовки та колонтитули в довідникових виданнях є обов'язковими елементами.

3.4. Специфіка роботи редактора зі словниками. На широку читацьку аудиторію розраховані словники. *Словник* – це довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків тощо) з короткими їх характеристиками або характеристиками позначених ними понять, або з перекладом іншою мовою [14: 37].

Специфіка видань-словників полягає у виконанні трьох функцій:

а) нормативної – фіксують значення й уживання слів, закріплюють мовну норму;

б) інформативної – відображають знання й практичну діяльність людини, культуру суспільства в певну епоху; дають змогу у якнайшвидший спосіб долучитися до потрібних знань;

в) комунікативної – дають знання про словниковий склад рідної або чужої мови як про засіб спілкування.

Словники є надзвичайно різноманітним масивом видань, що мають низку характеристик, які нерідко перетинаються, доповнюють одна одну.

За характером інформації, статусу об'єкта опису, за аспектами описуваного в них слова або словосполучення виділяють три групи словників:

1) мовні (лінгвістичні, філологічні) – описують лексико-семантичну структуру мови. “Відбиваючи реальне буття слова у мові і мови, вони виводять його значення зі вживань у різноманітних контекстах, супроводжують слово позначками та уточненнями, прикладами та ілюстраціями з показом ситуацій, у яких слово використовується. Мовні словники служать цілям опису і нормалізації мови” [2].

2) термінологічні – покликані встановлювати адекватні стійкі термінологічні уявлення в читача шляхом роз'яснення спеціальних термінів тієї чи тієї галузі науки;

3) енциклопедичні (розглянуті вище).

Енциклопедичним словником зазвичай називають енциклопедію, що за обсягом охоплює один том.

За призначенням мовні словники поділяють на наукові, нормативні, навчальні та популярні. *Наукові* (або дослідницькі) мовні словники “містять матеріали лінгвістичних досліджень і можуть виконувати функції базових при створенні нормативних, навчальних та популярних видань, вони призначені для використання у професійній діяльності фахівців” [2], наприклад: “Словник українських морфем”,

“Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові”.

Нормативні словники передбачають тільки усталену лексику сучасної літературної мови відповідно до чинної в певний період мовної норми. До таких належить, зокрема, *“Словник української мови”* у 20 томах, а також орфографічні, орфоепічні словники, словники культури мови.

Навчальні мовні словники, відповідно до назви, покликані навчати мови. “Вони виступають у ролі засобу розвитку лексичних знань учнів у прямому навчальному процесі та при самостійному вивченні оригінальних або навчальних текстів, у них фіксуються прийоми та засоби збагачення мовного досвіду учнів. Словник такого видання орієнтований на цілеспрямований відбір лексики, що підлягає конкретним завданням навчання” [2], наприклад: *“Великий шкільний словник української мови”*, *“Шкільний тлумачний словник української мови. 1–4 класи”*.

Популярні словники містять актуальну, найуживанішу лексику сучасної літературної мови й, на відміну від навчальних, не мають на меті навчання мови. Здебільшого це розмовники, короткі кишенькові словники й под., наприклад: *“Німецький та український кишеньковий словник”*.

Мовні, або лінгвістичні, словники, залежно від кількості представлених у них мов, можуть бути одномовними, двомовними, тримовними й т.д. Вони будуються переважно у формі упорядкованого за алфавітним принципом переліку заголовних слів з їхнім поясненням, тлумачення чи перекладом з однієї мови іншою. Самостійною одиницею такого видання є *словникова стаття*.

У структурному аспекті словникове видання характеризується розчленованим розташуванням матеріалу: кожному слову чи групі слів присвячується

незалежний відрізок тексту, що, власне, і становить словникову статтю. Робота редактора зі словниковою статтею має базуватися на знанні її специфіки. Так, на відміну від енциклопедичних і довідникових видань, словникова стаття має формальні особливості, що обов'язково повинні бути дотримані.

Словникова стаття складається із: а) заголовної одиниці; б) тексту, що роз'яснює заголовну одиницю й описує її основні характеристики. Проте важливо також, що ці складові розрізняються за візуальним принципом, називаючись “лівою” та “правою” частинами словника.

Ліва частина словника. Словникова стаття будь-якого словника починається із *заголовкового слова* (інакше називають гасло, лема, чорне слово – від напівжирного шрифту, яким зазвичай виділено найголовніше слово). Наприклад: **Меню** (фр.): 1. *Набір страв для сніданку, обіду, вечері.* 2. *Аркуш з переліком страв і напоїв (у закладах громадського харчування).*

Сукупність заголовних слів утворює *словник*, або ліва частина словника. Вибір словника (які саме слова увійдуть у видання, а які – не увійдуть) залежить від призначення видання (вузькоспеціалізоване, універсальне тощо).

Словник може складатися з таких мовних одиниць:

1) фонем (звуків) – останнім часом набувають широкого розвитку у зв'язку з розробкою автоматичного розпізнавання мови;

2) морфем (префіксів, коренів, суфіксів та ін.) – для морфемних, словотвірних, граматичних словників;

3) лексем (слів у початковій формі) – за цим критерієм побудовано більшість словників: тлумачних, орфографічних та ін.;

4) словоформ (слів у формі певного числа, відмінка, особи, дієвідміни тощо) – для граматичних словників, словників рим та ін.;

5) словосполучень (кількох так чи так пов'язаних слів) – наприклад, для фразеологічних словників, словників ідіом, словників мовних кліше й ін.

Іноді словник може складатися і з лексем, і зі словосполучень (наприклад, енциклопедичний словник).

Права частина словника – та, у якій пояснюється заголовна одиниця.

Структуру словникової статті визначає призначення видання. Для кожного окремого словника редактор і автор визначають *зони*. Це можуть бути: перелік синонімів слова (для словника синонімів), переклад слова (для словників іноземних слів), розкриття поняття, що описується певним словом, з можливим додатком графіків, схем, малюнків (для енциклопедичних словників) тощо.

Загалом у типовій словниковій статті виділяють п'ять основних зон:

- 1) заголовкове слово (початкова форма слова);
- 2) зона значення;
- 3) зона контекстів;
- 4) зона коментарів;
- 5) зона шифрів.

Про заголовкове слово вже було згадано вище, однак доцільно також зауважити, що в ньому, Окрім напівжирного накреслення, зазвичай важливу роль відіграє наголос, наприклад: **Обійстя**, *я, сер., діал. Садиба, двір*. Звісно, на етапі редакторської підготовки видання може бути ухвалене рішення не позначати наголоси в словнику, проте якщо основна мовна одиниця лівої частини – слово, наголос здебільшого є обов'язковим елементом оформлення тексту.

Зона значення йде одразу за заголовковим словом і є факультативною. Інформацію, що міститься в цій зоні, дають у квадратних дужках прямим світлим шрифтом із малої літери. Це можуть бути: а) відомості лінгвістичного характеру (граматичні й стилістичні особливості, етимологічний

коментар та ін.), наприклад: **Файно** [діал.] 1. Присл. до *файний*; б) відомості енциклопедичного, географічного, прикладного характеру; в) покликання.

Зона контекстів є основною, її складають один чи кілька контекстів, а також коментар. Сюди, по суті, входить і зона шифрів. Контексти в межах однієї статті розташовують у хронологічній послідовності або за алфавітом, наприклад: **Газель** (араб., *gazal* – ліричний вірш) – ліричний вірш, що складається не менше як з трьох, не більше як з дванадцяти бейтів (двовіршів), пов'язаних наскрізною моноримою кожного другого рядка (крім першого бейта з парним римуванням) за схемою метричної основи аруза; аа, ба, ва, га і т. п. Ця форма як відгалуження касиди виникла у VII ст. в арабській та перській поезії, невдовзі поширилася в тюркомовних літературах (Сааді, Гафіз, Джамі, Навої, Рудакі та ін.), вплинувши на індійську та уйгурську. Європейський читач вперше познайомився з Г. в латиномовній інтерпретації Т. Гайда (1767). Першим до Г. в Європі звернувся Й.-В. Гете, котрий написав свій “Західно-східний диван”. Г. зустрічаються і в доробку українських поетів (І. Франко, В. Поліщук, Д. Павличко та ін.).

Зона коментарів не є обов'язковою, проте якщо вона передбачена, то її слід розташовувати після контексту, у квадратних дужках прямим світлим шрифтом з малої літери. На відміну від інформації в зоні значення (яка стосується всіх контекстів певного слова), коментар стосується лише конкретного одиничного контексту й при цьому сприяє глибшому розкриттю особливостей слововживання. У коментарях (що базуються переважно на інформації, наведеній у джерелах) можуть бути назви поезій, історичні відомості, рими, лінгвопоетичні нюанси.

Зона шифрів є обов'язковою та супроводжує кожен контекст. Тут указують автора, дату появи

твору, покликання на сторінку джерела тощо. Для авторів тут вводять короткі позначення: *М.Коц.* – Михайло Коцюбинський, *Л.У.* – Леся Українка. До зони шифрів належать дати, покликання на сторінки, за якими цитується джерело тощо.

Зони словникової статті можуть бути розширені або доповнені – це залежить від типу словника та його цільового призначення. Наприклад, права частина тлумачного словника включає такі типи для цього видання зони: граматичну; стилістичну; тлумачення; ілюстрації (цитати, вислови); тип значення (пряме, переносне); словотворче гніздо; так звану “заромбову” частину (фразеологізми) та ін. Часто всередині словникової статті може перебувати область (зона) приміток (або просто примітки). Примітки можуть бути стилістичні, граматичні та інші. Найчастіше примітки розташовуються відразу після заголовкового слова, але можуть бути і в інших місцях (*застар.* – застаріле значення, *рідк.* – значення рідко вживане, *наук.* – наукове значення).

Після заголовкового слова в тлумачних словниках найчастіше йде зона граматичної інформації та стилістичних нюансів. Граматична інформація – це частиномовна належність, властиві слову граматичні форми (наприклад, родовий відмінок, множина, вказівка на рід для іменників). Комплекс стилістичних нюансів дає уявлення про обмеження на вживання слова. Після цього розташовані зона значення, зона прикладів, зона відтінків значення, зона ідіоматики. Наприклад: ***Провесна***, *и, жін.* – Рання весна, початок весни. *Іду я тими степами, тими ланами розлогими, що й торішньої провесни* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 142); **Образно. У мене на столику проліски стоять, у хаті рожеве світло, а в серці провесна...* (Леся Українка, V, 1956, 112).

Окрім того, у деяких типах словників певні зони можуть бути відсутні. Наприклад, у частотних словниках, словниках метафор та епітетів зона граматичної інформації не передбачена.

Загальною вимогою до словникових статей є “точність та якість висвітлення слововживання, що включає всі особливості слова, які виявляються у мовленнєвій діяльності. Визначення кожного слова, яке формує рубрику, слід розміщувати безпосередньо у словниковій статті” [7: 35], де всі терміни групуються в інформаційній моделі. Список реєстрових слів задається переліками, що систематизовані в інформаційних моделях [7: 36].

Під час редакторської підготовки словника до друку важливо чітко дотримуватися композиційної структури такого типу видань, адже вона зазвичай суворо визначена й незмінна. Композиція словника передбачає добір складу й розташування основних і допоміжних частин, визначення послідовності одиниць опису, розташування, наповнення й оформлення словникових статей, що дають змогу авторському й редакторському колективу організувати різні види інформації відповідно до початкового задуму видання.

Вище було описано найважливіший і базовий компонент такого виду довідкових видань – словникову статтю, у яку включають усі одиниці, що формують область опису словника і є їхніми “входами”, лемами. Поряд із цим є ще кілька обов’язкових елементів, без яких неможлива редакторська підготовка словника до друку.

Як і в попередніх двох видах довідкової літератури, у словнику обов’язково має бути вступна стаття, де пояснюються принципи користування виданням і міститься інформація про структуру словникової статті. Інколи структура словникової статті взагалі може бути винесена окремим розділом.

Окрім того, мовні словники передбачають наявність у них списку умовних позначень і алфавіт. Важливою структурною частиною лінгвістичних словників є також перелік джерел.

Ще одним важливим структурним елементом є показники й індекси. Такі складники нечасто є в тлумачних словниках, однак фразеологічні чи словники ідіом без них неможливі. Для полегшення процесу пошуку потрібного фразеологізму розробляється система показників, що дають змогу знаходити потрібну мовну одиницю за будь-яким її компонентом.

Безперечно, окрім структурно-композиційних принципів побудови видання-словника, редактор мусить враховувати й змістові аспекти, відповідно до яких формується і формулюється рукописний текст:

1) спосіб лексикографічної інтерпретації того чи того структурного елемента або функційного явища мови та його позамовних відповідників;

2) предметна орієнтація словника, тобто окреслення того шару лексики, що буде описано у виданні;

3) призначення, тобто галузь застосування словника (перекладний, навчальний тощо);

4) корпус словника – сукупність усіх статей й інших структурних елементів видання;

5) обсяг – кількість словникових статей і, відповідно, кількість друкованих знаків.

І, звісно, під час процесу редагування такого виду довідкової літератури варто постійно мати на увазі прогнозовану для кожного окремого словника читацьку аудиторію, її запити й потреби в здобутті певної категорії знань.

4. ВИСНОВКИ. Довідкові видання покликані задовольнити найвибагливіші читацькі інтереси, найважливіше в їхньому призначенні те, що вони, при всій своїй тематичній і цільовій різновекторності,

забезпечують швидкість у сприйманні та засвоєнні нових науково достовірних знань.

На сучасному етапі розвитку світового книгодрукування затребуваність довідкової літератури доволі висока, тому можна говорити про глобальність самого процесу підготовки таких видань до друку. Однак при цьому історія створення подібної літератури формується на народно-культурному ґрунті та вбирає національні традиції, що позначається, зокрема, і на українських довідкових виданнях.

Досвід створення довідкової літератури в українському культурному середовищі надзвичайно багатий, вбирає найсучасніші тенденції книговидавання й водночас спирається на вироблені багаторічною практикою засади, що визначають типові елементи довідкових видань, релевантних для їх редакторської підготовки: довідкову статтю, покажчик, вступну статтю-пояснення, бібліографію, умовні позначення й ін. Наявність або відсутність необов'язкових елементів видання, як-от структурні схеми, карти, допоміжні покажчики, – залежить від виду довідкового видання й деталізації текстового матеріалу.

Основними видами довідкових видань є енциклопедії, довідники й словники. Від виду кожного видання залежить обсяг текстового матеріалу, стиль його викладу, особливості мови тощо, а також підхід редактора до опрацювання рукописів і підготовки їх до друку.

Центральне місце в системі довідкових видань посідають енциклопедії. Це найавторитетніші видання, що вимагають ґрунтовного редакторського опрацювання та ретельної науково-довідкової роботи в процесі їх підготовки.

Енциклопедія – це важлива складова довідкової літератури, а її редагування є непростим

багатогранним процесом, під час якого редактор має звертати особливу увагу на всебічність розкриття тієї чи тієї галузі знань або практичної діяльності, забезпечення зручності пошуку інформації, доступність викладу інформації, достовірність фактичного матеріалу.

Особливістю довідника є його практичне призначення, адже це видання покликане дати швидко відповідь на запитання читача. Редактор, який працює над підготовкою довідників до друку, повинен розуміти відмінність їхнього текстового матеріалу від тексту енциклопедії: якщо останні відображають систему знань масштабно й глибоко, охоплення матеріалу в довідниках має “локальний” характер, оскільки передбачає розробку якогось окремого аспекту. На відміну від словника, що розкриває теоретичні питання, текст довідника відзначається прикладним характером і практичною спрямованістю.

Словник як вид довідкової літератури має, навпаки, теоретичну спрямованість. Словники розраховані на широку читацьку аудиторію і є багатофункціональними: фіксують значення й уживання слів; закріплюють мовну норму; відображають знання й практичну діяльність людини, культуру суспільства в певну епоху; дають змогу в якнайшвидший спосіб долучитися до потрібних знань; розкривають словниковий склад рідної або чужої мови.

Процес редакторської підготовки словникових статей орієнтований на їхню специфіку: на відміну від енциклопедичних і довідникових видань, словникова стаття має формальні особливості: заголовна одиниця й текст, що роз'яснює заголовну одиницю й описує її основні характеристики, утворюють “ліву” та “праву” частину словника

відповідно. Кожна із цих частин має власні принципи побудови й так звані зони.

Загалом робота редактора з рукописами майбутніх довідкових видань передбачає чітке дотримання їхньої композиційної структури, зазвичай суворо визначеної та незмінної. Композиція довідкової літератури визначена складом і розташуванням основних і допоміжних частин, послідовністю одиниць опису, наповненням і оформленням словникових статей, що дають змогу авторському й редакторському колективу організувати різні види інформації відповідно до початкового задуму видання.

Отже, редагування довідкової літератури – це багатоаспектний і багатоетапний процес опрацювання майбутнього видання, метою якого є його якісна та ґрунтовна підготовка до друку. Для успішної роботи з такими виданнями редактор мусить чітко розуміти, як і в якому обсязі вони забезпечують одержання необхідних читачеві даних, оскільки вони надзвичайно різноманітні за формою, повнотою матеріалу, тематикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Ю. В., Головатий М. Ф., Сенченко М. Ф. Енциклопедія для видавця та журналіста. Київ : Видавничий дім “Персонал”, 2010. 339 с.

2. Видання. Основні види. Терміни та визначення (відповідно до ДСТУ 3017-95). URL : <http://www.chytomo.com/standards/vydannya-osnovni-vydy-terminy>

3. Горезький П. Й. Історія української лексикографії. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 241 с.

4. Жежнич П., Гірняк М. Особливості формування енциклопедій в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”: Комп’ютерні науки та інформаційні технології*. 2012. № 732. С. 399–405.

5. Іщенко О. С., Савченко О. В. Енциклопедії, енциклопедичні словники й довідники: перелік видань України і близького зарубіжжя. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ, 2015. Вип. 12. С. 136–151.

6. Кравченко О. Л. Функції українських довідкових видань перших десятиліть ХХ ст. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации"*. 2012. Т. 25 (64). № 4. Ч. 1. С. 165–170.

7. Медчук І. В. Структурні особливості словникової статті: зіставний аспект (на матеріалі українських та англомовних енциклопедичних видань). *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 110, Т. 2. С. 35–37.

8. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи. Київ : Ліра-К, 2020. 637 с.

9. Партико З. В. Основи редагування. Київ : Ліра-К, 2020. 331 с.

10. Пешак М. М. Специфіка формальних ознак лексикографічної обробки слова. *Формалізовані основи семантичної класифікації лексики*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 10–55.

11. Різун В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. 240 с.

12. Серажим К. С. Особливості редагування довідкових видань. *Журналістика. Філологія. Медіаосвіта*. 2014. С. 201–203.

13. Серажим К. С. Текстологія: елементи тексту й апарат видання / за ред. В. В. Різуна. Київ : РВЦ "Київський університет", 1998. 72 с.

14. Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності / уклад. М. В. Безрука. Івано-Франківськ : НТБ ФНТУНГ, 2013. 48 с.

15. Співаковський О. Сучасні довідкові видання. URL : http://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/Library/Resource_2017/Digital_resources_2017/2017_Virtual/2016VBI/2016Modern.aspx

16. Теремко В. І. Видавництво – XXI. Виклики і стратегії. Київ : Академвидав, 2012. 328 с.

17. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування. Київ : Наша культура і наука. 2004. 224 с.

18. Тимошик М. С. Методика підготовки до друку текстів для наукових, науково-популярних, довідкових та навчальних видань. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1185>

19. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця. Київ : Наша культура і наука, 2010. 557 с.

20. Харлан А. П. Особливості редакційного опрацювання енциклопедичного видання. *Технологія і техніка друкарства* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 4 (30). С. 252–260.

21. Чередник Л. А. З історії розвитку редагування: історичний аспект. *Тези 72-ої наукової конференції професорів*,

викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету, присвяченої 90-річчю Національного університету “Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка”. 2020. Т. 2. С. 317–318.

22. Черниш Н. До питання про сучасну типологію енциклопедій. *Вісник книжкової палати*. 2015. № 4. С. 3–8.

23. Черниш Н. І. Нариси з історії української енциклопедичної справи. Львів : Піраміда, 2018. 347 с.

24. Швецова-Водка Г. М. Загальна теорія документа і книги. Київ : Знання, 2014. 405 с.

REFERENCES

1. Bondar Yu. V., Holovaty M. F., Senchenko M. F. *Entsyklopediia dlia vydavtsia ta zhurnalista*. Kyiv : Vydavnychi dim “Personal”, 2010. 339 s.

2. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia (vidpovidno do DSTU 3017-95). URL : <http://www.chytomo.com/standards/vydannya-osnovni-vydy-terminy>

3. Horetskyi P. Y. *Istoriia ukrainskoi leksykohrafi*. Kyiv : Vydvo AN URSR, 1963. 241 s.

4. Zhezhnych P., Hirniak M. Osoblyvosti formuvannia entsyklopedii v suchasnykh umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii. *Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnika” : Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnolohii*. 2012. N 732. S. 399–405.

5. Ishchenko O. S., Savchenko O. V. *Entsyklopedii, entsyklopedychni slovnyky y dovidnyky: perelik vydan Ukrainy i blyzkoho zarubizhzhia*. Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori. Kyiv, 2015. Vyp. 12. S. 136–151.

6. Kravchenko O. L. Funktsii ukrainskykh dovidkovykh vydan pershykh desiatylyt KhKh st. *Uchenyie zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya “Filologiya. Sotsialnyie komunikatsii”*. 2012. T. 25 (64). N 4. Ch. 1. S. 165–170.

7. Medchuk I. V. Strukturni osoblyvosti slovnykovoї statti: zistavnyi aspekt (na materialy ukrainskykh ta anhlomovnykh entsyklopedychnykh vydan). *Kultura narodov Prychernomoria*. 2007. N 110, T. 2. S. 35–37.

8. Partyko Z. V. Zahalne redahuvannia: normatyvni osnovy. Kyiv : Lira-K, 2020. 637 s.

9. Partyko Z. V. Osnovy redahuvannia. Kyiv : Lira-K, 2020. 331 s.

10. Peshchak M. M. Spetsyfika formalnykh oznak leksykohrafichnoi obrobky slova. *Formalizovani osnovy semantychnoi klasyfikatsii leksyky*. Kyiv : Naukova dumka, 1982. S. 10–55.

11. Rizun V. Literaturne redahuvannia. Kyiv : Lybid, 1996. 240 s.

12. Serazhym K. S. Osoblyvosti redahuvannia dovidkovykh vydan. *Zhurnalistyka. Filolohiia. Mediaosvita*. 2014. S. 201–203.

13. Serazhym K. S. Tekstolohiia: elementy tekstu y aparat vydannia / za red. V. V. Rizuna. Kyiv : RVTs “Kyivskiy universytet”, 1998. 72 s.

14. Slovnyk osnovnykh terminiv z bibliotechno-informatsiinoi diialnosti / uklad. M. V. Bezruka. Ivano-Frankivsk : NTB IFNTUNH, 2013. 48 s.

15. Spivakovskiy O. Suchasni dovidkovi vydannia. URL : http://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/Library/Resourcer_2017/Digital_resources_2017/2017_Virtual/2016VBI/2016Modern.aspx

16. Teremko V. I. Vydavnytstvo – KhKhI. Vyklyky i stratehii. Kyiv : Akademydav, 2012. 328 s.

17. Tymoshyk M. S. Vydavnycha sprava ta redahuvannia. Kyiv : Nasha kultura i nauka. 2004. 224 s.

18. Tymoshyk M. S. Metodyka pidhotovky do druku tekstiv dlia naukovykh, naukovo-populiarnykh, dovidkovykh ta navchalnykh vydan. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1185>

19. Tymoshyk M. S. Knyha dlia avtora, redaktora, vydavtsia. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2010. 557 s.

20. Kharlan A. P. Osoblyvosti redaktsiinoho opratsiuvannia entsyklopedychnoho vydannia. *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva* : zb. nauk. prats. 2010. Vyp. 4 (30). S. 252–260.

21. Cherednyk L. A. Z istorii rozvytku redahuvannia: istorychnyi aspekt. *Tezy 72-oi naukovoï konferentsii profesoriv, vykladachiv, naukovykh pratsivnykiv, aspirantiv ta studentiv universytetu, prysviachenoï 90-richchiu Natsionalnoho universytetu “Poltavska politekhnika imeni Yurii Kondratiuka”*. 2020. T. 2. S. 317–318.

22. Chernysh N. Do pytannia pro suchasnu typolohiiu entsyklopedii. *Visnyk knyzhkovoï palaty*. 2015. N 4. S. 3–8.

23. Chernysh N. I. Narysy z istorii ukrainskoï entsyklopedychnoi spravy. Lviv : Piramida, 2018. 347 s.

24. Shvetsova-Vodka H. M. Zahalna teoriia dokumenta i knyhy. Kyiv : Znannia, 2014. 405 s.

УДК 070.4:82-1

Світлана Ковпик

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератур
e-mail: kovpiks@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6455-5572*

СПЕЦИФІКА САМОРЕДАГУВАННЯ ТА РЕДАГУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

1. ВСТУП. Редагування поетичних текстів є одним із різновидів редагування творів художньої літератури. У теорії редагування процес редагування поезії вважають одним із найскладніших, оскільки поетичний текст – це вияв суб’єктивного ставлення автора до зображеного, яке реалізується через “авторське Я” або “Я ліричного героя”. Ліричне ставлення до зображуваного в поезії переважно зреалізовується в таких формах: ентузіазм – коли поет звертається від першої чи третьої особи до ситуації або елемента, зовнішнього для нього самого; апострофічна – поет вказує на другу особу (інтерпеляція), яка може збігатися або не збігатися з ліричним об’єктом; кармін – коли прояв „ліричного Я” походить від внутрішньої сутності автора і зазвичай з помітною суб’єктивною перспективою. Ось тому у процес редагування поетичного тексту залучений і сам автор, який оволодів навичками авторського редагування поетичних текстів і прискіпливо ставиться до всіляких спроб літературних редакторів вдосконалити форму його віршів.

Процес авторського редагування поетичних текстів прийнято вважати останнім контрольним етапом творчого процесу майстра слова, що передуює друку поезії у видавництві. Проте це не зовсім так, адже саморедагування є важливою складовою

текстотворення. Цей етап текстотворення, наявний і під час зародження задуму, і у процесі написання тексту, і навіть після публікації творів, формує в поета звичку уважно працювати з власним текстом, триває все творче життя митця.

Відзначимо, що сам процес написання поезії – це постійне й скрупульозне саморедагування. Поет, готуючи свої вірші до видання, здобуває неабиякий досвід саморедагування, відшліфовує вміння працювати з художнім словом, відчувати інтонаційно ритміку та темп поетичних рядків. Поет-новачок не одразу відчуває помилки, а от досвідчений майстер слова вважає їх закономірним явищем. Через це він старанно шліфує свій поетичний текст, змінює форми слів, добирає синоніми, удосконалює ритміку тощо. Зазвичай досвідчений поет, який мав досвід співпраці з редактором, відповідним чином ставиться до його порад і рекомендацій.

“Основні зусилля письменників під час авторського редагування спрямовувалися: на адаптацію творів до вимог нового видання (під час передруку з іншого) щодо цільового призначення та правописних розбіжностей; на корекцію обсягу тексту (скорочення, розширення, доповнення, вилучення слів або фрагментів); шліфування мови й стилю; роботу над прагматикою твору (орієнтація на сучасного читача); усунення друкарських помилок, допущених у попередніх виданнях, поновлення цензурних або редакторських купюр” [9: 286].

Отже, саморедагування – це клопіткий процес шліфування мови й стилю поезії, у процесі якого митець удосконалює свої навички, естетичні смаки. А от редагування його віршів літературним редактором полягає в тому, щоб якомога краще презентувати реципієнту художній світ поезії митця.

Тож варто пам'ятати, що *“...редагування складається з двох повністю рівноправних процедур –*

аналізу (контролю) та виправлення (реконструкції) авторського оригіналу. Стосовно цих процедур можна сказати, що аналіз (контроль) – це процедури пошуку, фіксації та локалізації помилок у повідомленні, а виправлення (реконструкція)” [12: 68].

Аналітичний огляд праць, присвячених процесам редагування поетичних творів, показав, що спеціальних досліджень, які порушують проблеми редагування поезії, збірок поетичних творів немає. Практично відсутні рекомендації щодо технології редагування поетичних текстів. Усе це ще раз підтверджує актуальність обраної теми.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – зосередження уваги на особливостях процесів саморедагування й редагування поетичних текстів, на дотриманні норм їх редагування, аналіз певних моделей редагування поетичних текстів.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Помітити помилки у власному тексті не так і просто. З історії письменницького саморедагування відомо, що процес удосконалення змісту і форми поетичного тексту складний, а в деяких митців був довготривалим. Набагато складніше редагувати поетичні твори, які є авторським ексклюзивом. Тож до редагування поетичних текстів варто підходити надзвичайно обережно, виважено. Перед цією процедурою потрібно дуже добре познайомитися з автором, дізнатися якомога більше про його творчість. Тож редактор має володіти методами психоаналізу.

Літературному редактору, а саме він здійснює редагування поетичних текстів, необхідно володіти чималою кількістю знань, умінь та навичок, аби не нашкодити, а навпаки, посприяти й удосконалити поетичний твір, який вийде на загал. Завдання літературного редактора – максимально розкрити автора поетичних творів, пам'ятаючи, що поет краще знає “душу” своїх творів.

3.1. Норми редагування поетичних текстів.

Слушно зауважили автори статті “Галузеві норми редагування поетичних текстів” (2014) про те, що останні років десять чимало було різноманітних рекомендацій щодо редагування поетичних текстів, проте “...практично в усіх авторів рекомендації суттєво відрізняються...” [10: 1].

Відзначимо, що нині у відкритому доступі системи Internet є такі програми, які генерують вірші в автоматичному режимі (програми-“віршомази”), тобто редагування поетичних текстів може здійснюватися автоматично. Виникає лише одне питання: настільки якісним буде таке редагування? Автори вказаної вище статті зазначають, що, наприклад, програма “Поет” дає змогу автору якісно відредагувати свою поезію. Проте покладатися цілком на автоматичне редагування текстів не варто, а особливо поетичних.

Тож для унормування процесу редагування поетичних текстів у 2014 році було укладено каталог галузевих норм редагування поетичних творів, яким передбачено:

1. Літературознавчі норми.

1.1. Наявність рими. Рядки поетичних стоп упродовж усього твору повинні римуватися лише за однією схемою. *Винятки:* окрім різновидів віршованих форм, які її не передбачають (наприклад, верлібр, білий вірш, астрофічний вірш).

1.2. Дотримання віршового розміру. У творі має бути дотриманий лише один віршовий розмір. *Винятки:* білий вірш.

1.3. Поділ на стопи. У поетичному творі має бути дотримана тільки одна стопа. *Винятки:* 1) вільний вірш; 2) у відносно великих за обсягом творах при переході до іншої теми чи зміні емоційного стану.

1.4. Місце ритму у творі. Упродовж усього поетичного твору має бути дотриманий один і той самий ритм.

2. Лінгвістичні норми.

2.1. Наголос. Наголос слова в поетичному творі повинен відповідати його наголошенню в орфоепічному словнику. *Винятки:* 1) якщо вживається слово, у якому кілька варіантів наголошення, то автор може обирати будь-який з них; 2) наголошення слова може змінюватися залежно від ритму (наприклад, у верлібрі).

3. Поліграфічні норми.

3.1. Розташування рядків. Рядки на сторінці мають бути вирівняні вліво від уявної вертикальної лінії, розташування якої залежить від формату видання. Рядки повинні мати приблизно одну довжину та розташовуватись один над одним.

3.2. Поділ на строфи. Поділ на строфи має відповідати наявним зразкам (шаблонам) і не бути хаотичним. *Винятки:* поділ може бути хаотичним, якщо це білий, астрофічний або вільний вірш.

3.3. Нумерація віршів, строф, рядків. За потреби дозволяється нумерувати окремі поетичні твори, строфи у них і рядки. *Винятки:* відсутність потреби в нумерації.

3.4. Розміщення прізвищ автора, перекладача, дати та місця написання віршованого твору. У збірниках поетичних творів спершу подають прізвище автора, потім – перекладача (з обов'язковим зазначенням мови, з якої виконано переклад). Нижче наводять дату та місце написання твору. *Винятки:* 1) не застосовується, якщо інформація про прізвище автора, перекладача, дату й місце написання відсутня; 2) прізвище автора не зазначають, якщо це збірка одного автора [10: 2–3].

Зауважимо, що редагування поетичних текстів нині відповідає чітко регламентованій нормі, а це,

певним чином, полегшує роботу літературного редактора, адже саме йому доводиться пояснювати й обґрунтовувати автору деякі моменти втручання в текст, давати пропозиції щодо його вдосконалення.

Акцентуємо увагу на тому, що ритмомелодика поетичних текстів є одним із важливих показників форми твору, оскільки вона суттєво впливає на процес запам'ятовування тексту читачем, активізує його інтерес до тексту. Помічено, що для коротких віршованих текстів дотримання ритмомелодики має визначальне значення для рецепції їхнього змісту. Тож редагуючи текст поетичного твору з позицій дотримання ритмомелодики, редактору важливо не нашкодити зовнішній організації тексту та проникнутися особливістю передачі самим автором підтекстової інформації, додаткових смислів, які закладені у зміст поезії.

Категорія “ритмічність” у літературознавстві корелює з категорією “композиція” вірша, бо в ритміко-композиційних зв'язках виявляються деякі закономірності художньо-мовленнєвого руху, які охоплюють усі одиниці тексту і доходять у своїх реалізаціях до внутрішнього ритму конструкцій.

Фактично ритм пронизує всі рівні художнього поетичного тексту, реалізуючись у кожному з них за допомогою різноманітних художніх засобів і прийомів. Ритміка строф є структуроформуючою основою тексту, поєднуючи окремі елементи, що повторюються, об'єднуючи їх у спільну цілісну форму.

Звертаємо увагу, що розділення голосних, яке здебільшого буде одним складом, спричиняє суттєві зміни у звичайній вимові слова. А от об'єднання двох сильних голосних з двох різних складів, з граматичної позиції, надаватиме римованим рядкам милозвучності. Утворення метричного складу з двох і більше голосних, що належать до різних слів, відповідає правилам наголосу. Відповідно до

наголошеного складу останнього слова метричні склади додаються або віднімаються від загальної суми вірша. Усі ці тонкощі враховує літературний редактор у процесі роботи над віршами чи збіркою віршів.

3.2. Специфіка саморедагування поезії. Щодо важливості та значущості саморедагування (авторське редагування) поетичних творів, то дотепер дискутують стосовно потрібності цього виду редагування віршів. Шліфування, удосконалення форми й змісту власних віршів дає змогу автору розвивати навички та відчуття ритміки, темпу, композиції твору взагалі. Погоджуємося з думкою А. Носко про те, що *“Уявлення митців про працю редактора викристалізувалися насамперед у процесі власної роботи над словом: на основі авторського редагування вироблялися критерії оцінки твору, техніки та методики правки, згодом їх було узагальнено й систематизовано, вони перетворювалися на правила й рекомендації, які застосовувалися до редагування текстів своїх колег. Саме досвід редакторської діяльності українських письменників став підґрунтям створення національної теорії видавничої справи та редагування”* [9: 278].

Н. Дзюбак, розмірковуючи над етапами саморедагування поетичних творів, акцентує увагу на таких важливих моментах: *“...аналіз, оцінка і виправлення первинного мовного твору, що зводяться до процедур контролю та удосконалення тексту. Усі ці етапи настільки взаємопов’язані, що часто відбуваються паралельно”* [1: 200]. Нам імпонує ця думка дослідниці, адже самоконтроль – це раціональний погляд митця на свій твір, а вдосконалення власного тексту – гарний тренінг зі шліфування умінь і навичок написання поезії.

Митець, який саморедагує свій текст, долає чимало психологічних перепон, учиться дивитися на

свій текст з позиції реципієнта. Кількаразове перечитування поезії, удосконалення ритміки формує естетичний смак митця. Учена радить авторам трічі читати свою поезію: *“Первинне читання є ознайомлювальним, це швидкий перегляд тексту задля визначення загального змісту (сенсу), мети, концепції та композиції. Вторинне читання (аналітичне) потребує від автора максимальної концентрації уваги, уміння визначати структурні частини, зіставляти їх між собою. Акцент треба зробити на уважне, поглиблене і до певної міри прискіпливо-критичне прочитання тексту з установкою на можливу помилку. Ось тому потрібно стежити, щоб правка не спричинила інших неточностей. Після виправлення відбувається третє читання, що має назву “шліфувальне”. Мета шліфувального читання – визначити, наскільки якісно був виправлений текст. На цьому етапі формується кінцевий результат саморедагування – завершений мовний добуток, основними властивостями якого є інформативність, цілісність, зв’язність, літературна обробленість”* [1: 200–201]. Погоджуємося з висловленими міркуваннями щодо процесу саморедагування художніх текстів, який є обов’язковим для митців будь-якого рівня. Нехтувати цим важливим процесом не варто, бо для автора поетичних творів це, перш за все, безцінний досвід, вироблення навичок об’єктивного погляду на власний твір. Навички саморедагування дають змогу виробити власний стиль, що в подальшому визначає індивідуальність поета.

3.3. Модель процесу редагування поетичних текстів. Від саморедагування перейдемо до процесу редагування віршованих творів. Спробуємо розглянути можливі технології цього процесу.

Оскільки перед редактором стоїть розв’язання не одного завдання, його робота має бути організованою

та систематизованою. Пропонуємо модель процесу редагування поетичних текстів, яка складається з таких етапів:

1) ознайомлення з поетичним текстом, що передбачає визначення тематики, стилістичних особливостей, якості художньої мови; ідеї щодо можливостей покращення тексту;

2) робота зі словниками, довідниками, мережею Internet, консультації колег і спеціалістів тієї чи тієї галузі; редактору варто мати редакторський записник, де зазначалися б власні назви, термінологія, а також помилки та виправлення, що дасть змогу узгодити стилістичні огріхи;

3) внесення смислових і стилістичних правок; перевірка тексту на наявність граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних і т. ін. помилок.

Виправити помилку недостатньо, бо необхідно узгодити всі слова, перевірити їх зміст, доречність їх використання. Редактору поетичних текстів конче необхідно звертатися до “Словника тропів та стилістичних фігур”, адже він повинен переконатися у відповідності вжитих автором перенесень тощо.

У підручнику В. Шевченко “Художньо-технічне редагування” акцентовано на художньо-технічному редагуванні поезій, які готуються до друку. Авторка радить, наприклад, три основні способи відокремлення строф: проміжком, що дорівнює кеглю рядка, початком парних і непарних строф від різних вертикалей, відокремлення строф цифрами чи декоративними елементами [14].

Учена О. Логвиненко пропонує таку модель редагування текстів: *“Починати редагувати вірш варто з накреслення схеми його ритмомелодики (визначити віршовий розмір і порахувати кількість складів у кожному рядку). Наприклад, у поезії Т. Шевченка “Рече та стогне Дніпр широкий” такий*

віршовий розмір: ямб: -/-/-/-/- ; -/-/-/-/-. У 1-му та 3-му рядках – 9 складів, у 2-му та 4-му – 8. Якщо ця кількість неоднакова, потрібне втручання у текст. Це щодо форми. Щодо змісту: підкреслити проблемні рядки, де зустрічаються логічні, лексичні або синтаксичні помилки, неоковирні вирази, нечіткі (непрозорі) образи, тавтологія, немелодійний збіг кількох приголосних (або двох однакових) на стику слів тощо. Потім запропонувати авторові свої варіанти правки. Якщо він не погодиться, то потрібно шукати компроміс.” [6]. О. Логвиненко не відходить від запропонованих галузевих норм редагування поетичних творів і першочергове місце відводить літературознавчій нормі, бо саме ця норма регламентує композиційні особливості поезії. Дослідниця наголошує на дуже важливому етапі редагування – запропонувати авторові власні варіанти правки.

Із позицій літературознавчої норми редактору треба говорити авторові поезії, що деякі лексеми несуть надлишкову інформацію в тексті. Переобтяження тексту словами, які, по суті, є зайвими, призводить до розсіювання уваги читача, а інколи це порушує ритмічність віршованих рядків. На цьому етапі, на нашу думку, автору поетичних творів треба обережно й аргументовано розтлумачити, що правильно побудовані вирази з “надлишковою” інформацією, будучи смисловим рефреном (повтором), дозволяють нагнітати емоції, організовувати темпоритм і конденсувати потрібний авторові настрій сприймання в реципієнтів.

Із досвіду редагування збірки поетичних творів студентів та викладачів “НавКоло” (п’ять випусків) відзначимо, що підготовка до видання поетичних творів є одним з найскладніших процесів редагування творів художньої літератури. Для професійної оцінки авторських оригіналів редактору,

окрім загальних норм, необхідно вміти застосовувати ще й систему специфічних підходів, які сприяли б поглибленню й розширенню можливостей впливу книги на формування особистості реципієнта. Процес редагування випусків поетичної збірки “НавКоло” складався з таких етапів:

- кількаразове прочитання поезій, адже це головне правило редактора, який працює з оригіналом автора;

- формування концепції збірки, її композиції;
- коректура тексту поезії, пам’ятаючи про те, що авторський текст має бути добре перевірений, набраний і переданий на верстку.

Сама коректура передбачала виправлення:

- помилок і опісок, допущених автором;
- граматичних помилок (порядок слів), синтаксису і морфології (відмінок, число, рід, відмінювання);

- пунктуаційних помилок (розділові знаки);
- орфографічних помилок (правопис слів).

Отже, в основі редагування й коректури лежать різні процедури та відмінні результати. У процесі редагування поетичний текст вдосконалюємо, а під час коректури – виправляємо. Коректор – це такий прискіпливий наставник. Літературний редактор у процесі редагування цілісно сприймає текст, формує своє бачення композиції збірки.

Зауважимо, що першим та важливим напрямом роботи редактора над мовою поетичних творів є аналіз використаних мовних засобів на відповідність нормам сучасної літературної мови. Після коректури віршів редактор повинен узгодити з автором (авторами) усі моменти правок.

Редактор поетичних творів максимально занурюється в глибинний, неповторний світ поезії, формує власний художній смак, відпрацьовує техніку редагування. Під час редагування поетичних творів

потрібно уважно стежити за тим, щоб наголоси у словах, які утворюють риму, як і віршовий розмір, були відповідними (уніфікованими) у всіх строфах.

Починати редагування тексту поезії варто з накреслення схеми його ритмомелодики (визначити віршовий розмір і порахувати кількість складів у кожному рядку). Якщо ця кількість неоднакова, потрібне втручання у текст. Це щодо форми поезії. Літературний редактор не забуває й про зміст. Пам'ятаємо, що зміст і форма корелюють у тексті твору художньої літератури.

Щодо змісту поезій, то треба підкреслити проблемні рядки, де трапляються логічні, лексичні або синтаксичні помилки, нечіткі (непрозорі) образи, тавтологія, немелодійний збіг кількох приголосних (або двох однакових) на стику слів тощо. Спробувати сформулювати тему та ідею вірша. Потім запропонувати авторові свої варіанти правки. Якщо він не погодиться, то потрібно шукати компроміс. Дослухатися, порозумітися – це важливі дії в роботі редактора й автора. Наприклад, один із віршів поетичної збірки “НавКоло”:

У замкнутому просторі нудьги,
У закутках безлико́сті людської,
Спливає час, минає день, і рік
І все відда́лює наш День з тобою!
У думках, у діях Тут завжди Ти,
Твоя присутність так душі потрібна,
Ти поруч, ти зі мною Тут
І все на світі зайве й непотрібне! [8].

Визначаємо кількість складів:

- (10) У замкнутому просторі нудьги,
- (11) У закутках безлико́сті людської,
- (10) Спливає час, минає день, і рік
- (11) І все відда́лює наш День з тобою!
- (11) Твоя присутність так душі потрібна,
- (08) Ти поруч, ти зі мною Тут

(11) І все на світі зайве й непотрібне!
 Як бачимо, тут переважає 11 складова стопа.
 Малюємо схему цієї поезії:

UU/U/UU_
 _UU/U_U/UU_
 UU_/U_/_U/UU_

Отже, із запису зрозуміло, що “чистої схеми” не вийшло. Є випадки поезії, коли в одному уривку може бути намішано чимало різних стоп. Завдання редактора помітити певну закономірність. У запропонованій поезій такою закономірністю є дактиль, який трапляється на початках майже всіх строф з довгими або наголошеними першими складами.

Звертаємо також увагу на клаузулу – кінцеву частину рядка, адже вона відіграє важливу роль у ритмічному забарвленні вірша. За умови повторення двох і більше співзвучних клаузул виникає рима. Тож відповідна поезія характеризується повторюваністю співзвучних клаузул, рима складена.

Саме схема поезії вказує на ритмомелодійність аналізованих віршових рядків, що цілком забезпечує їй завершеність та лаконічність.

Наступний етап редагування – це робота зі змістом поезії.

У замкнутому просторі нудьги,
 У закутках безлико́сті людської,
 Спливає час, минає день, і рік
 І все віддаляє наш День з тобою!
 У думках, у діях **Тут завжди Ти**, (виокремлення
 наше – С. К.)
 Твоя присутність так душі потрібна,
 Ти поруч, ти зі мною Тут
 І все на світі зайве й непотрібне!

Перші чотири рядки цієї поезії мають логічну структуру, вибудовують образ плінності людського життя. У п'ятій строфі займенниковий прислівник

тут дещо порушує ритмічність рядків. Ритмічність буде кращою в такому форматі: “У думках, у діях завжди Ти”. Проте, перш ніж пропонувати автору вилучити лексему *тут*, редактор має поміркувати над тим, що “...займенники в мові поезії несуть особливе навантаження, яке виражає значення – “ліричний герой та його стосунки з навколишнім світом” (Nosoreva 204)” [3: 38]. Варто звернути увагу в цій строфі на особливу функцію займенника *ти*, який утворює потужне особистісне (інтимне) семантичне ядро поезії, а вживання займенника та займенникового прислівника поруч акцентує значення й одного, й іншого. Тож, як бачимо, детальний аналіз поезії дає підстави залишити її в тому вигляді, у якому подав її автор. Зазначимо, що автор поезії відстоював наполегливо позицію щодо необхідності використання займенникового прислівника *тут*, аргументуючи тим, що він забезпечує певну зв’язність важливих смислів, які прагнув донести до своїх реципієнтів автор, підкреслити важливість їх у теперішньому часі.

У процесі редагування поетичних текстів збірки “НавКоло” ми звертали увагу на те, який художній образ або сенс хотів передати автор, аби під час художнього оформлення видання дотриматися авторської концепції ліричного Я:

Не проростає квітець у душі,
Не виростають крила білосніжні,
Вирує осінь у моїй душі
І сьогодення мрякне так поспішно!
Не проростає квітець у душі,
Травневі пахощі не огортають ніжно!
Весна завмерла у моїм естві
І тільки осінь мерехтить невтішно! [8: 8].

Так само, як і в попередній поезії, визначаємо кількість складів у віршованих рядках:

(10) Не проростає квітець у душі,

- (11) Не виростають крила білосніжні,
 (10) Вирує осінь у моїй душі
 (11) І сьогодні мрякне так поспішно!
 (10) Не проростає квітень у душі,
 (13) Травневі пахощі не огортають ніжно!
 (10) Весна завмерла у моїм естві
 (11) І тільки осінь мерехтить невтішно!

Як бачимо, у вірші переважає жіноча рима, а ритмічність досягається завдяки нагромадженню дієслів на позначення руху, процесу: “проростає”, “виростають”, “завмерла”, “мерехтить”. У такий спосіб кожен рядок є динамічним. До цієї поезії ретельно підбиралося художнє оформлення сторінки. З автором поезії було узгоджено візуалізацію образу, настрою, який передає вірш. Під час редагування поезії звернули увагу на знак оклику, який вжито з прислівниками: “поспішно”, “ніжно”, “невтішно”. Саме ці слова у строфах є акцентованими, вказують на емоційний стан ліричного героя.

Процес редагування поетичних творів – це дуже копітка та відповідальна процедура. Редагуючи вірші, літературний редактор акумулює всі свої знання з лінгвістики, версифікації, стилістики, поетики; з основ літературного редагування; має бути обізнаним з термінологічними стандартами, інформаційно-довідковою літературою; з правилами підготовки видавничих оригіналів і випуску видань; орієнтуватися добре в методичних рекомендаціях щодо діяльності творчих працівників; знати правила коректури, коректурні знаки; загальнонавчаний позначення, скорочення; вітчизняний і світовий досвід з редакторської роботи; основи авторського права й трудового законодавства. Окрім цього, він має володіти уміннями налагоджувати контакт з митцем, який надто вразливий до будь-яких зауважень, побажань. Зазвичай митцям складно подивитися на своє поетичне створіння з боку. Особливі труднощі

виникають з редагуванням віршів поетів-початківців. Тут варто набратися терпіння, а також у всьому витримувати паузу, адже саме вона дає змогу приймати виважені рішення.

Багаторічний досвід редагування поетичної збірки студентів та викладачів факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету “НавКоло” показав, що треба у формі делікатної поради пропонувати покращити форму поезії, адже сутність такої поради буде зведена до того, що автор прийме належним чином побажання, які можна оформити так: *“спробуйте прибрати це слово...”*, *“рівень художності вашої поезії зростає, якщо ви використаєте ось цю лексему”*, *“ці рядки звучать по-іншому, якщо...”*. Літературний редактор має емоційно підготуватися до такої розмови: добре продумати всі моменти, максимально уникнути зайвих інтонацій, підібрати достатню кількість аргументів на користь вашої пропозиції.

Огляд значної кількості праць у царині етики спілкування редактора й автора сфокусований навколо загальних моментів спілкування. Наприклад, З. Партико пропонує укладати “мовчазний компроміс” між редактором та автором, який реалізується у два етапи: *“На першому етапі умови компромісу визначає редактор: “Або Ви [автор] погоджуєтесь на виправлення і тоді я [редактор] публікуватиму Ваше повідомлення, або, коли Ви не згодні на виправлення, я повідомлення не публікуватиму”*. На другому етапі умови компромісу визначає вже автор: *“Гаразд, я [автор] згоден на Ваші [редактора] виправлення, але тільки в тих межах, які я дозволю”*. Оскільки автори об’єктивно мають різну кваліфікацію і різну суб’єктивну самооцінку, то вони встановлюють для редакторів різні межі втручання в текст – від максимальних (*“Редакторе, виправляйте все, що Ви вважаєте за потрібне!”*) до

мінімальних (“Будь ласка, не виправляйте жодної літери без моєї згоди!”) [11: 142–142]. Утім, наголосимо, що сфера комунікації автора поетичних творів і редактора була, є й залишається специфічною. Тут варто бути дуже делікатним, оскільки поет неймовірно тонко реагує навіть на вирази міміки, на перебіг будь-якої емоції.

Усі ці тонкощі або ж нюанси процесу редагування поезії та збірки поезій мають бути враховані редактором. Головна відмінна риса поета від решти майстрів слова – це неординарний світогляд, адже вірш – це політ думки, це хвилинний настрій, передача враження, переживання. Здебільшого ці переживання співзвучні з переживаннями звичайних людей. У цьому виявляється перший психологічний ефект поезії: при читанні віршів виникає почуття емпатії, себто здатності зрозуміти почуття іншої людини, уміння поставити себе на її місце. Єдине, що відрізняє почуття поетів, то це неординарний підхід до ситуації. Звідси виникає другий психологічний ефект: для людини дуже важливо виговоритися, коли їй погано, дізнатися, що в іншій людини така ж проблема, та почути її думку про це. Тож, читаючи вірші, ми чуємо нестандартне, інше бачення звичайних речей.

Слушною є порада редактора О. Довженка про те, що *“ставитись до редактора як до перепони між своїм геніальним текстом та омріяною публікацією – неконструктивно. Сприймайте його як трамплін, який допомагає вам стрибнути далі й досягнути того рівня, яке потрібне виданню. Або зрозуміти, що співпраця вам не підходить. Стосунки редактора з автором можуть бути чимось більшим за ділову взаємодію. Редактор завойовує автора, а автор залицяється до редактора; вони сваряться, йдуть на поступки, щоб бути разом, розходяться і знову*

сходяться. Редактор тужить, утративши автора, а автор ревнує, побачивши, що його теми висвітлює інший. Ну, а вдалий тандем автора з редактором спроможний творити дивовижні речі. Але будуть і такі редактори, що просто редагуватимуть ваші тексти” [2]. Тож, як бачимо, процес редагування поезії забезпечує тісну взаємодію редактора й автора, бо, дійсно, митець впускає у світ своїх неординарних задумів і смислів редактора, довіряючи йому та покладаючись на нього.

3.4. Особливості підготовки текстів поезії до видань. Видання поезії належить до літературно-художніх видань: *“Окремої уваги заслуговують ілюстрації та загальне оформлення сучасних українських авторів віршів, що працюють на дорослу аудиторію. Серед розмаїття класики, іноземних авторів і взагалі, більшого попиту на прозу, а не на поезію, видавцям доводиться особливо прискіпливо обирати ілюстраторів до подібних видань, для того, щоб зацікавити якомога більшу аудиторію”* [5: 10], погоджуємося з цією думкою, адже вдало підібраний ілюстративний матеріал до поезії значно розширює її ефект на читацьку аудиторію.

Знову ж таки з досвіду редагування та підготовки до друку збірки поетичних творів “НавКоло” зазначу, що кольорова гама кожного випуску, ілюстрації до віршів узгоджувалися із загальною концепцією видання. Так, наприклад, перший випуск був у червоно-жовтих кольорах, суголосних концепції збірки – річниця війни Росії проти України. Ілюстрації до віршів, як і самі вірші, просякнуті утвердженням думки про готовність українців до боротьби та протистояння агресору.

Другий випуск “НавКоло” був у рожевих кольорах, які корелювали з романтичними настроями збірки, що вийшла восени 2017 року. У ній переважав пафос оптимізму, сподівань на краще. Збірка

присвячена 35-річчю відновлення діяльності рідного факультету. До неї увійшли вірші-спогади, вірші-присвяти. Третій випуск присвячений весні, пробудженню природу, оновленню всіх циклів людського життя, тож і кольори були чи то яскраво-зелені, чи то соковито-зелені. Четвертий випуск був бузкового кольору, який вказував на легкість, відкритість, а ще це колір творчих людей. Він готувався навесні 2020 року, у часи пандемії, коли увесь світ опинився в повній комунікаційній ізоляції.

Нинішній (п'ятий) випуск збірки "НавКоло" присвячений річниці повномасштабного вторгнення Росії в Україну, тож і вірші, і художнє оформлення корелюють з кольорами національного прапора – жовто-блакитними. У ньому переважає патріотична лірика, що має низку специфічних ознак: мотивуючі смисли; ритмічний наголос; рефрени; емоційно-звукова виразність строф.

Композиція поетичної збірки "НавКоло" п'ятого випуску відзначається змішаною хронологією. На думку З. Партико, така композиція *"...дає змогу поєднувати в довільному порядку всі перелічені вище типи композиції. Для реципієнтів сприйняття такого типу композиції найскладніше"* [11: 153].

Вважаємо за доцільне окреслити деякі важливі моменти верстки збірок віршованих текстів. Віршований текст, на відміну від прозового чи драматичного, здебільшого розміщують на сторінках видання відцентровано. Саме через це для різних сторінок виключення рядків великого віршованого твору може бути різним, тому що центрують вірші за найдовшим рядком, який є на конкретній сторінці.

Здебільшого фахівці відцентровують рядки віршів візуально за кількістю їх на одній сторінці. Якщо ж на сторінках розміщують невеликі вірші, тоді витримують для всього видання єдиний спуск. При великій кількості малих віршів, зокрема при двох

малих віршах на розвороті, рубрики віршів чи зірочки розміщують за рахунок спуску, щоб вирівняти вірші на розвороті за першими рядами.

Відбивка між строфами, як правило, 1–2 рядки кегля основного шрифту. Якщо строфи розділені різними відступами, то між ними відбивку можна не робити. Цифри і зірочки, які відокремлюють строфи, виключають “окремим рядком” і відбивають зверху більше, ніж знизу.

Переносити вірші зі сторінки на сторінку бажано так, аби не розривати строф. У межах одного-двох рядків цього можна досягти, зменшуючи чи збільшуючи міжстрофні пробіли, переважно подаючи їх однаковими на кожному розвороті і для кожної поезії. В окремих випадках роблять переноси парами рядків, але в такому разі заборонено переносити на наступну сторінку останні два рядки вірша. У віршах вільної побудови (не розбитих на строфи) переноси взагалі неприпустимі, оскільки вони суттєво змінюють авторське акцентування окремих частин твору й утруднюють їх сприйняття. Варто пам'ятати, що перенесене слово виключають у правий край складання окремих рядком. Щоб уникнути зайвих переносів, слід для кожного видання індивідуально вибирати формат, сторінку складання і шрифти. У невеликих форматах краще використовувати місткі шрифти або набирати пониженим кеглем.

Верстають віршовані твори двома способами. При першому способі кожний вірш подається з нової сторінки, при другому – віршовані твори верстаються підряд. Для збереження композиційної єдності всіх розворотів для всіх віршів необхідно робити зорovo однакові спуски. Між строфами відстані повинні бути завжди зорovo однакові, перш за все це стосується віршів на розворотах.

Заголовки віршів повинні корелювати з текстом поезії, утворюючи єдине смислове ядро. Від тексту

заголовок відбивають більше, ніж відбивка між строфами вірша. Колонцифру при симетричному розміщенні віршів слід ставити посередині сторінки складання, при асиметричному розташуванні, коли центральна вісь не проглядається, її краще ставити в край.

На прикінцевих сторінках у віршованих творах колонцифру ставлять скрізь або взагалі її не ставлять. Якщо на кінцевих сторінках є малі окремі вірші, назви яких входять у зміст, тоді колонцифри краще ставити на всіх кінцевих сторінках видання. Посвяти й епіграфи, якщо вони є у віршах, набираються пониженням кеглем, курсивом і набираються рядковими літерами. Дата написання вірша розміщується під ним біля лівої межі, світлим курсивом пониженого кегля.

Зазначені рекомендації та побажання є результатом авторського спостереження за процесом редагування збірок поетичних творів. У своїй діяльності послуговувалися низкою норм редагування, верстки подібних збірок, які врешті-решт дали змогу сформуванню авторську модель редагування поетичних творів.

4. ВИСНОВКИ. Аналітичний огляд праць, присвячених заявленій темі, а також особисті навички саморедагування поетичних творів і досвід редагування кількох випусків поетичної збірки “НавКоло” дав змогу зацентувати увагу на основних моментах процесу саморедагування й редагування поетичних творів.

Важливими, на нашу думку, будуть такі результати аналітичного спостереження:

➤ саморедагування поетичних творів – самоконтроль, раціональний погляд митця на свій твір, а вдосконалення власного тексту – гарний тренінг зі шліфування умінь і навичок написання поезії, вироблення власного, неповторного стилю;

➤ завдання літературного редактора – максимально розкрити автора поетичних творів, допомогти йому презентувати свої вірші;

➤ редагування текстів поезії має відповідати галузевій нормі редагування поетичних творів;

➤ відповідно до літературознавчої норми редактору треба донести авторові, що деякі лексеми мають надлишкову інформацію в тексті поезії, обґрунтувати доречність використання наголосів тощо;

➤ необхідно дуже обережно розтлумачити автору поезії, що правильно побудовані вирази з “надлишковою” інформацією, будучи смисловим рефреном (повтором), дозволяють нагнітати емоції, організовувати темпоритм і конденсувати потрібний настрій сприймання у реципієнтів;

➤ взаємодія редактора й автора поезії має характер довіри, порозуміння та співпраці;

➤ ілюстрування збірки поезій, верстка – це важливі етапи формування концептуального бачення друкованого продукту;

➤ у процесі редагування поетичних текстів літературний редактор формує власну модель редагування поетичних текстів;

➤ редагування колективної збірки поетичних творів – це надскладна форма співпраці редактора з групою авторів, яка потребує від нього виваженого підходу до формування концепції видання.

Перспективними, на нашу думку, можуть бути дослідження унікальних технологій або моделей редагування поетичних текстів у різних видавництвах України, що дасть змогу систематизувати досвід редагування подібних жанрів української літератури, укласти рекомендації щодо підвищення якості авторського тексту.

Звичайно, літературні редактори видавництв за браком часу не мають змоги поділитися таким

досвідом, проте сьогодні є чимало різних онлайн-проектів чи то платформ, які вже засвідчують перші спроби презентувати технології редагування текстів художньої літератури, серед яких натрапляємо на описи того, як відбувається процедура редагування збірок сучасних українських поетів. Тож більш ніж очевидно, що обрана тема дослідження в подальшому значно розширить об'єкт вивчення більш сучасних технологій редагування поезій і стане у нагоді для фахівців у галузі “Редагування видань”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюбак Н. Саморедагування як спосіб підвищення ефективності авторського тексту. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Вип. XI. 2015. С. 198–203.
2. Довженко О. Як порозумітися з редактором? URL : <http://surl.li/fdnzv>.
3. Калашник О. Займенник як засіб творення стилістичних фігур. *Лінгвістичні студії*. Вип. 32. С. 37–41.
4. Карванський С. До зір крізь терня, або Хочу бути редактором. Київ : БаК, 2008. 118 с.
5. Композиція видання: Дизайн художньої літератури: практикум : навч. посіб. ; уклад.: І. П. Шалінський. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 92 с.
6. Логвиненко О. Особливості підготовки до друку творів поетичних жанрів. URL : <https://socialscience.uu.edu.ua/article/867> (дата звернення – 18.02.2023 р.)
7. Марків Т. Чинники ефективної співпраці редактора з автором у видавничому процесі. URL : <http://surl.li/fbnoe> (дата звернення – 25.02.2023 р.).
8. НавКоло : збірка поетичних творів ; гол. ред. С. Ковпик. Вип. 4. Кривий Ріг, 2020. 42 с.
9. Носко А. Авторське редагування на етапі підготовки творів до перевидання. *Наукові записки*. 2015. № 1 (50). С. 278–288.
10. Партико З., Бевзюк С. Галузеві норми редагування поетичних творів. *Вісник книжкової палати*. 2014. № 10. С. 1–3.
11. Партико З. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. Львів : ВФ Афіша, 2017. 416 с.
12. Словник тропів та стилістичних фігур ; уклад.: Ф. Святовец. Київ : “Академвидав”, 2011. 176 с.
13. Сюта Г. Літературна норма VS поетична норма. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 51–59.

14. Шевченко В. Художньо-технічне редагування : підруч. Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2010. 516 с.

REFERENCES

1. Dziubak N. Samoreдахuvannia yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti avtorskoho tekstu. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita* : nauk. zb. Vyp. XI. 2015. S. 198–203.

2. Dovzhenko O. Yak porozumitysia z redaktorom? URL : <http://surl.li/fdnzv>.

3. Kalashnyk O. Zaimennyk yak zasib tvorennia stylistychnykh fihur. *Linhvistychni studii*. Vyp. 32. S. 37–41.

4. Karvanskyi S. Do zir kriz ternia, abo Khochu buty redaktorom. Kyiv : BaK, 2008. 118 s.

5. Kompozytsiia vydannia: Dyzain khudozhnoi literatury: praktykum : navch. posib. ; ukklad.: I. P. Shalinskyi. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2020. 92 s.

6. Lohvynenko O. Osoblyvosti pidhotovky do druku tvoriv poetychnykh zhanriv. URL : <https://socialscience.uu.edu.ua/article/867> (data zvernennia – 18.02.2023 r.)

7. Markiv T. Chynnyky efektyvnoi spivpratsi redaktora z avtorom u vydavnychomu protsesi. URL : <http://surl.li/fbnoe> (data zvernennia – 25.02.2023 r.).

8. NavKolo : zbirka poetychnykh tvoriv ; hol. red. S. Kovpik. Vyp. 4. Kryvyi Rih, 2020. 42 s.

9. Nosko A. Avtorske redahuvannia na etapi pidhotovky tvoriv do perevydannia. *Naukovi zapysky*. 2015. N 1 (50). S. 278–288.

10. Partyko Z., Bevziuk S. Haluzevi normy redahuvannia poetychnykh tvoriv. *Visnyk knyzhkovoï palaty*. 2014. N 10. S. 1–3.

11. Partyko Z. Zahalne redahuvannia: normatyvni osnovy: navch. posib. Lviv : VF Afisha, 2017. 416 s.

12. Slovnyk tropiv ta stylistychnykh fihur ; ukklad.: F. Sviatovets. Kyiv : “Akademvydav”, 2011. 176 s.

13. Siuta H. Literaturna norma VS poetychna norma. *Kultura slova*. 2011. N 74. S. 51–59.

14. Shevchenko V. Khudozhno-tekhnichne redahuvannia : pidruch. Kyiv : PALLYVODA A. V., 2010. 516 s.

УДК 811.161.2'42:070.4]:004.912

Тетяна Мішеніна

*доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри української мови
t.mishenina@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5992-4035>*

МЕТОДИКА РЕДАГУВАННЯ МЕДІАТЕКСТІВ

1. ВСТУП. Засади фахової підготовки майбутніх філологів, вироблення їх функціональної медіаграмотності ґрунтуються на положеннях міжнародних (Паризька декларація ЮНЕСКО з медіаграмотності в цифрову епоху (2014), Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2003) і вітчизняних (Закон України “Про вищу освіту” (2014), Закон України “Про вищу освіту” (2017), Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій” (2011) документів. Усталеним є розуміння медіаосвіти як сукупності освітніх і самоосвітніх процесів, спрямованих на формування медійної культури особистості і медійної культури суспільства взагалі, тобто здатностей сприймати, інтерпретувати, розуміти медіатексти і створювати їх [7; 11: 15].

Мета медіаосвіти полягає в тому, щоб шляхом застосування прийомів і тактик аналізу інформації виробити вміння особистості грамотно, критично сприймати медіаповідомлення, розуміти зміст медіатексту через декодування явного (експлікованого), виявлення й інтерпретації прихованого смислу, працювати з системою знаків (мовою) різновидів медіа (освітніми, мистецькими, публічними й політичними, рекламними тощо).

Узагальнення документів із медіаінформаційної грамотності дає змогу в межах міждисциплінарного

дискурсу звертатися до розвідок у галузі медіалінгвістики (Д. Дергач, Л. Найдюнова, Д. Сизонов, А. Шевченко, Я Яцимірська) [10; 12]. До актуальних питань розгляду в галузі медіалінгвістики відносять функціонування мови в засобах масової інформації, як-от: функції медіатексту, функційно-стилістичний статус медіамовлення, поняття медіатексту і його жанрові характеристики, типологія медіатекстів, лінгвостилістичні аспекти медіадискурсу в контексті міжкультурної координації, ортологія медіатексту, конвергенція і трансформація жанрів медіадискурсу і т. ін.

Окреслене вище висуває вимоги до якості медіаосвіти майбутніх філологів, підготовки до використання засобів медіаосвіти в педагогічній (у навчанні мовно-літературних предметів) (О. Волошенюк, В. Іванов, Г. Онкович, О. Семенов, В. Різун); видавничо-редакторській діяльності з урахуванням цифрових трансформацій видавничих практик (М. Женченко, Н. Зелінська, С. Кравченко, А. Снісарчук).

Сучасна гуманітарна освіта в умовах цифрового освітнього дискурсу дає змогу говорити про широке тлумачення медіаосвіти словесника-редактора:

- набуття відповідних загальних і спеціальних компетентностей учителя філологічних спеціальностей;
- реляцію методичної медіаграмотності (медіаосвітньої, металінгвістичної, медіадидактичної) й медіакультури (використання засобів медіа в педагогічній (формування емоційно-ціннісного ставлення до освітнього медіапродукту, критичне осмислення змісту освітнього проекту; досягнення ефективної взаємодії учасників освітнього процесу із використанням медіаресурсів) і самоосвітній діяльності (інформальна й неформальна освіта задля підвищення кваліфікації), розвиток медійної грамотності, аспекти, пов'язані з безпекою і творчим

підходом у використанні медіа, навички критичного сприйняття інформації, редагування медіатекстів;

➤ методична підготовка майбутніх фахівців у редагуванні медіатекстів із застосуванням прийомів, методів і технологій (знання основних методів, прийомів і технологій аналізу архітектоніки медіатексту й редагування залежно від типології й жанристики; уміння застосовувати прийоми, методи й технології у редагуванні медіапродукту з урахуванням специфіки медіатексту; контент-редагування задля дотримання текстуальних, художньо-технічних, художньо-графічних і технологічних вимог до культури медіавидання).

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ – розкриття загальних аспектів фахової підготовки майбутніх філологів до культури дослідницької роботи з медіатекстами, надання рекомендацій щодо аналізу архітектоніки медіатекстів і редагування залежно від типології й жанристики.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Медіаосвіта майбутніх філологів розглядається в аспекті функціональної грамотності у використанні засобів медіаосвіти; самоосвітньої діяльності, що вимагає відповідних умінь сприймати, критично створювати медіаінформацію різних видів і жанрів. Опрацювання медіатекстів освітнього спрямування висуває вимоги до медіакультури словесників, яка полягає не лише у створенні освітніх медіа, методично доцільного їх використання, але також у культурі опрацювання медійних продуктів, трансляванні медіакультурних цінностей.

Загальна методика редагування медіатекстів ґрунтована на редакторських вимогах, що висуваються до змісту, реалізованих функцій, мовностилістичного оформлення. Водночас потребує додаткового розгляду питання цілісної підготовки майбутніх філологів до здійснення редакторської

діяльності, а також діяльності з оброблення медіаконтенту задля його використання у подальшій фаховій діяльності.

3.1. Типологія та функції медіатекстів.

Загальна методика редагування медіатекстів ґрунтована на встановленні відповідності медіатексту чинним і стильовим нормам, жанровим вимогам (інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних медіатекстів), визначенні джерела медіатексту, змістового наповнення, адекватності герменевтики фактажу, характеру тематичної домінанти і шкалування функцій, актуалізації тієї чи тієї функції залежно від мети створення медіа.

Рекомендованим у визначенні міри реалізації функції медіатексту є аналітика функцій мови (ідентифікаційна, комунікативна, когнітивна, культурологічна, мислетворча, номінативна, експресивна, естетична, етична, виховна, державотворча, філософсько-світоглядна тощо) і функцій медіатексту залежно від жанрового віднесення й архітектоніки аналізованого тексту.

Основними *функціями медіатексту* є інформаційна, когнітивна, освітня, компенсаторна, виховна, соціально-управлінська, рекреативна, естетична, експресивна, аксіологічна, суґестивна. Перевага тієї чи тієї функції медіатексту, своєю чергою, залежить від жанру медіатексту, мети побудови образу комунікативно-інформаційної реальності, спрямування на здійснення ментально-інформаційної діяльності реципієнтів.

Наголосимо на тому, що функцію мовної естетизації в редагуванні текстів медіа розглядати слід розглядати з такої позиції: а) естетичної ваги зображально-виражальних засобів; б) оцінки ідіостилю медійного джерела; в) оцінки рівня культури мовлення (забезпечує стабілізацію норм літературного мовлення в медіадискурсі) і

мовленнєвої творчості мовної особистості автора тексту (радіо-, телеведучого).

Сучасний цифровий простір демонструє співіснування художньої (самоцінної, онтологічної (спрямована на рефлексію свого буття й пізнання світу, спонукає до осмислення філософських питань, становить мистецтво слова), логоцентричної, естетично вишуканої) і медіасловесностей (факто-й історіоцентричної), які за шкалуванням аксіологічного центрування не співвідносні. Відповідно, стильовий ресурс художнього мовлення і мовлення медіа суттєво різняться за виміром художньоцентричності. Медійна мовна реальність представлена переважно типізованими метафорами, словесними каламбурами, риторичними питаннями, трансформованими фразеологізмами тощо, що створюють інший вимір культурно-естетичного простору і вимагають шкалування з урахуванням спрямованості на масового читача (глядача, слухача), метою мають прагматичне, оперативне відтворення актуальної інформації.

Стосовно питання відповідності текстів медіа вимогам жанрової побудови слід констатувати, що тенденцією є надання художньо-естетичної форми (наприклад, жанр новин може вибудовуватися за естетичними вимогами класичного драматичного твору, новели тощо; інтерв'ю – за правилами побудови конфлікту, колізій тощо). Процедура аналіз сюжету має враховувати гібридність жанрових характеристик як норму: а) вимір реального життя (людина повсякденності; подія-день; подія-дія; документалістсько-фактологічна констатація); б) засобів масової комунікації (мовна експресивність, експресивність кінетики (жесту, міміки тощо) як знак, заклик, образ; в) мистецької реальності (моделювання об'єктивної реальності; апеляція до осмислення вагомих проблем; розігрування реальності життя;

оповідь як епічний виклад, учасник сюжету як драматичне начало, що відтворює розвиток характеру).

Окрім того, досягнення ефекту реальності (Г. Почепцов, Е. Шестакова) шляхом віртуалізації й оперативної демонстрації уможливлений діахронний супровід (алюзії, фрагменти з творів різних епох, що відтворюють суспільну й філософсько-естетичну свідомість, вислови громадських і політичних діячів, інтертекстуальність оповіді). Трансформація тексту медіа визначає складну архітектоніку, подає алгоритм розв'язання того чи того питання, апелюючи до різних концепцій, наводячи задля переконання або доведення думки твори духовної культури, з одного боку; вимагає вміння декодування таких фрагментів, – з іншого. Оскільки текст медіа розрахований на громадськість, тому герменевтика пропонує образів і метафористичних, алюзійних одиниць подається як зрозумілий алгоритм.

3.2. Медіаосвітні тексти. Засоби медіаосвіти становлять тексти, що реалізують насамперед дидактичну функцію, тому подають наукові знання; стиль викладу – науковий. Редагування освітніх медіа полягає, з одного боку, в дотриманні вимог до структури і змістовного навантаження матеріалу, з іншого, – навчальний матеріал має бути дібраний відповідно до вимог медіабезпеки задля формування цілісної особистості здобувача. Поняття медіабезпеки й медіаосвіти, їх взаємозв'язок розкрито в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016), спрямованої на:

1) забезпечення різнорівневої й полігалузевої медіаосвіти; соціалізації й інкультурації особистості, яка має уявлення про медіадискурс у сучасному цифровому полікультурному просторі, моделі медіакомунікації; архітектоніку медіатексту;

2) вироблення системи захисту від загроз: *медіаглобалізації*; інформаційного перевантаження

суб'єкта (ідеться не лише про різногалузеве знання, засвоєння якого передбачає роботу з відповідним тезаурусом, але також загальний обсяг інформації, що відтворює сучасне наукове розуміння людства); *медіакратії* (влади медіа над людиною і над соціальними інститутами, яка полягає у впливі на формування тієї чи тієї позиції щодо розвитку, переваги цінностей тощо); *медіанерівності* (забезпечення можливості доступу до медіа та їх використання здобувачів залежно від освітніх запитів, а також з урахуванням рівня освіти); *медіазалежності* (пов'язані із задоволенням потреб засобами масової інформації, де така інформація не завжди є достовірною, потребує критичного осмислення; також певною мірою нівелює ціннісні орієнтації суспільства, оскільки інтеріоризація цінності уможливлена через її переживання як внутрішньої потреби, відповідно, цінність формується на основі внутрішньої роботи з осмислення тексту (образу), визначення емоційно-ціннісної й особистісної значущості смислу).

Коментуючи, наголосимо на тому, що цілісна культуромовна особистість застосовує прийоми критичного аналізу істинної / хибної, безпечної / особистісно значущої (сприяє віднайденню питань на власні екзистенції) інформації, засвідчує сформований емоційний і соціальний інтелект. Такий рух критичного сприйняття інформації й герменевтика художніх образів, історико-культурних фактів, явищ і процесів забезпечують медіабезпеку на рівні інформаційного контенту.

Якість медіаосвіти майбутніх словесників досягається забезпеченням інтеграції її змісту у фахові дисципліни (за напрямом підготовки). Інтеграцію розуміють як “об'єднання, органічне злиття змісту освітніх програм, різних предметів або предметних галузей” (С. Гончаренко) [2: 198].

Ми розуміємо медіаосвіту майбутніх філологів через міждисциплінарний дискурс, тому у змісті фахової підготовки майбутніх філологів рекомендованим є розгляд теми *“Медіадискурс у сучасному цифровому полікультурному просторі”* за такими позиціями:

1. Культурні дескриптори сучасного медіадискурсу полікультурного інформаційного суспільства. Сучасне полікультурне інформаційне суспільство в аспектах полікультурного взаємообміну, інтеграції культурних дескрипторів.

2. Напрями і способи цифровізації полігалузевої інформації, продуктів духовної культури.

3. Гіперпростір – джерело полігалузевої й полікультурної інформації. Герменевтика полігалузевої інформації в гіперпросторі. Полігалузовий медіапростір: формат інформаційного подання.

У змісті фахової підготовки майбутніх філологів полікультурна інформація, оприлюднена в гіперпросторі, формує полісемантичну модель реальності, яка має філософсько-світоглядний й антропологічний вимір (К. Горська, Т. Гундорова, Г. Почепцов, Г. Сиваченко, Е. Шестакова) [3; 6; 9; 13]. Полісемантика реалізується через гіперпокликання, миттєвим тематичним стягненням з іншими даними за змістовими характеристиками, заданим тезаурусом. Водночас гіперпокликання не завжди формують ієрархію смислів у рамках наукової картини світу, що висуває вимоги до рівня функціональної медіаграмотності майбутніх словесників, уміння культури оброблення галузевої інформації залежно від напрямку дослідницького пошуку. З одного боку, миттєве перетворення інформації, перебудова, доповнення, копіювання, мобільність оброблення даних характеризують інформаційну реальність, тобто маємо фактично констатацію тих чи тих знань; з іншого, – філософсько-світоглядний процес є

поетапним і достатньо тривалим у часі, оскільки герменевтика продуктів духовної культури передбачає усвідомлення цінностей, їх переживання, присвоєння на рівні внутрішньої потреби, подальша їх трансляція або творче перетворення. Слід також наголосити на вагомій функції творів культури в ретрансляції цінностей, що відображають динаміку морального поступу, суспільно-політичної вітчизняної і світової думки. Окрім заданого ракурсу в інтерпретації змісту текстів культури також має місце самостійного віднайдення відповідей на екзистенційні питання, зіставлення морального вибору з усталеними моральним імперативом.

Здатність інтерпретувати продукти духовної культури, розкривати значення символічних одиниць визначається рівнем сформованості емоційного інтелекту як духовно-емоційної комунікації. Полісемантична гіперреальність представляє тексти (художні, публіцистичні, наукові), які потребують інтерпретації, додаткових роз'яснень, водночас не містять готової відповіді; не завжди пропонований коментар є вірогідним і відповідає логіці здійсненого аналізу. Емоційний інтелект визначають як особистісно-професійну якість учителя (М. Голубєва, С. Деревянко, М. Журавльова, Л. Ракітянська), яка уможливає здійснення цілісного осмислення твору, розгортання емоційно-інтелектуального й емоційно-ціннісного опису, вибудовувати власну інтерпретацію образного або / та підтекстового смислу. Віднайдення смислової значущості аналізованого твору стає основою залучення здобувачів до зразків високої художньо-естетичної й етичної цінності, з одного боку, дібрати фрагменти із пропонованих інтегральних медійних текстів ті, що мають освітню значущість і сприяють формуванню цілісної картини світу.

У створенні освітніх медіатекстів, здійсненні аналізу текстів, що містять галузеву інформацію,

учителі філологічних спеціальностей мають урахувати те, що полісемантична інформація гіперпростору подає одночасно опис соціальних і культурних світів як реальність “морального плюралізму”, що певною мірою розхитує струнку ієрархію цінностей, нівелюючи необхідність морального вибору, осмислення моральних вчинків, змісту цінностей загалом. Комунікативно-естетична парадигма, частково нівельована у визначальних ціннісних орієнтаціях у цифровому просторі, характеризується такими образними висловленнями, як-от: *суспільство вистави* (Р. Барт, Б. Дорт), *медіатизація культури* (Л. Землянова), *культура цинізму* (П. Слотендайк).

Дослідницька робота філологів із медіатекстами має бути спрямована на об’єктивацію пошуку ключової інформації. Слід урахувати, що інтерсуб’єктність полікультурної взаємодії, з одного боку, визначає асиміляцію смислових інтерпретацій, з іншого, – нівелювання унікальності окремої культури, неврахування історико-культурних умов розвитку, особливостей соціально-економічної побудови можуть призвести до усереднення, спрощення культури пізнання, що висуває вимоги до критичного аналізу галузевої інформації.

Продемонструємо методику оброблення й інтерпретації полігалузевої інформації, трансльованої публічними й політичними медіа, яка стосується громадської думки, актуалізації громадянських цінностей. У межах проекту студентам було запропоновано здійснити аналіз сучасних уявлень про громадянську спрямованість членів українського суспільства і відтворення в гіперпросторі, що сприяє оволодінню словесниками культурною дослідницької роботи з медіатекстом, здійснення критичного аналізу поданої інформації. На прикладах понять “держава”, “людина”, “громадянин”, “право”, “обов’язок”,

“полікультурна освіта”, “культура” словесники спостерігають з позиції діахронного підходу над розвитком значень в умовах полікультурного гіперпростору.

Вербалізована правова і соціокультурна свідомість дає змогу аргументувати закономірність інтелектуалізації національної юридичної й соціокультурної субмови, репрезентантом якої є терміносистема; говорити про співвіднесеність громадської думки, рівня сформованості громадянської спрямованості [1; 8; 9; 12] (ідентифікація зі змістом громадянських цінностей; визначення життєвого шляху як члена національної спільноти, має права й обов’язки) суспільства із міжнародними нормами, що відображають рух світової спільноти в розумінні цих понять.

Майбутні словесники-редактори розкривають роль суспільних і політичних медіа у формуванні громадянського суспільства через об’єктивне інформування про події (освітні, суспільно-політичні, економічні, культурні), апеляції до громадянської актуальності, спонуканні до обговорення суспільно значущих проблем; виокремлюють і характеризують тенденції комунікацій, що впливають на формування тієї чи тієї позиції реципієнта:

➤ мобільність у поширенні тематичної інформації, прискорений обмін оперативними даними, швидкість у розробленні процедури прийняття рішення;

➤ створення змісту медіатекстів, які містять суспільно вагому інформацію, порушують проблеми (наприклад, інформація про діяльність державних органів, громадських організацій і рухів щодо забезпечення прав на медичне обслуговування; досягнення публічності в наданні освітніх і медичних послуг; розроблення проєктів екозбереження, соціальних проєктів, пропагування здорового способу життя);

➤ формування суспільної думки відбувається шляхом актуалізації смислів через гіперпокликання (зауважимо, що асиметричність інформації призводить до маніпуляційного впливу, подальше створення інформаційно асиметричного дискурсу).

Соціолінгвістичний чинник розвитку базових понять *права, свободи й обов'язки людини* актуалізується в умовах міжнародної інтеграції й еволюції відношень *держава / громадянин*. Рівень розвитку демократії в суспільстві визначає статус держави й дотримання прав і свобод людини. Самостійно або з допомогою викладача майбутні фахівці встановлюють закономірність: оскільки громадська думка відображає колективні оцінні судження, які відтворюють ставлення до суспільних проблем, пропонують способи й алгоритми їх розв'язання, її раціональність, упливовість і реформена потенційність безпосередньо залежить від критичного осмислення інформації через полігалузовий тезаурус. У такий спосіб робота з термінами становить певною мірою освітній механізм, що забезпечує вироблення цілісного бачення світу особистістю в умовах соціокультурних трансформацій, передбачає актуалізацію фахових знань в осмисленні порушеної проблеми.

Критичний аналіз медіаінформації, яка стосується суспільно-політичних подій, передбачає здійснення таких процедур й урахування аспектів:

➤ лексикографічне оброблення тезаурусу з урахуванням індексу акцентуації прав і свобод (Р. Гастіа); демократичної дії (Д. Нейбауер), демократизації (Т. Ванханен); інституційної демократії (Т. Гар).

➤ урахування взаємозв'язку семантичного наповнення поняття із рівнем сформованості наукової (полігалузової) картини світу; соціально-політичної досвід сучасних розвинених демократій;

➤ апеляція до основних концепцій теорій демократії, вивчення особливостей розвитку і становлення демократії в різних країнах;

➤ вивчення досвіду практик сучасних правових соціальних держав.

Критичний аналіз медіатекстів спрямований також на ознайомлення із системою суспільних норм, естетичних цінностей, які відображають еволюційний поступ людства і репрезентовані в зразках вітчизняного і світового мистецтва, історичних розвідках, публіцистичних оглядах.

Герменевтика продуктів мистецтва (різні за формою, матеріалом і жанристикою) орієнтована на емоційно-інтелектуальне осмислення, самостійне внутрішнє переживання стрижневих ліній, актуалізацію тих чи тих образних реляцій у мовній і концептуальній картині світу особистості. Концептуальна картина світу є ширшою й динамічнішою від мовної картини світу, оскільки концепт є ментальним утворенням, що засобами мови об'єктивує особливості сприйняття світу через глибокі переживання, асоціативні зіставлення і репрезентує національні форми мислення як когнітивні, лінгвальні й асоціативно-образні репрезентанти (М. Алефіренко, А. Вежбицька, І. Гюббенет, Л. Чернейко). Художні концепти характеризують творчість митця (пор., музично-художній і літературно-художній концепти “Людина” у творчості кінорежисера Олександра Довженка; пророк у літературній творчості Івана Франка й однойменній опері Мирослава Скорика “Мойсей”); історичний і художній образи, втілені у творчості Павла Загребельного “Диво”, “Я, Богдан”, Івана Іваничука “Мальви”, Ліни Костенко “Маруся Чурай”, “Берестечко”). Складні внутрішні трансформації, які відбуваються на афективно-когнітивному рівні, дають змогу у творенні власних медіатекстів презентувати власний алгоритм у

зіставленні різнопланової інформації, яка, підкреслимо, не має відтворення в готовому вигляді (розв'язку, формулюванні) в гіперпросторі.

Як висновок, створенню словесниками текстів освітніх медіа має передувати ґрунтовний науковий аналіз матеріалу, пропонований для засвоєння здобувачами освіти, орієнтований на вироблення аналітико-інтерпретаційних умінь, засвоєння ціннісних і нормативно-регулятивних настанов. Верифікація когнітивного опису художнього образу, символу, концепту має забезпечуватися алгоритмом, який передбачає визначення референтної ситуації, їх статусу в мовній картині світу і національній мовній свідомості, значеннєвих взаємозв'язків з іншими об'єктами опису; лексикографічне опрацювання словникових статей (робота з корпусами; моно-, бі-, полісловниками) задля систематизації значень мовної одиниці, спостереження над розвитком поняття; аналіз контексту, у якому актуалізовані ті чи ті відтінки значення мовної одиниці (художнє мовлення, публіцистичні тексти, лінгвофілософські розвідки, афористичний корпус).

Концепт культури може мати інтерпретацію в різних видах мистецтва, тому рекомендований інтегральний підхід до розроблення тексту освітніх медіа, які передбачають герменевтику творів мистецтва, напр.:

1. Порівняйте мистецьку спадщину на історико-побутову тематику й художню (період романтизму), доведіть думку Євгена Маланюка про те, що “живописна Україна” Тараса Шевченка відображена в романтичних творах, які, мали завжди конкретне реальне втілення, реалізуючи тісний взаємозв'язок із краєвидом, дійсністю, історією й, нарешті, долею народу.

2. Підготуйте колажі освітнього характеру: “Шевченкова Україна”, “Живописна Європа”

(живописець за вибором). Запропонуйте текст анонсу до виставки (огляду, нарису).

Моделюючи освітній медіатекст, який складається з кількох медіаресурсів, учителі філологічних спеціальностей здійснюють аналітико-інтерпретаційний аналіз задля виокремлення головної і другорядної інформації; параметризації тезаурусу, осмислення й подальше представлення нового знання, що становить спробу розв'язання актуального питання, оприлюднення результатів дослідження в суміжних галузях.

Залежно від стильової диференціації (академічний, науково-навчальний, науково-популярний, науково-інформативний, науково-довідковий підстилі наукового стилю визначають особливості викладу навчального матеріалу в освітній практиці) й жанристики мовностилістичне оформлення освітніх медіа має різні дискурсивні характеристики і семантичне навантаження.

Рекомендованою є робота майбутніх словесників-редакторів зі створення освітніх медіатекстів та їх редагування у вивченні курсу “Методика редагування медіатекстів”, що передбачає:

I. Розкриття взаємозв'язку медіаосвіти й медіаграмотності словесника в аспекті освітнього дискурсу: 1) аналіз, критичне осмислення і створення медіатекстів; 2) визначення джерел медіатекстів, аналітика інтересів і контексту; 3) інтерпретація медіатекстів і цінностей, які реалізують медіа; 4) добирання відповідних медіа задля створення та поширення авторських медіатекстів, подальше їх удосконалення і залучення зацікавленої в них аудиторії; 5) забезпечення вільного доступу до медіа, окреслення перспектив авторських медіа.

II. Здійснення критичного аналізу: а) (за вибором) міжнародного і вітчизняного освітніх інтернет-сайтів (реалізація політики індивідуальної

освітньої траєкторії, гнучкості і варіативності в поданні інформації, політики медіа самоосвіти); б) медіатексту (за вибором) освітнього характеру (фрагмент медіауроку; медіалекції; медіанаративу тощо), подальшому його редагуванні з позиції подання матеріалу за логікою, змістом (опрацювання навчального матеріалу як дидактично обробленої галузі) і культурою літературного викладу.

III. Розроблення плану наративного медіатексту. Загальні положення: Електронна інтертекстуальність художньої літератури. Кінематографічне моделювання літературного твору. Інтермедійне перекодування літературного твору (наприклад, кіноповість “Україна Олександра Довженка”, демонстрація сюжетних контекстів кіноповістей “Земля”, “Зачарована Десна”, “Україна в огні”). Моделювання життєвого і творчого простору кінорежисера на етапі створення кіноробіт (проект “Література рідного краю”). Результатом пошуків стала оповідь про створення і фільмування кіноповісті “Поєма про море” (перебування кінорежисера в Нікополі протягом 1951–1956 років у Покровському). Прикладом може слугувати добірка дописів і нарисів до освітнього сайту

IV. Розроблення плану освітнього медіапроєкту (наприклад, для здобувачів освіти старшої школи (історико-філологічний профіль) “Наратив вітчизняної літератури” / “Наратив вітчизняної історії в герменевтиці літератури” / “Наратив у вітчизняній і світовій педагогіці”); фрагменту освітньої траєкторії у вивченні творчості вітчизняного письменника / публіциста / педагога (за вибором) із використанням мас- і мультимедійних засобів (наприклад, продукування медіатексту з освітнім складником), педагогічна і літературна діяльність В. Сухомлинського, епістолярний спадок І. Франка, щоденник О. Довженка); віртуальної біографічної подорожі

(нарративної освітньої історії) вітчизняного / зарубіжного митця / громадського діяча / науковця.

Реалізація освітньої функції у розробленні текстів освітніх медіа досягається дотриманням принципів структурування матеріалу. У розробленні медiateкстів до блогу “Література Січеславщини в загальному літературному контексті” / “Література Криворіжжя” визначальними є принцип єдності автора (біографічний шлях) й художнього тексту. Акцентуація на біографічних даних є вмотивованим, оскільки йдеться про творчість письменника рідного краю. Змістове наповнення медiateкстів має містити коментар щодо текстово-жанрових особливостей творчості письменників (“Інтелектуально-психологічна проза В. Підмогильного”; “Дереворити сучасної жіночої поезії” (Л. Голота “На роджена в степах”, Любов Баранова “Воскресаю в степах”, Жанна Іщук “Бузковий колір неба”); “Сміхове тяжіння Павла Глазового (жанр гумореска”); “Літературні казки Криворіжжя” (О Стариков “Баба Яга”; В. Баралюк “Пригоди мальовничого чоловічка Дальта”; В. Королів-Старий “Хуха-Муховинка”; “Потерчата”, “Зелений лісовичок”; І. Хоменко “Горицвіт”, “Солов’їні світанки”).

Мобільність у наповненні програмно-методичного забезпечення дає змогу на етапі ознайомлення з фольклором рідного краю створювати дописи, оприлюднювати зібрані матеріали, критичні есе. Основою задля узагальнень можуть бути фрагменти, подані в науково-довідковому підстилі, енциклопедичної книги “Антологія поетичного Криворіжжя”, яку підготував Г. Гусейнов, зібрань “На землі, на рідній. Легенди та перекази Криворіжжя” (у 5-х книгах); “Господні зерна” (у 10-ти томах); О. Степаненка “Історичний фольклор Криворіжжя”. Інтерація забезпечується шляхом інтерв’ювання в рамках рубрики “Літературна вітальня”.

Візуальний супровід медіатексту має відповідати естетичному критерію. Методично доцільним буде дигітальне втілення художніх вирішень: ідеться про мистецький супровід, представлений митцями рідного краю. Змістове наповнення медіатексту поєднує літературний і мистецький контексти:

➤ тема “Легенди і перекази Криворіжжя”; матеріал для критичного осмислення – творчий доробок “На землі, на рідній... Легенди та перекази Криворіжжя...”; “Господні зерна” (Григорій Гусейнов) / мистецька візуалізація – “Скіфи”, “Скіфський мотив”, “Вартові минулого” (Григорій Синиця); “Козак Мамай” (Юрій Бондаренко), екслібрис “Козацькі типи” (Борис Куновський).

➤ тема “Історичне минуле народу”; матеріал для критичного осмислення – творчий доробок “Джерела рідної землі. Оповідання про Дубову балку” (Василь Білоус); збірка “Над країною Україною” (Леонід Савонін) / мистецька візуалізація – “Повернення з Січі” (Леонід Давиденко), “Козак” (Володимир Кудря), дерев’яна скульптура малих форм “Гетьман”, “Козацьке життя” (Анатолій Каюн).

Інформативність тексту досягається не лише поданням літературознавчого аналізу, але також історичним коментарем. Структура поданого варіанту медіа освітнього спрямування реалізує когнітивну і творчо-спонукальну функції, стимулюючи подальший пошук в окресленій царині. У продукуванні наративного освітнього медіа рекомендованим є використання біографічного методу задля спостереження над творчим методом персоналії, з одного боку; розгляд особистості як чинник формування національної ідентичності, – з іншого.

3.3. Аудіо- і відеосупровід медіатекстів.

У межах інтегративної моделі мовно-літературної освіти рекомендоване укладання рекомендованого списку екранізованих / фільмованих творів вітчизняного і

світового письменства; документальних фільмів (порушення суспільних, екологічних проблем, історичні дискусії тощо). Візуальний супровід медіатекстів орієнтує на зіставлення художніх образів, дослідження системи зображально-виражальних засобів.

Архітектоніка медіасупроводу документального фільмування полягає насамперед у висвітленні основних аспектів проблеми, наведенні алгоритмів задля розв'язання суперечностей, апелювання до громадської позиції. Наприклад, документальні фільми, що висвітлюють наслідки екологічної катастрофи (наприклад, Чорнобильської), мають містити інтегральний освітній складник задля осмислення й усвідомлення наслідків радіоактивного забруднення середовища (біолого-хімічний, економіко-географічний, екологічний коментарі), аналіз публіцистики громадських діячів (документальна проза Юрія Щербака), текстів художньої літератури (творчість Івана Драча). Інтеграція природничих і філологічних знань в осмисленні порушеної проблеми дає змогу усвідомити екологічну проблему на рівні усесвітнього масштабу (текст-попередження), країни й регіону (наслідки руйнування ланцюжків живлення; руйнівний вплив нуклеарної промисловості).

Для всіх, хто прямо чи побічно причетний був до трагедії Чорнобиля, час ніби розколовся на дві нерівні частини...

Повне осмислення того, що сталося (згадаймо Велику Вітчизняну війну), – справа майбутнього, можливо, далекого майбутнього. Жоден письменник чи журналіст, хоч як він проінформований був, не в змозі зробити це сьогодні. Настане час, – я вірю в це, – коли Чорнобильська епопея (мене весь час не залишає думка про це, що ми маємо справу з епопеєю, яка своїми велетенськими масштабами торкається коріння питань народного буття-життя і смерті,

війни і миру, минулого і майбутнього) постане перед нами у всій її трагічній повноті, у всьому багатоголоссі, у вдячних життєписах справжніх героїв і презирливих характеристиках злочинців, які допустили аварію та її тяжкі наслідки, – всіх треба називати поіменно! – в скупих і точних цифрах і фактах, у всій складності життєвих обставин і службових хитромудроців, людських надій, ілюзій, у неоднозначності моральних позицій, що їх займають учасники епопеї. Гадаю, що для створення такої епопеї вимагатимуться нові підходи, нові літературні форми, відмінні, скажімо, від “Війни і миру” чи “Тихого Дону”. Якими вони будуть? Не знаю. (Ю. Щербак, повість “Чорнобиль”).

Редагування таких медіатекстів насамперед має передбачати інформативний і змістовий аспекти.

У написанні анотації необхідно зважати на різновид медіатексту й жанровий різновид (анотація до наукового, художнього, публіцистичного тексту). Анотація узагальнено характеризує зміст, подає перелік основних тем – *академічний текст*; відтворює сюжетну лінію, окреслює художньо-естетичну – *художній текст*; містить фактаж, оцінку події – *публіцистичний текст*.

Прикладом може слугувати аналітико-інтерпретаційна робота майбутніх словесників-редакторів полягає в ознайомленні з текстом анотацій (наприклад, до однойменних екранізованих варіантів творів вітчизняного письменства (Миколи Вінграновського “Сіроманець” (П. Марусик, 1989) (Івана Багряного “Тигролови” (Р. Синько, 1994); поданні авторського варіанта анотації, обґрунтуванні змісту і мовностилістичного викладу. Авторське вирішення кінематографічного проєкту художніх творів в естетичних категоріях є предметом вивчення й подальшої наукової дискусії щодо кінематографічного моделювання художніх образів

зоонімів у дитячій прозі Миколи Вінграновського (“Манюня”, “Гусенятко”, “Первінка”).

I. Аналіз змістового навантаження інтерактивних тренажерів із теми “Українська мова”, “Українська література”, “Світова література”, редагування девіацій (мовних, логічних, галузевих відповідностей), моделювання власного академічного тексту.

Методика редагування й продукування освітніх медіатекстів, які базуються на поняттях корпусної лінгвістики, процедур філіації й семантизації мовних одиниць моно-, бі- й полісловників. Лексична й лексикографічна робота словесників із корпусною лінгвістикою на етапі редакційної роботи з медіатекстами.

II. Моделювання медіатексту освітнього спрямування, який передбачає використання моно-, бі- й полісловників. Прикладом може слугувати семантизація понять задля організації дискусії (“добро” / “зло”; “людина” / “громадянин”, “держава” / “народ” у національних словниках; творах вітчизняного і світового письменства). Спостереження над особливостями функціонування, акцентаторами того чи того додаткового значення дають змогу висновувати, здійснювати ретроспекцію, надавати власний коментар до висловів письменників, публіцистів, громадських діячів, як-от: *Є в житті кожного народу часи, коли нікому ніщо не прощається, коли всяке добро або зло, зроблене людиною, падає на незримі чаші найтонших терезів історії. Це важкі часи випробувань, коли народу загрожують розорення, рабство і смерть. І щасливий той, хто, винісши народне горе, і попрацювавши немало, і немало проливши крові на полях битв, може потім уже сказати собі і світу, що в найстрашнішу годину не було у нього зерна неправди за душею...* (Олександр Довженко).

Медіатизація мистецтва у відповідне інформаційні ресурси художньої культури за різновидом інформаційних одиниць творчого процесу (традиційні й електронні носії). Текст інформативного характеру передбачає таке наповнення: наведення художніх відомостей, характеристик; біографічний шлях митця; мистецтвознавчі відомості (за принципом науковості); інформаційно-довідкові матеріали (характеристика видів мистецтва; фонду мистецьких надбань вітчизняної і світової культури). Залежно від змістового наповнення і призначення (інформаційно-довідкова й довідково-бібліографічна інформація, навчально-ігровий формат, навчальна література, тренажери, спрямовані на формування мистецьких умінь) виклад варіює підстилі наукового стилю. У межах проєкту доцільні фрагменти алгоритмів герменевтики продукту художньої культури, тексти різної жанристики (стаття, нарис, есе, науковий огляд, рецензія, анотація) фахівців (мистецтвознавців, істориків, арткритиків). Прикладом інформаційно-довідкового видання мистецького напрямку може слугувати мультимедійний проєкт Міністерства культури і мистецтв України й аудіокомпанії “Атлантик” “Перлини української культури”, який містить інформацію про культурну спадщину України (вітчизняні музеї, пам’ятки історії й архітектури), образотворче мистецтво, академічну, народну й популярну музику.

Інтермедійний простір письменства представлений як альтернативна історія; інтермедійне перекодування літературного твору шляхом екранізації, кінематографічний потенціал літературного твору, анімаційна інтерпретація естетичних координат твору; візуальні стратегії (у художньому творі й зображеннях як варіанти); мас- і мультимедійні формати сучасного предметно-галузевого й мистецького дискурсів.

Формування умінь аналізувати і створювати медіатекст презентації артпроєкту передбачає дослідницьку роботу:

I. Проаналізувати варіанти візуальних стратегій і малюнкових інтерпретацій на матеріалі вітчизняного / зарубіжного письменства. Твір за вибором.

II. Проаналізувати текст презентації роману “Берестечко” до ювілею Ліни Костенко: “Ювілей – це презентація життя”, мультимедійним супроводом. У чому, на вашу думку, полягає особливість функціонування прецедентних одиниць в аналізованому тексті?

III. Ознайомитися з презентацією до анонсованого вітчизняного / зарубіжного видання як артпроєкт. Здійснити мовностилістичний аналіз тексту.

IV. Розробити три рекомендації до використання в арт-проєктах фрагментів екранізованих творів: 1) “Лісова пісня” (В. Івченко, 1961; А. Грачова, 1976, Ю. Ілленко, 1981); 2) “Захар Беркут” (Й. Рона, 1929; Л. Осика, 1971). Обґрунтуйте вибір.

3.4. Художньо-естетичний вимір медіатекстів у редакторській практиці. Актуальним є розв’язання питання ступеня впливу на цілісність особистості маніпулятивних медіа, проблема досягнення ціннісної реляції світоглядної картини людини. Майбутні редактори ознайомлюються з поняттями поступу й девальвації морально-етичних норм, техніками змістових маніпуляцій, які полягають у підміні цінностей, заміні їх або нав’язування псевдо цінності через фальшування її естетики.

Художньо-естетичний вимір медіатекстів сприяє формуванню способів предметно-перетворювальної діяльності особистості, яка має сформовану систему естетичних координат, визначає якість зразків високого мистецтва, розмежовує продукти мистецтва і масової культури; засвідчує функціональну мистецька

грамотність, ознайомлюється з різного плану інформацією гіперпростору, критично осмислює її.

Прикладом може слугувати дослідницька робота майбутніх редакторів із медіатекстами радіо- й телебачення (як освітнього, так і розважального характеру) за напрямом: Музика як складник поп-культури. Музика як масова культура:

I. Зіставити естетичну (художню) модель інтерпретації культури (на прикладі національної картини світу) міжособистісних стосунків, культурної моделі родини, родоводу (відеоролики українського музичного мистецтва (Дмитро Гнатюк “Летять ніби чайки”, Квітка Цісик “Я піду в далекі гори”, Ольга Богомолець “Що в нас було? Любов і літо...”), підготувати нарис.

II. Здійснити огляд творчості й репертуару народних хорів й оркестрів, ансамблів народної музики і солістів (регіональний і всеукраїнський виміри), підготувати аналітичну довідку.

III. Здійснити критичний огляд засобів стилізації сучасної української фолк-музики (за вибором).

IV. Надати характеристику моделі зразків міжособистісних стосунків людини сучасних маніпулятивних артмедіа, попмедіа (2010–2022 роки). Проаналізувати анонси до виступів напряму *поп-музика* окресленої тематики (за вибором), підготувати власний анонс за алгоритмом (інформація про виконавців, захід (фестиваль, концерт тощо) загальна характеристика напряму, зображально-виражальних засобів, естетична вага творчого доробку): 1) основні музичні формати українського радіоефіру (AC/сучасна доросла, CHR/PCX (радіо сучасних хітів), Oldies/стара добра, MOR/середня, шансон, рок; 2) музичні формати, несистемно представлені в українському радіоефірі: Jazz / джаз, Classical / класична, Alternative / альтернативна, Urban / урбан / міська,

R & B / ритм-і-блюз / РБ, Country / Folk / кантрі / фолк, Christian / християнська, Rep / реп.

Аналіз контенту музичних творів, застосування інтегрального підходу до розгляду їх змісту дає змогу моделювати інформативний й естетичний виміри медіатексту. Прикладом може слугувати історико-культурний і лінгвістичний коментарі творчості вітчизняного письменника і композитора Григорія Сковороди (збірка “Сад божественних пісень”, твір “Херувімська”, канти “Ангели знижайтесь”, “Пастирі милі”), актуалізація того, що філософська концепція макро- і мікросвітів Григорія Сковороди визначила зміст його літературних творів релігійного змісту, у яких поєднано традиції класичної духовної музики й інтонування народнопісенного мелосу. Зображально-виражальні засоби створюють музично-поетичний образ “комічності” душі.

Морально-естетичні імперативи спостерігаємо в піснях “Ой ти, пташко, жовтобока”, “Про правду і кривду”, “Всякому городу нрав і права” (одноголосна пісня використання І. Котляревським у п’єсі “Наталка Полтавка”; однойменній опері М. Лисенка). Поєднання темпоритму української народної мови й ритміки народної пісні відносять до ці твори до класики.

Якість здійсненої аналітики полягає не лише в об’єктивній характеристиці зображально-виражальних засобів, обґрунтуванні доречності змістового наповнення, реалізації функції, але також у використанні прийомів лінгвістичного аналізу із застосуванням діахронного підходу. Творчий доробок української акапельної формації “Піккардійська Терція” (Богдан Богач (бас), Андрій Капраль (тенор, сопрано), Ярослав Нудик (тенор), Андрій Шавала (баритон), Володимир Якимець (тенор), зокрема “Сад ангельських пісень” віддзеркалює естетичні координати збірки Григорія Сковороди “Сад божественних пісень”.

Тлумачення новаторства в медіатекстах безпосередньо залежить від дотримання алгоритму лінгвістичного аналізу тексту, спостереження над динамікою розвитку характеру музично-поетичного образу, досягнення ефекту драматизму як ознаки перебігу внутрішніх переживань. Сучасна обробка творів релігійної тематики “З неба до землі” трансформує традиційні сакральні поетичні образи щедрівок і колядок “На Святий вечір”, “Нова радість”, “Небо і земля”, “Пречистая Діва”, “Добрий вечір тобі, пане господарю”, надаючи додаткових відтінків шляхом музикального суголосся: небесності, висоти, відкритості, правдивості праці.

У підготовці рецензій, оглядів, анонсів, які стосуються подібної аналітики сучасного фолк-простору, необхідно враховувати вплив народнопісенної основи в оригінальних обробках гурту (“Туман яром”, “Йшли корови”, “Ой, Марічко”), віднайдення гармонії виражально-зображальних музичних засобів, поліфонічних прийомів і поетичних образів апелює до ладо-ритмічних і мелодико-інтонаційних основ.

Інформативність, динамічність у поданні інформації в медіатексті має відтворювати зміни в семантичному навантаженні поетичного образу. Прикладом може слугувати символічний музично-поетичний образ *качати* в пісні “Гей, пливе кача...”. Символічний образ *качати* набуває сакральності, реалізуючи додаткові відтінки пам’яті про героїчно загиблого воїна, захисника Вітчизни (народну пісню виконав гурт “Піккардійська Терція” у 2014 році під час поховання героїв Небесної сотні).

Прикладом анонсу до благодійного заходу (До Дня Героїв Небесної Сотні (20 лютого) є:

Україна лежить на серцях національних героїв (<Ти ж на моїм серцю лежала...>). Народним

реквіємом вкарбоване в наші серця біле кача – душі тих, хто захищаючи буття народу, загинули.

Розробити текстовий супровід, який передбачає інтерв'ювання, до конкурсу виразного читання поезії як жанру. Укласти рекомендований список творів задля декламування (за тематикою; напрямом тощо), обґрунтувати вибір. Розробити критерії, за якими відбудеться шкалування (інтонаційний малюнок; логічний наголос на ключових словах; передавання динаміки художнього образу / втіленої ідеї; виконавська варіативність). Підготувати вступ до виголошення поезії “Умирають майстри” Ліни Костенко, запропонувати музичне вирішення поезії (аналітика цінностей, сюжетна лінія відеосупроводу).

Коментуючи, наголосимо на тому, що поезія дає змогу спостерігати перекодування образів, форму міжмистецького перекладу в одиницях інтерсеміотики. Відеосупровід корелює з герменевтикою зображально-виражних засобів, де екранізація є втіленням авторського бачення трансльованих мистецьких кодів. Відеопоезія може мати такі реалізації: а) відтворення динаміки характеру поетичних образів шляхом інтонування, відтворення засобами динаміки і ритму, емоційного навантаження у виконавсько-вокальній трансляції метафоричних одиниць; б) колажування відеоряду, що передбачає візуалізацію образів; в) музикальне акцентування, відтворення ритмів як повторів (суголосність рядків поезії й ритмів кадрів як повтору, зміни, ускладнення сюжету).

Вище було зацентровано на тому, що сучасний гіперпростір становить інформаційну реальність постійної зміни значущих цінностей, тому інтеріоризація цінностей не лише сприяє виробленню індивідуально значимої аксіологічної системи, забезпечуючи цілісність особистості і її подальший особистісний розвиток, але також передбачає

оволодіння формами і засобами моно-, міжкультурної комунікації.

Публіцистичні й інформаційно-аналітичні медіатексти, реалізуючи функцію оцінності й експресивності, містять “чужі” тексти задля актуалізації авторської інтенції, забезпечення діалогу з реципієнтом, актуалізує зв'язок з епохою, спонукає до переосмислення подій і фактів. Доречність і влучність використання інтертекстів як метамови семантичного запису культурних надбань світової спільноти (цитати, алюзії задля відновлення тексту, перифрази, концепти, прецедентні тексти) безпосередньо залежить від глибини культурно-історичного досвіду автора, розвитку його емоційного інтелекту.

Іншомовні й українськомовні інтертекстеми не лише активізують історико-культурну пам'ять, але також спонукають до переосмислення подій, різноаспектного їх бачення (шляхом викладених аргументацій, наведення цитувань, фрагментів джерел інтертекстуальності). Якість медіапродукту, який містить інтертекстеми, визначається тим, наскільки доречно, коректно було наведено реляцію, наскільки естетичний вимір пропонованих одиниць визначає рефлексію, активізує суспільну думку.

Прикладом можуть слугувати інтертекстеми, пов'язані з культурно-мистецькими й релігійними подіями в історії української нації, є значущими для культурної свідомості, сприяють формуванню громадянської позиції:

*1.1. Ми говоримо **Києво-Печерська Лавра** – і поринаємо одразу у невимовну красу обертання Сонця фрескою, на якій **Оранта** береже нас своїм благословенням, і ми молимося молитвою “**Отче наш**” староукраїнською мовою, мовою предків. Ми оживлюємо **Диво**, відтворене в однойменному історичному романі “**Диво**” Павла Загребельного. І перекладене **Пересопницьке Євангеліє**, на якому*

Президенти України присягають, засвідчуючи духовну відданість **народу**, є свідченням нашого історичного розвитку і прагнення бути чесними і працьовитими, як нам **заповідано**.

1.2. Ми говоримо **Жовті Води**, і вихором проносяться в нашій історичній пам'яті звитяжні події **Визвольної війни** під проводом **Богдана Хмельницького**. І історична пам'ять, яку **Ліна Костенко** називає в епілозі до роману "**Маруся Чурай**", стає для нас **неопалимою купиною**. Ми вимовляємо, стримуючи сльози, десятки міст сучасної **України в огні**, і шановуємо, свіча пам'яті не вгасне. А невимовний біль залишається і щемить.

Публіцистичні й інформаційно-аналітичні медіатексти є фактоцентричними, експресія досягається через мовний ресурс, а також шляхом актуалізації на тій чи тій події. Характеризуються такі тексти компресією інформації (історико-культурної, суспільно-політичної, мистецької) як ціннісно-нормативної системи, через яку особистість рефлексує реальність.

4. ВИСНОВКИ. Медіаосвіта майбутніх філологів ґрунтована на інтегральній основі, ідеться не лише про культуру дослідницької роботи з медіатекстами, критичне їх осмислення відповідно до вимог структури і змістового наповнення, естетичних координат, дидактичного потенціалу, але також про формування медіаграмотності (медіа освітньої, медіа лінгвістичної, медіадидактичної) в продукуванні медіаосвітніх текстів з урахуванням чинників медіабезпеки й медіагієни, методично доцільного їх використання.

Оволодіння словесниками методикою редагування медіатекстів (прийомами, методами й техніками редагування медіатекстів, без яких неможливе ґрунтовне опрацювання видавничого оригіналу медіатексту) є складним творчим процесом, оскільки

залежно від типології і функцій медіатекстів, жанрового уналежнення медіапродукт окреслює його мовно-естетичні, мовностилістичні й комунікативно-інформаційні детермінанти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич В. М. Семіотика інтертекстуальності публіцистичного твору: соціально-комунікативна рецепція : монографія. Рівне : ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. 120 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські береги, 2011. 552 с.
3. Горська К. О. Медіаконтент: трансформації на перехресті аналогової та цифрової культур : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2016. 379 с.
4. Женченко М. І. Цифрові трансформації видавничої галузі : монографія / за наук. ред. В. Різуна. 2-ге вид., виправл. Київ : Жнець, 2018. 436 с.
5. Лисинюк М. В. Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність*. 2020. № 2. С. 33–38. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2020_2_7
6. Література на полі медій : зб. наук. праць Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Гундорова Т. І., Сиваченко Г. М. Київ : 2018. 633 с.
7. Медіапедагогіка : підручник / М. Загірняк та ін. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 315 с.
8. Методологія досліджень мас-медіа: робоча книга (handbook) / за заг. ред. К. Г. Сірінюк-Долгарьової. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 156 с.
9. Почепцов Г. Від Facebook’у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Київ : Спадщина-Інтеграл, 2014. 464 с.
10. Теорія медіа лінгвістики : підручник / Л. Шевченко, Д. Сизонов / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. 214 с.
11. Тимошенко Ю. Основи медіаосвіти (герменевтико-орієнтований курс) : навч. посіб. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2018. 198 с.
12. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов / за ред. Л. І. Шевченко. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 380 с.
13. Шестакова Е. Г. Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури та масової комунікації : дис.... д-ра філол. наук. Київ, 2006. 417 с.

REFERENCES

1. Halych V. M. Semiotyka intertekstualnosti publitsystychnoho tvoruv: sotsialno-komunikatyvna retseptsiya : monohrafiya. Rivne : DZ “LNU imeni Tarasa Shevchenka”, 2015. 120 s.
2. Honcharenko S. U. Ukrayinskyy pedahohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk. Rivne : Volynski berehy, 2011. 552 s.
3. Horska K. O. Mediakontent: transformatsiyi na perekhresti analohovoyi ta tsyvrovoyi kultur : monohrafiya. Kyiv : Interservis, 2016. 379 s.
4. Zhenchenko M. I. Tsyfrovi transformatsiyi vydavnychoyi haluzi : monohrafiya / za nauk. red. V. Rizuna. 2-he vyd., vypravl. Kyiv : Zhnets, 2018. 436 s.
5. Lysnyuk M. V. Mova ZMI yak pokaznyk movnoyi kul'tury suchasnoho suspilstva. *Kultura i suchasnist*. 2020. N 2. S. 33–38. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2020_2_7
6. Literatura na poli mediy : zb. nauk. prats Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrayiny / red. Hundorova T. I., Syvachenko H. M. Kyiv : 2018. 633 s.
7. Mediapedahohika : pidruchnyk / M. Zahirnyak ta in. Kharkiv : Drukarnya Madryd, 2018. 315 s.
8. Metodolohiya doslidzhen' mas-media: robocha knyha (handbook) / za zah. red. K. H. Sirinok-Dolharovoyi. Zaporizhzhya : ZNU, 2017. 156 s.
9. Pocheptsov H. Vid Facbook'y i hlamuru do Wikileaks: mediakomunikatsiyi. Kyiv : Spadshchyna-Intehral, 2014. 464 s.
10. Teoriya medialinhvistyky : pidruchnyk / L. Shevchenko, D. Syzonov / za red. L. I. Shevchenko. Kyiv : VPTS “Kyyivskyy universytet”, 2021. 214 s
11. Tymoshenko Yu. Osnovy mediaosvity (hermenevtyko-oriyentovanyy kurs) : navch. posib. Cherkasy : Chabanenko Yu. A., 2018. 198 s.
12. Shevchenko L. I. Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i ponyat / L. I. Shevchenko, D. V. Derhach, D. Yu. Syzonov / za red. L. I. Shevchenko. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv : VPTS “Kyyivskyy universytet”, 2014. 380 s.
13. Shestakova E. H. Teoretychni aspekty spivvidnoshennya tekstiv khudozhnoyi literatury ta masovoyi komunikatsiyi : dys.... d-ra filol. nauk. Kyiv, 2006. 417 s.

УДК [070-051:174]+[340.134:655.4]

Людмила Білоконенко

доктор філологічних наук,

доцент, професор кафедри української мови

lessons1020@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9329-1852>

ЗАКОНОДАВЧЕ ПІДґРУНТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЕТИКЕТУ РЕДАКТОРА

1. ВСТУП. З переходом української видавничої галузі на ринкові відносини формуються нові видавничі організаційні форми, які потребують фахівців із редагування. Видавництва поширюють сучасні знання, сприяють науковому діалогу, особливо в областях, що активно розвиваються, підтримують освітні практики. Друковані чи цифрові видання є ефективним способом оприлюднення результатів досліджень. Безперечно, зростання кількості наукових публікацій та їх розповсюдження з використанням нових технологій має багато переваг. Водночас збільшення обсягу інформації, що публікується, спричиняє низку проблем, які видавництва повинні виявляти та реагувати, щоб зберегти свою репутацію. Конкуренція, прагнення до створення репутації й отримання прибутків подекуди спонукають видавництва покладати надії на кількість виданої продукції на шкоду якості, результатом чого може бути нехтування етикою публікацій або витлумаченням змісту норм права, що мають обов'язковий характер у редакційно-видавничій сфері.

Загалом видавець-редактор прагне представити читачам якісну продукцію. З одного боку, він повинен знати вітчизняну законодавчу базу щодо видавничої справи та редакторських професій,

правові документи, які стосуються авторського права і суміжних прав, правила професійного етикету. Має враховувати типологію видання, його наукове та громадське спрямування, особливості поглядів редакції та основних співробітників, рівень майстерності рецензентів тощо. З іншого – оцінювати якість авторських оригіналів, між ним й дотримання етичних норм, узвичаєних в області наукових публікацій, приймати відповідальні рішення щодо публікування окремих матеріалів, статей та змісту видання. Інтеграція професійних знань та особистісних позицій автора та редактора сприяє створенню якісної продукції та є однією з умов читацького вибору. З цим виникає потреба подолання фрагментарності в роботі редактора, доцільності вироблення нового погляду на його місце у видавничо-редакційній сфері, на потенціал участі в механізмах розбудови цієї галузі, виробленні державної видавничої ідеології. Важливо визначити межі демократизації праці редактора та свідомим ставленням до верховенства права, свободи слова, професійних стандартів та етикетних норм у його діяльності.

Дослідники говорять про сучасного редактора як про фахівця з широким колом функцій, до якого є значні кваліфікаційні вимоги, адже характер діяльності редактора поєднує роботу літературного працівника, керівника редакційного колективу, менеджера, організатора видавничої структури.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу особливостям професії та підготовці фахівців із видавничого виробництва, а саме: теоретичним засадам літературного опрацювання тексту (Н. Зелінська [1]); функціональним обов'язкам та професійним компетентностям, майстерності, ефективності навчання (І. Побідаш, Н. Пономаренко, М. Тимошик [7; 8; 23]); видавничому маркетингу

(О. Микитів [5]); у колі зацікавлення – нормативні й законодавчі основи редагування (Т. Приступенко [9]), хоча останні, попри значущість, потребують більш ґрунтовного аналізу. Щодо етикетних норм, то до них дослідники звертаються у площині ділового спілкування (О. Кубрак; М. Прищак, О. Лесько; О. Проценко [3; 10; 20]), ці норми в діяльності редактора тісно пов'язують із загальними засадами ділових відносин та корпоративною етикою. Також треба пояснити різницю між особистою і професійною етикою, акцентувати моделі ухвалення етичних рішень, потенційні етичні дилеми, що виникають унаслідок конфліктів між професійною та особистою етикою, потребу вивчення кодексу майбутньої професії та наявних ресурсів для отримання допомоги в розв'язанні професійних питань. Названі аспекти визначають актуальність цієї праці.

2. МЕТА НАУКОВОЇ ПРАЦІ. Авторка наголошує, що сучасному редакторові треба вивчати й знати законодавчі основи професійної діяльності та етикетні норми в редакційно-видавничій сфері. Редактори несуть відповідальність не тільки за зміст і форму текстів, вони підвищують престиж науки, адже нинішній науково-освітній простір – найскладніше середовище не лише літературної, редакційної, а й комунікативної, організаційної та ідеологічної діяльності, без яких неможливий успіх жодного видання. Тож маємо за мету аналіз вітчизняної законодавчої бази, яка пов'язана з видавничою справою та редакторськими професіями, основних правових документів України щодо державної підтримки книговидання, друкованих ЗМІ, авторського права, правил професійного етикету. Такий розгляд уможливає формування професійних компетентностей фахівця, сприяє виконанню редакторських проєктів, зважаючи на правові та етичні аспекти, дає змогу успішно розв'язувати

соціально-економічні, культурно-просвітницькі завдання.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. У статті 4 Закону України “Про видавничу справу” названі нормативно-правові документи: Конституція України, цей Закон, Закони “Про авторське право і суміжні права”, “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні”, “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, “Про державну таємницю”, “Про обов’язковий примірник документів”, “Про інформацію” та деякі інші. Звернімося до аналізу змісту текстів цих документів.

3.1. Мовні норми у видавничій діяльності.

У період, коли якість інформації та її використання все більше розкривають характер життя суспільства, питання творчої свободи набувають особливої актуальності. Становлення й розвиток видавничої справи визначає специфіка та умови суспільно-політичного розвитку країни. Після розпаду СРСР настав час зростання національної самосвідомості, це зумовило підвищення статусу української мови, поступове витіснення російської, що й відбилося в державній політиці.

У Конституції України [2] визначено (стаття 10), що державною мовою є українська, вона обов’язкова для використання в усіх сферах соціального життя (між ними й у видавничій), які передбачають державне врегулювання, унормування соціально-політичних питань соціуму. Ця норма повторена в тексті Закону “Про видавничу справу” [12] (стаття 8). Через законодавчі механізми держава впливає на мовний процес, незмінно підтримуючи національного видавця.

Мовній політиці надано більшої виразності в Законі “Про забезпечення функціонування української мови як державної” [16], де також фіксуємо норму (стаття 1) про державний статус

української мови. Як і в Конституції, передбачене незмінне використання державної мови в соціальних сферах. У цьому разі Закон, по-перше, виявляє вимоги до осіб, що у своїй професійній діяльності пов'язані з освітою, наукою чи ЗМІ. Редактори, які працюють на підприємствах, в установах та організаціях державної й комунальної форм власності (*стаття 9*), зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків (наприклад, професійна діяльність редактора у видавництвах навчальних закладів, наукових і громадських організаціях, редакціях газет і журналів, державних органах законодавчої та виконавчої влади). По-друге, Закон регулює загальні засади функціонування й застосування української мови у сфері освіти (*стаття 21*) та науки (*стаття 22*), де в п. 2 останньої чітко визначено: наукові видання публікуються державною мовою, англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європи (якщо стаття публікується не державною мовою, то супроводжується анотацією та ключовими словами українською). Друковані ЗМІ так само видають державною мовою (*стаття 25*), тому видавничо-поліграфічні об'єднання зобов'язані, якщо документ друкується не державною мовою, одночасно оприлюднювати його українською. Звернімо увагу й на *статтю 26* щодо сфери книговидавництва та книгорозповсюдження, оскільки вона передбачає, що видавці зобов'язані за рік не менше 50 відсотків назв видань публікувати державною мовою. Закон упроваджує контроль за застосуванням української мови, спрямований на захист прав громадян отримувати інформацію цією мовою, усунення перешкод у користуванні нею, відповідальність за недотримання вимог.

Названі нормативно-правові акти не лише санкціонують питання мовної політики, а й

практично запроваджують механізми регулювання мовного балансу. Конституція надає гарантію розвитку інших мов, не обмежує мови національних меншин, заохочує до вивчення мов міжнародних контактів. Співвідношення інтересів різних груп населення не диктується державою, а відповідає соціальним потребам певної мовної спільноти. Тому за законодавством [16] видання, виготовлення, поширення продукції мовами інших народів так само підтримується. Чітке дотримання правових актів дає змогу редакторові пропонувати автору таку формулу толерантної міжетнічної взаємодії, яка вможливає збереження національної самобутності й у творчості, і в культурній орієнтації.

3.2. Свобода думки, слова, творчості. Захист інтелектуальної власності. Розпад СРСР ознаменувався переходом від нав'язаної ідеології та відсутності свободи слова до її визнання одним із фундаментальних принципів побудови нового суспільства, вільного від цензури, державного контролю за самовираженням особистості. Право на свободу слова за Конституцією України [2] (*стаття 15*) є важливим для реалізації інших основних прав людини: на свободу думки, совісті, релігії. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, також держава не визнає цензуру.

У *статті 34* гарантоване право на свободу думки та слова, вільне висловлення своїх поглядів. Розуміючи особливу значущість цих свобод, суспільство гостро реагує на будь-які спроби їх придушення. Відповідно до цієї норми людина може збирати, зберігати, користуватися, розповсюджувати інформацію, і це право незмінне. Навіть якщо автор і редактор (редакція) мають різні погляди на певні питання, це не є перешкодою для вільного розповсюдження авторських думок. Однак свобода

слова може бути не лише цінністю загально визнаних прав людини, а й зручним засобом деструктивного інформаційного впливу, маніпулювання суспільною свідомістю, інформаційних війн, підриву політичної та соціальної стабільності. Визнаючи такі загрози, законодавство окреслює відповідальність за зловживання правом на свободу слова. Тому національна безпека, цілісність території, громадський порядок чи недоторканість свобод іншої людини – поза законом.

Стаття 41 вказує на важливе для автора право на володіння й використання результатів своєї інтелектуальної та творчої праці. До продуктів інтелектуальної творчості застосовують режим виключних прав: тільки їх творці розпоряджаються ними. Положення права інтелектуальної власності належать до сфери національної правової доктрини, докладно представлені в Законі про авторське право [11].

Інтелектуальна власність є важливою цінністю для інноваційного зростання, а її захист та охорона – основне завдання держави. Особи, які поза законом використовують чуже інтелектуальне надбання, завдають не лише моральної та матеріальної шкоди власнику. Такі протиправні дії порушують права й інтереси суспільства та держави загалом, оскільки підривають основи економічної діяльності, незалежності, чесної конкурентної боротьби. Через це актуалізується потреба в системному вивченні засобів протидії зазіханню на чужу інтелектуальну працю. Редакторська робота повинна бути ефективною складовою загального видавничого процесу, спрямованою на виявлення незаконного використання такого ресурсу.

Вагоме значення в системі прав і свобод людини має право на свободу літературного, художнього, наукового та ін. видів творчості, закріплене

у статті 54 Конституції. Воно міститься також у багатьох міжнародних правових актах універсального характеру (напр., Загальна Декларація прав людини 1948 р.). Основний Закон, гарантуючи вільну творчість, ґрунтується на принципі ідеологічного різноманіття, тому свобода творчості передбачає неприпустимість ідеологічного диктату, контролю та цензури. Право на цю свободу громадян – гарантована людині конституційними нормами можливість створювати літературні, художні, наукові твори, проводити дослідження, викладати, займатися сценічною діяльністю тощо. Тож держава не тільки захищає інтелектуальну власність, авторські права, моральні й матеріальні інтереси громадянина, але й дає гарантії, що використання або оприлюднення будь-яких набутоків без згоди автора неможливе.

Правове регулювання стосується й автора, оскільки його праця має бути автентичною. Автор може оприлюднити свій твір незалежно від його змісту, жанру, призначення, але він не повинен бути антисоціальним чи аморальним. Очікується, що суб'єктивна сторона авторської дії спрямована на породження якісно нового, незапозиченого, самостійного результату. Видавництва хочуть упевнитися, що праця (зокрема, наукова) є оригінальною, тому піддають тексти рецензуванню. Проте така політика видавництва не обмежує свободу слова та творчості авторів, адже гарантією реалізації права на вільну творчість є інститут взаємної відповідальності.

3.3. Закон “Про видавничу справу” (1997).

У Законі визначені засади видавничої справи, врегульована організація видавничої діяльності, виготовлення й розповсюдження продукції, взаємовідносини й функціонування суб'єктів [12]. Закон захищає права та інтереси авторів, видавців, виготовлювачів, споживачів видавничих матеріалів.

Ефективний розвиток галузі залежить від результатів розв'язання завдань у площині контактів державної влади та видавця, орієнтованих на створення правової системи, що здатна забезпечити максимальні можливості для всіх учасників ринку. У *статті 3* схарактеризована мета видавничої діяльності. Ураховуючи редакторську працю, акцентуємо: видавнича справа повинна “сприяти національно-культурному розвитку українського народу; забезпечувати доступ до загальнолюдських цінностей; задовольняти потреби особи, суспільства, держави у видавничій продукції; налагоджувати співпрацю з іноземними видавництвами, видавати тексти мовами національних меншин” [12: 3]. У цій статті пояснено також, що держава робить можливим виявлення своїх думок, переконань людьми як творцями інтелектуальної продукції, не зважаючи на їхню расу, стать, соціальний статус, мовні вподобання тощо. Ця норма обов'язково враховується видавцями.

Важливою є *стаття 5*, вона передбачає, що держава розвиває суб'єкти видавничої галузі, створює умови для книговидання. Державна політика ґрунтована на принципах дотримання свободи у видавничій справі, зміцненні її організаційних, правових і наукових засад, гарантії соціального і правового захисту працівників. Держава опікується наповненням ринку літературою українською мовою, забезпечує заклади освіти й науки навчальною та науковою літературою, оскільки вважає пріоритетом випуск суспільно затребуваних видань.

Видавнича система – це комплекс взаємозалежних структур, які в контактах один з одним утворюють певну цілісність. Відносини, що виникають у рамках видавничої діяльності, керуються державою. У *статті 10* названі суб'єкти (видавці, виготовлювачі, розповсюджувачі) й об'єкт

(продукція) видавничої справи, у *статті 17* – замовники видавничої продукції (громадяни України, іноземці, юридичні особи України та інших держав). Ця діяльність є різновидом підприємницької, адже головно спрямована на отримання прибутку. Тому робота редактора набуває великої ваги: у нього повинні бути не тільки глибокі професійні знання, а й розуміння сегмента ринку, що обслуговується, уміння бачити перспективні напрямки для свого видання.

Для редактора важливим є знання прав та обов'язків видавця й норми обмеження в цій сфері. *Стаття 18* окреслює коло видавців (видавництва, видавничі організації, фізичні особи). *Стаття 19* – норми гарантії прав видавців, де чітко сказано: права гарантуються Конституцією та законами. Тож будь-яке втручання в діяльність видавців чи редакторів, як і цензура, заборонені.

Видавничі суб'єкти (*стаття 20*) мають права, які встановлюють взаємодію з авторами. Також видавець може самостійно визначати політику та тематику своєї діяльності, обирати, з ким з авторів та як співпрацювати; випускати продукцію, що різниться за призначенням, способом виготовлення, обсягом; приймати замовлення від юридичних чи фізичних осіб, забезпечувати редакційну обробку та оформлення замовлень задля подальшого розповсюдження на матеріальних носіях або надання до них електронного доступу тощо. Видавничі суб'єкти зобов'язані діяти у правовому полі, утверджувати спільні людські цінності, підтримувати розвиток різних галузей знань, дотримуватися права інтелектуальної власності, інших нормативних актів.

Законодавство будь-якої країни вводить обмеження щодо змісту видання. Такі обмеження подано у *статті 28*, а саме: пропаганда війни, тероризму, геноциду, популяризація держави-агресора, розпалювання ворожнечі за будь-якими

ознаками людей, порнографія, наклеп, заклики до зміни конституційного ладу, недобросовісна реклама, розповсюдження продукції без дозволу її власника чи з порушенням законодавства з питань інтелектуальної власності тощо. Заборонено повідомляти інформацію, що є державною, комерційною таємницею або може бути використана з негативними наслідками для держави. Тому редактор повинен не лише оцінювати якісний рівень авторського тексту, але й визначатися щодо обмежень на інформацію певного характеру. Однак таку функцію редактора не можна вважати цензурою: це забезпечення балансу інтересів держави та автора.

3.4. Закон “Про авторське право і суміжні права” (1994). Закон унормовує авторське право – немайнові й майнові права авторів, які створюють, використовують твори науки, літератури, мистецтва [11]. Норми захисту авторства стосуються всіх сфер українського права. Процес зумовлений переходом до ринкової економіки та побудовою правової системи на новій основі. Нині в законодавстві немає перешкод до застосування у сфері авторського права загальних цивільних заходів відповідальності, що визначено *статтею 51*: “Захист особистих немайнових і майнових прав суб’єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством” [11: 51]. У видавничо-редакційній діяльності відповідальність виникає за наявності порушення виняткових майнових чи особистих немайнових авторських прав або положень авторського договору.

Авторське право посідає важливе місце у складі загальної правової категорії – право інтелектуальної власності. У *статті 1* і *статті 4¹* визначено термін *Національний орган інтелектуальної власності* –

“державна організація, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності <...> що здійснює повноваження у сфері інтелектуальної власності <...> забезпечує формування та реалізує державну політику” [11: 1]. Пояснено його повноваження, зокрема, “приймання і розгляд заявок на державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва, на реєстрацію договорів, що стосуються прав авторів на твори” [11: 4¹], а також надання консультативної допомоги, якою можуть скористатися й редактори, щодо державної політики у сфері охорони авторського права. Тож сутність авторського права нерозривно пов’язана з основами інтелектуальної власності.

Відповідно до *статті 8* об’єктами авторського права (серед інших) є “літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо)” [11: 8]. Закон охороняє твори оприлюднені та не оприлюднені, завершені та не завершені незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети, тобто правовий захист охоплює матеріал, створений інтелектуальною, творчою діяльністю особи в будь-якій формі. Редактор повинен зважати: якщо авторський продукт відповідає цим ознакам, то він підпадає під дію Закону. Коли ж автор не зафіксував свою авторську дію, його твір не має об’єктивного вираження (якоїсь форми), правова охорона застосована не може бути (немає можливості захищати те, що не створене у формі, яка дає змогу його використовувати). Для науково-освітньої діяльності головно фіксацією є текст на паперовому носії чи його електронна версія.

Правова охорона не залежить від якісного рівня твору: ніхто не може вимагати заборони чи знищення певного продукту. Тобто цензура не може позбавити

автора його прав (виняток становлять обмеження щодо змісту творів науки, літератури й мистецтва, подані у *статті 28* Закону “Про видавничу справу” [12]). Водночас *стаття 10* визначає обмеження сфери дії авторського права: воно не поширюється на повідомлення про новини дня або поточні події, фольклорні тексти, видані органами державної влади офіційні документи тощо.

Науково-освітні твори, які вираженні в об’єктивній формі, набувають правової охорони, адже їх зміст, перш за все, має творчий характер і матеріальний спосіб втілення (стаття, книга, дисертація). Цей текст повинен мати академічний рівень, чітку структуру, логічний виклад, бути обґрунтованим і змістовним, представляти ідеї, погляди, теорії автора. Оскільки редактор може не володіти достатнім рівнем знань для оцінки твору, редакції вдаються до рецензування матеріалу експертами.

Тексти формують на основі наявних наукових знань. У Законі витлумачено термін *цитата* – “уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов’язковим покликанням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілими свої твердження” [11: 1]. У *статті 21* уточнено: цитування можливе без згоди автора. Для цього є певні умови, зокрема, використання невеликих фрагментів творів із визначеною автором метою (доведення, спростування законів, теорій, думок тощо). Вільно відтворюють уривки з опублікованих творів із навчальною метою (*стаття 23*) за умови, що їх обсяг відповідає зазначеній меті.

Твори можуть бути результатом спільної творчої праці кількох осіб – співавторів (*стаття 13*), й авторське право поширюється на всіх. Не зважають,

чи матеріал є одним змістовим цілим, чи складається з самостійних частин (в останньому разі кожен автор може використовувати свою частину на власний розсуд). Спільна робота над текстом може мати різні форми, особи роблять різний внесок у твір, працюють у різний час тощо, однак усе це все одно породжує співавторство.

Важливий аспект – це строк дії авторського права (*стаття 28*), де встановлено, що твір охороняється Законом протягом життя автора і 70 років після його смерті, або протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього з них.

Закон є важливим і складним для редакторської діяльності, з часу його введення в дію має 16 змін. Він утратив чинність на підставі Закону № 2811-IX від 01.12.2022 р., оскільки до нього вносять зміни для забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації. Зміни до Закону набирають чинності 31.12.2023 р.

Захист інтелектуальної діяльності містить покликання й на інші правові документи, є поєднанням майнових і моральних інтересів правовласника, відбиває різні аспекти правового регулювання. В Україні вже є судова практика у справах про захист авторських і суміжних прав, однак зміст авторських прав досі залишається предметом наукових дискусій, наслідок цього – проблематичність для авторів повною мірою реалізовувати свої права та цілком їх використовувати.

3.5. Закон “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні” (2003). Закон передбачає механізми зростання мережі книгарень, накладів та видів книг, створення умов для читання творів українською мовою [13].

У *статті 2* пояснено, що “книговидавнича справа <...> поєднує в собі організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, які займаються створенням, виготовленням і розповсюдженням книжкової продукції” [13: 2]. Метою такої діяльності (*стаття 3*) є задоволення духовних, освітніх і культурних потреб громадян, захист інформаційного простору України, збільшення накладу продукції, підвищення її конкурентоспроможності. Оскільки сфера дії Закону (*стаття 4*) поширюється на всіх суб’єктів видавничої справи, то видавництва підпадають під його юрисдикцію, відтак йому підпорядкована й редакторська праця. Також у *статті 7* унормована діяльність Українського інституту книги, який формує державну політику у книжковій галузі.

3.6. Закон “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1993). Твір – це результат діяльності особи незалежно від його мети, тобто твором є й інформаційний текст (науковий, технічний тощо). Право на інформацію відбито в різних правових режимах (вільного доступу, виняткових прав, суспільного надбання, не зловживання свободою слова, конфіденційності, державної таємниці) та є основою для функціонування незалежних засобів масової інформації.

Сьогодні система наукових журналів трансформується: під впливом інтернет-технологій вони переходять на нову модель доступу до контенту, створюють інші умови роботи та відкривають додаткові можливості й для себе, і для науковців. Однак у системі цих журналів перетворення відбуваються повільно, що зумовлене особливостями їх виробництва та правовим статусом. Оскільки до суб’єктів діяльності друкованих ЗМІ (*стаття 7*) уналежнені редактор і головний редактор, які можуть

керувати редакцією в межах повноважень статуту (*стаття 23*), то знання цього Закону є важливим для застосування в редакційно-видавничій діяльності [15].

До друкованих ЗМІ зараховують продовжувані видання, які мають постійну назву, періодичність випусків за рік, підписані до друку та з певним накладом. Свобода діяльності друкованих ЗМІ гарантована *статтею 2*, за якою автор має право на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Заборонена цензура, будь-яке погодження повідомлень і матеріалів, окрім випадків, передбачених *статтею 3* (заборона закликів до зміни конституційного ладу; пропаганда війни, насильства, держави-агресора; розпалювання ворожнечі, розповсюдження порнографії, втручання в особисте життя особи тощо).

Одним з основних елементів трансформації системи наукових журналів є модель вільного доступу, що дає змогу безплатно читати статті. У некомерційних виданнях автори оплачують друк лише в обсягах, потрібних для покриття витрат на поліграфію. Вплив відкритого доступу початково реалізувався в журналах природничих і точних наук, в останні роки явище охопило поле гуманітарних дисциплін. Сучасні наукові журнали виконують свою соціальну роль у розвитку інформаційного суспільства згідно зі *статтею 34*, у якій унормовано одержання особами через друковані ЗМІ публічної інформації для втілення своїх прав, свобод, реалізації завдань і функцій. Домінантами наукових журналів виступають їх функціональні, аудиторні, предметно-тематичні й жанрові особливості. Наукові журнали мають спільні характеристики, це дає підставу розглядати їх як значну групу, що утворює свій сегмент інформаційного ринку. Водночас у них є особливі риси відповідно до профілю, диференціації наук та інтересів аудиторії. У Законі наголошується й

авторське право (*стаття 36*): редакція зобов'язана використовувати авторські тексти з дотриманням законодавства з питань інтелектуальної власності. Усі ці аспекти повинні бути в полі зору редактора.

3.7. Закон “Про державну таємницю” (1994, Законом від 21.09.1999 р. № 1079-XIV викладено в новій редакції). У відносинах між громадянином / об'єднанням громадян і державою завжди є питання про доступ до інформації про діяльність державної влади. Легітимізація цих правових механізмів містить норми, за якими держава зараховує деякі категорії інформації до державної таємниці, здійснює процес засекречування й розсекречування відомостей, надає певним категоріям громадян доступ до них, передбачає відповідальність за порушення Закону. Нормативне врегулювання цих взаємин в Україні на поч. 90-х рр. ХХ ст. є значним досягненням.

У Законі “Про видавничу справу” важливим юридичним джерелом визнано Закон “Про державну таємницю”, який упорядковує суспільні взаємини в системі зарахування інформації до державної таємниці задля захисту національної безпеки. Цей законодавчий акт встановляє (*стаття 1*), що “державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України” [14: 1].

Активне використання засобів обробки та передачі інформації викликає зміни в різних сферах суспільного життя. *Стаття 3* окреслює ці сфери, серед яких – державні органи й органи місцевого самоврядування, підприємства, установи всіх форм власності, об'єднання громадян та громадяни України, яким надано доступ до таємних відомостей. Організаційно-правові заходи щодо їх охорони (*стаття 18*) – виробити оптимальний, що забезпечує

баланс публічного та приватного інтересів, підхід, який унеможлиблює заниження рівня правового регулювання державної таємниці та засекречування значного обсягу відомостей.

Зважаючи на можливі різні умови діяльності (видавництва громадських і наукових організацій, державні органи законодавчої та виконавчої влади, органи спеціальної комунікації), редактор повинен урахувати два основні аспекти. По-перше, його професійна робота може бути обмежена *статтею* 28, де встановлено обов'язки громадянина для збереження секретної інформації: не розголошувати довірені відомості; запобігти іноземним державам й організаціям, окремим іноземцям, якщо є загроза їх діяльності на шкоду Україні; повідомляти посадовим особам і державним органам про обставини втрати секретної інформації тощо.

По-друге, професійна діяльність у будь-якому виданні, навіть без доступу до державної таємниці, усе одно потребує уважного ставлення редактора до авторського матеріалу. У *статті* 31 подано обмеження на оприлюднення секретної інформації, чітко визначено, що у процесі підготовки матеріалів для опублікування, поширення у ЗМІ організації та громадяни зобов'язані керуватися цим Законом та Законом “Про інформацію” [18]. Відповідно до *статті* 20 Закону “Про інформацію” диференційовано інформацію відкриту та з обмеженим доступом. Остання (*стаття* 21) може бути конфіденційною, таємною і службовою. Тож у рамках своєї діяльності редактор може мати справу, наприклад, не з секретними, а обмеженими службовими відомостями. На це треба зважати, тим паче, що посадова особа, яка винна в розголошенні державної таємниці, несе дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність (*стаття* 39) [14].

Обмеження прав і свобод громадян для захисту державної таємниці відповідає принципам справедливості й законності, зумовлене об'єктивними причинами. Його не треба сприймати як цензуру або негативний вплив на свободу слова чи творчості.

3.8. Закон “Про обов’язковий примірник документів” (1999). Сучасне суспільство хоче мати доступну документовану інформацію для громадян та організацій. Ця вимога стосується фондів держави: архівних, бібліотечних, фільмів, патентів тощо, призначених для обслуговування фізичних та юридичних осіб. Найбільш ефективним способом надання відомостей є їх цифровий вигляд, тому все більше інформації зацифровують для якісного та швидкого доступу.

Закон орієнтований на подання документів у традиційній (друкованій) формі, однак передбачає й обов’язковий екземпляр в електронному вигляді, на переносних (знімних) носіях [19]. Це можуть бути аудіозаписи, відеоматеріали, креслення, ноти, карти тощо (*стаття 6*). Наявність цих форм дає змогу знижувати витрати як виробників, так і одержувачів обов’язкового примірника, а також забезпечувати збереження та накопичення національного інформаційно-бібліотечного фонду. Дія є обов’язковою (*стаття 3*) для видавців, які тиражують продукцію в Україні чи за кордоном. Не передається примірник, якщо документ має гриф обмеженого доступу (службовий, секретний), стосується якої-небудь особи чи виготовлений в одному екземплярі. Створення інформаційно-бібліотечного фонду враховує законодавство про інтелектуальну власність і не порушує права автора чи видавця.

У Законі діє нормативна система, що визначає, коли і як документи різних видів тиражування видавець без або з відшкодуванням вартості передає

визначеним Законом юридичним особам (стаття 8): Книжкова палата, бібліотеки, центри науково-технічної та економічної інформації та ін. Одержувачі повинні зареєструвати, систематизувати та зберігати обов'язкові примірники (стаття 10).

Суб'єкти видавничої діяльності зобов'язані виконувати санкціоновані державою вимоги цього Закону, що вможливає підвищення ефективності контролю у видавничій галузі. Нагляду в цій сфері сприяє й Постанова КМ України (2017), у якій визначено механізм ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції [17]. Мова йде про базу даних, де фіксовані всі суб'єкти видавничої справи в Україні. Ці відомості надаються відповідно до Закону про публічну інформацію, офіційно оприлюднюються Держкомтелерадіо, який опікується державною політикою у видавничій сфері. Узагальнено подану вище інформацію в таблиці.

Таблиця

**Законодавство щодо видавничої справи та
редакторських професій
(основні статті)**

Номер статті	Нормативне розпорядження статті
Конституція України	
10	Державною мовою в Україні є українська мова.
15	Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.
34	Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.
41	Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.
54	Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист

	інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.
Закон “Про забезпечення функціонування української мови як державної”	
1	Статус української мови як єдиної державної мови в Україні
9	Особи, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків
21	Державна мова у сфері освіти
22	Державна мова у сфері науки
25	Державна мова у сфері друкованих засобів масової інформації
26	Державна мова у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження
Закон “Про видавничу справу”	
3	Мета видавничої справи
4	Законодавство про видавничу справу
5	Державна політика у видавничій справі
8	Мова у видавничій справі
10	Суб'єкти та об'єкти видавничої справи
17	Замовник видавничої продукції
18	Видавці
19	Гарантії прав видавців
20	Права та обов'язки видавця
28	Обмеження права у видавничій справі
Закон “Про авторське право і суміжні права”	
1	Визначення термінів
4 ¹	Повноваження Національного органу інтелектуальної власності у сфері охорони авторського права та суміжних прав
8	Об'єкти авторського права
10	Об'єкти, що не охороняються
13	Співавторство
15	Майнові права автора
21	Вільне використання твору із зазначенням імені автора
23	Вільне відтворення примірників твору для навчання

28	Строк дії авторського права
50	Порушення авторського права і суміжних прав
51	Порядок захисту авторського права і суміжних прав
Закон “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні”	
2	Книговидавнича справа
3	Мета державної підтримки книговидавничої справи
4	Сфера дії Закону
7	Український інститут книги
Закон “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”	
2	Свобода діяльності друкованих засобів масової інформації
3	Неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації
7	Суб’єкти діяльності друкованих засобів масової інформації
23	Редактор (головний редактор) друкованого засобу масової інформації
34	Право на одержання масової інформації через друковані засоби масової інформації
36	Авторські твори і листи
Закон “Про державну таємницю”	
3	Сфера дії Закону
18	Основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці
28	Обов’язки громадянина щодо збереження державної таємниці
31	Обмеження на оприлюднення секретної інформації
39	Відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю
Закон “Про обов’язковий примірник документів”	
3	Сфера дії Закону
6	Види документів, віднесених до обов’язкового примірника
8	Обов’язки виробників документів
10	Обов’язки одержувачів документів щодо їх зберігання та використання

3.9. Корпоративна культура, етичний кодекс та мовний етикет. Коли головною потребою соціуму стає досягнення співробітництва, корпоративного консенсусу, саме культура набуває вагомого значення. Незалежно від функцій, форм, типів (ділова, адміністративна, організаційна, корпоративна тощо) культура засновує той фон забезпечення виробництва, бізнесу, що впливає на конкурентоспроможність і діловий успіх. Складалася картина нових професійних контактів, орієнтованих на оптимізацію клімату в колективі, мотивацію морально-етичної поведінки людей. Такі новації зреалізовані в понятті *корпоративна культура*. Науковці вважають, що вона виступає об'єднавчою силою, згуртовує будь-яку організацію навколо спільної мети, створює прихильність людей, робить працю більш продуктивною і творчою [25; 27].

Нова культурна форма утворює корпоративну концепцію й у видавничій сфері, поєднуючи внутрішню культуру та зовнішнє позиціонування, місію, корпоративний імідж, стиль роботи, лідерів і провідних фахівців, що вможливає успіх у конкурентних умовах. Редактор (головний редактор), як кваліфікований фахівець, впливає на систему якісних цінностей, правил поведінки й мотивації працівників, виводить культурний ресурс у площину економічного успіху. З огляду на це, корпоративна культура є найважливішим завданням і стратегією розвитку трудових відносин у видавництвах, редакціях. А от відсутність її належного розуміння спричиняє складнощі. Видавці в умовах приватної власності, конкуренції, нерівних можливостей капіталу, найманого менеджменту і працівників натрапляють на економічні, соціальні й культурні проблеми.

Етичні, або моральні, кодекси покликані захищати традиції осіб відповідного фаху, сприяти

підвищенню професійної культури, солідарності професійної групи. Регламентуючи поведінку, моральні кодекси гармонізують взаємини в колективі. Питання про доцільність застосування *корпоративних етичних кодексів* набуває все більшої актуальності. Бізнесмени, керівники організацій, установ, наукова спільнота розуміють: у сучасному світі економічні аспекти незмінно переплетені з категорією моральності. Видавництва, редакції так само мають мету створення репутації й отримання прибутків, тому будь-які питання захисту інтересів, ефективності та благонадійного партнерства повинні врегульовуватися тільки законодавчим шляхом та на засадах професійної моралі.

Організації, установи розробляють *професійні кодекси* спілкування й поведінки, що регулюють відносини в колективі. Вони ґрунтуються на корпоративних принципах, але містять стандарти поведінки для певного виду праці. Редакції розглядають соціальні обов'язки перед аудиторією як частину внутрішньої професійної політики. Посилення відповідальності за морально-етичну складову своїх дій відбувається шляхом ухвали професійних редакторських стандартів [28], норм публікаційної [4; 30] та редакторської етики [6; 26].

Сучасний редактор несе відповідальність за підготовку матеріалів загалом та окремих їх елементів, за вірогідність вихідного матеріалу та його інтерпретацію, за оптимальну технологічність видання, етичну правомірність тесту, часто виступаючи лідером видавничо-виробничої групи й демонструючи власною професійною діяльністю незмінність дотримання моральних принципів. Кордон професійної відповідальності редактора визначається тим, наскільки якісним буде матеріал, з яким він працює, чи відповідатиме він формату видання та редакційній політиці, чи буде мати попит

читацької аудиторії. Але на його роботу може якось діяти влада, засновник, головний редактор, або загальна політика є неефективною й видання не може конкурувати з великими об'єднаннями. Часто під вплив зовнішніх обставин підпадають тематичні культурні та освітні видання. Тоді комплексний характер зв'язків між редактором і засновником, керівництвом, владою виявляється в конфлікті інтересів. Світова практика свідчить: подолання суперечностей між бізнесом і мораллю є реальністю. Тож редакторська праця залежить від ряду суперечливих факторів. Ці аспекти редактор повинен враховувати, бути готовим захищати свої моральні принципи, право на свободу інформації задля соціальної відповідальності перед суспільством.

Професійна культура – це частина загальної корпоративної культури, яка невіддільна від культури спілкування. *Мовний етикет* є універсальною мовою культури спілкування. Етикет у професійній комунікації спрямований на досягнення ефективних контактів між різними структурами організації та людьми задля згуртування колективу, виконання завдань, генерування нових ідей, формування іміджу. Етикетна ситуація спілкування зумовлена традиціями української культури, системою національних цінностей, гармонійною взаємодією, вимогами мовної політики. У розбудові культурно-мовного простору особи мовний етикет відіграє важливу роль: він регулює мовленнєву поведінку в різних лінгвокультурних ситуаціях, постає як центр організації професійних відносин. Однак можуть виникати проблеми, спричинені розбіжностями національно-культурних стереотипів мислення й поведінки, між ними й професійними.

Редакторські професійні дії відбуваються у площині ділових контактів, загальна результативність яких залежить від цінностей керівного складу

видавництва та інших працівників, форм і методів взаємодії людей під час розв'язання ділових питань, стереотипів у службовій та посадовій поведінці. Такий зв'язок ґрунтується на стратегіях і тактиках досягнення професійних цілей, а усталені зразки мовних засобів формують дискурс професійного спілкування, узвичаєний у колективі. Етикетні норми допомагають редакторові у спілкуванні, зумовлені психологічними, естетичними та іншими потребами людської комунікації, мають моральну цінність, адже етикетна поведінка одного працівника показує повагу до особистості іншого.

Редакторська праця передбачає комунікацію не тільки в межах видавництва. Він опосередковано залучений до політичних, правових, адміністративних, економічних тощо аспектів редакційної діяльності, тому контактує з різними людьми. Творчий процес – це взаємодія і з авторами, де також є контекст публікаційної етики – відповідальність авторів [29], і з рецензентами. Редактор постійно планує різні ситуації спілкування. Сьогодні на ринку є конкуренція, а замовники, обираючи видавництва, зважають не тільки на редакційні послуги, а й на ставлення до потенційних клієнтів. Етикетна комунікація допомагає знайти партнерів, яким буде комфортно співпрацювати з редакцією, де їх поважають. Ввічливе ставлення до клієнтів завжди є вагомим додатком до ділового іміджу.

3.10. Діловий етикет у професійній діяльності редактора. *Діловий етикет* – складна комунікативна структура зі своїми особливостями, смисловим значенням і соціальною значущістю. Питання етикетних форм ділового спілкування проходить шлях від недооцінки до абсолютизації, але загалом явище має практичне значення в розвитку сучасної цивілізації. Етикет розглядають у системі:

моральні цінності – етикетні норми – етикетна поведінка, де моральні цінності скеровують етикетні норми, а останні забезпечують їх реалізацію. Визнаємо нову тенденцію, яка з'явилася в питанні розмежування видів етикету, заснованих на професійних сферах (медичний, науковий, педагогічний тощо, напр., [21]). Коректні професійні манери дають змогу відчувати себе впевнено, спокійно, незалежно.

Потреба говорити про етикетні форми ділових контактів у видавничо-редакційній сфері зумовлена діалектикою свободи слова й умовами діяльності в юридично регламентованому полі. Водночас суб'єктом етикетної оцінки може бути як індивідуальний (редактор), так і сукупний суб'єкт (відповідальні редактори, науково-редакційна рада). У рамках професійної діяльності редактора можемо виокремити диференційні ознаки у векторах: редактор – автори, редактор – колеги, редактор – адміністрація, редактор – рецензенти.

Редактор – автори. Особистісний характер взаємин передбачає орієнтацію редактора на визнання індивідуальності автора, його прав і свобод, повагу до інтелектуальної й творчої праці, толерантність, емпатію, щирість, але й вимогливість. Вибудовуючи комунікацію з автором, редактор повинен враховувати його різні характеристики: письменник-митець або письменник-науковець, автор-початківець чи досвідчений, ідеаліст або прагматик тощо, і це впливає на тактику спілкування.

Редактор має бути критичним, щоб розумно опрацьовувати авторський текст; креативним, щоб знаходити оригінальні рішення, розв'язувати певні проблеми автора; доброзичливим, щоб не критикувати, а підтримувати; об'єктивним, щоб висловлювати свою думку незалежно від ставлення

до особи. У спілкуванні – неупередженим, співпрацювати з автором, попри расову, конфесійну, національну, політичну належність або соціальний статус, посаду, місце роботи. Оскільки автор, коли користується послугами редактора, довіряє йому свій інтелектуальний продукт, то конфіденційність теж важливий принцип контактів: навіть після публікації обговорення подробиць рецензій чи змін у рукописі неприпустиме. Загалом з авторами редактор повинен працювати чесно та шанобливо, але така поведінка очікується й від авторів.

Редактор – колеги. Колективність у діях редакції, складність завдань, виконання яких залежить від злагодженості та взаєморозуміння всіх, висувають високі вимоги до ефективної взаємодії між працівниками відповідно до професійних норм. Культура міжособистісних відносин із колегами є динамічною характеристикою, що змінюється під впливом колективно-психологічних та суб'єктивно-особистісних умов. Залежно від того, як враховано у спілкуванні моральні норми, етична комунікація може полегшити професійно-ділове спілкування або ускладнити його.

Цей вектор контактів зазвичай є кооперативним та координаційним, тобто партнерським, з різними формами реалізації. Загалом принципи взаємодії редактора з колегами нічим не вирізняються від комунікації інших членів колективу між собою та передбачають: ввічливість, взаємодопомогу, доброзичливість, тактовність, толерантність, але й самоповагу, що вможливає психологічну рівновагу та мотивацію до праці. Певний спосіб поводження визначає те, як особу сприймають інші люди, попри посаду.

Невміння спілкуватися унеможливає розв'язання виробничих питань, незнання етикетних мовленнєвих форм заважає встановлювати контакти.

У сучасному колі фахівців важливим є вміння співпрацювати, створювати умови для діяльності, у яких кожен почуває себе комфортно. Але взаємини можуть трансформуватися у процесі змін усередині редакції, її складу, стратегії діяльності, економічних умов тощо, і це може спричинити міжособистісні конфлікти. Щоб цього уникнути, редактор, як і кожен працівник, повинен мати знання про конфлікт і способи його запобігання.

Успішність спілкування з колегами забезпечує й самоосвіта задля підвищення рівня комунікативної компетентності. Остання пов'язана з рівнем розвитку соціального інтелекту, чим він вищий, то слабшим є тиск стереотипів на міжособистісні відносини.

Редактор – адміністрація. Така взаємодія виступає у формі вертикальних і координаційних зв'язків [31]. Вектор передбачає з'ясування та дотримання, по-перше, правил субординації та партнерства, по-друге, режиму робочого часу, виконання робіт за дорученням, по-третє, вимог до видавничого процесу.

Нормативна основа діяльності видавництва чи редакції – соціальні норми, ядро яких – правові, а їх ефективність забезпечується поєднанням із традиціями та етичними принципами колективу. Етичний зміст вертикальних контактів має реалізуватися у справедливій вимогливості до всіх працівників, створенні умов для ефективного балансу владного впливу та моральної й творчої свободи редактора.

Водночас редактор, як і кожен працівник, визначає своє ставлення до керівника. Критеріями оцінювання керівників є такі якості як моральність, діяльність, вимогливість, товариськість. В успішних організаціях виникають хороші неформальні відносини адміністрації та працівників із високим ступенем задоволеності контактами.

Редактор – рецензенти. Рецензування можуть здійснювати члени редколегії журналу або сторонні фахівці (експерти) за дорученням редакції. Наукові журнали ухвалюють політику з питань етики та визначають відповідальність і повноваження рецензентів (напр., [24]). Обирають фахівців, які можуть надати чесні, якісні та своєчасні огляди. Редактори віддають перевагу відповідальним і неупередженим експертам. В іншому разі мають справу з рецензентами, з якими редактори не знайомі. Тоді найбільша проблема – експерт, який не відповідає на прохання стати рецензентом, або він погоджується, але не подає висновок про рукопис вчасно чи взагалі не надсилає документ.

Редактор повинен спонукати експерта до проведення ретельної перевірки рукопису на оригінальність і можливі порушення наукової етики, перевіряти якість його роботи й розглядати випадки порушення етики самим рецензентом. Загалом робота редактора з рецензентом має бути ефективною і злагодженою, ґрунтованою на загальних (колективних) нормах етичної організації та регуляції, з орієнтацією на індивідуальні цінності, відданість високим моральним стандартам.

4. ВИСНОВКИ. Сучасний редактор повинен глибоко знати царину своєї діяльності, мати професійно значущі особистісні якості, відповідально діяти та реалізувати виробничі функції, дотримуватися професійної та загальної культури. Важливо вивчати законодавчу базу, що пов'язана з видавничою справою й редакторськими професіями, основні правові документи щодо державної підтримки книговидання, друкованих ЗМІ, авторського права, ділового етикету. Це вможливає стабільність набутих компетентностей фахівця, позитивно впливає на виконання редакторських проєктів, ураховуючи правові й етичні аспекти.

Суб'єкти видавничої сфери зобов'язані виконувати норми Конституції України, санкціоновані державою вимоги Законів “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, “Про видавничу справу”, “Про авторське право і суміжні права”, “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні”, “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, “Про державну таємницю”, “Про обов'язковий примірник документів”, “Про інформацію” та інші. Сформована в останні роки тенденція до конституційно-правової регламентації видавничої і книговидавничої сфер забезпечує стійкість вітчизняної видавничої системи.

До обов'язків редакторів також уналежнена повага до читачів, авторів та рецензентів. Від нього очікується сприяння етичній поведінці всіх фахівців видавничої діяльності задля захисту репутації та статусу видавництва чи редакції й задоволення потреб читацької аудиторії. Знання норм ділового етикету допомагають підтримувати контакти, ефективно спілкуватися з колегами та партнерами, уникати конфліктів, мати кращі ділові відносини з адміністрацією.

Отже, контроль за редакторами повинен здійснюватися в рамках редакційної свободи, але з дотриманням чинного законодавства. Редакції зобов'язані надавати високоякісні публікації, забезпечуючи читачів етично бездоганим продуктом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінська Н. В. Зберігаючи красу наукового пошуку (алгоритм оцінювання та редагування наукових текстів, за Р. Г. Іванченком). *Обрії друкарства*. 2020. Вип. 1 (8). С. 76–93.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
3. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2016. 222 с.

4. Львівський медичний часопис. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. URL : <https://is.gd/4zUGq7> (дата звернення: 10.01.2023).

5. Микитів О. Теоретичні основи формування професійної компетентності редактора в сучасних ринкових умовах. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2019. Вип. 34. С. 155–162.

6. Новітня освіта (Advanced Education) : наук. журн. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL : <https://is.gd/OLMzDf> (дата звернення: 10.01.2023).

7. Побідаш І. А. Професія редактора : термінологічний, творчий та функціональний аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Журналістика*. 2010. Вип. 17. С. 46–50.

8. Пономаренко Н. П. Редакторський фах крізь призму аналізу наукових джерел та емпіричних досліджень. *Науковий вісник льотної академії. Серія : Педагогічні науки*. Кропивницький : КЛА НАУ, 2018. Вип. 3. С. 145–149.

9. Приступенко Т. Правові засади функціонування сучасних засобів масової комунікації України : монографія. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2000. 250 с.

10. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Етика та психологія ділових відносин : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2016. 151 с.

11. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3793-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. С. 65.

12. Про видавничу справу : Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 32. С. 206.

13. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06.03.2003 р. № 601-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. С. 162.

14. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. С. 93.

15. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. С. 1.

16. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. С. 81.

17. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 р. № 135. URL : <https://v.gd/1C2DMt> (дата звернення: 10.01.2023).

18. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. С. 650.
19. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 09.04.1999 р. № 595-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. С. 199.
20. Проценко О. П. Прагматика етикету: філософсько-етичний дискурс : монографія. Харків : Мачулін, 2018. 242 с.
21. Степаненко С., Степаненко Н. Етичний вимір педагогічної комунікації. *Педагогічні науки*. 2017. № 70. С. 42–47.
22. Терханова О. В. Редактор у традиційних та онлайн-медіа. *Communications and Communicative Technologies*. 2019. Вип. 19. С. 76–83. <https://doi.org/10.15421/291911>.
23. Тимошик М. С. Редакторські посади: фахові вимоги та функціональні обов'язки їх носіїв. *Друкарство*. 2015. № 1. С. 44–48.
24. Український географічний журнал. Київ : Інститут географії НАН України. URL : <https://is.gd/JWAVHx> (дата звернення: 10.01.2023).
25. Gorton G. B., Grennan J., Zentefis A. K. Corporate Culture. *Annual Review of Financial Economics*. 2022. Vol. 14. P. 535–561. <https://doi.org/10.1146/annurev-financial-092321-124541>.
26. Mack C. Editorial Ethics. *Micro/Nanolith. MEMS MOEMS*. 2017. N 16 (3). P. 030101. <https://doi.org/10.1117/1.JMM.16.3.030101>.
27. Pisar P., Mazo M. E. Controlling, communication and corporate culture – the opportunity for SMEs. *Economics and Sociology*. 2020. Vol. 13 (3). P. 113–132. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2020/13-3/8>
28. Professional Editorial Standards. Canada, 2016. URL : <https://is.gd/JGKozR> (дата звернення: 10.01.2023).
29. Singhal S., Singh Kalra B. Publication ethics: Role and responsibility of authors. *Indian Journal of Gastroenterology*. 2021. Vol. 40. P. 65–71.
30. *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL : <https://is.gd/wAKdqw> (дата звернення: 10.01.2023).
31. Teixeira da Silva J. A. The ethics of peer and editorial requests for self-citation of their work and journal. *Medical Journal Armed Forces India*. 2018. Vol. 73, Is. 2. P. 181–183. <https://doi.org/10.1016/j.mjafi.2016.11.008>

REFERENCES

1. Zelinska N. V. Zberihaiuchy krasu naukovoho poshuku (alhorytm otsiniuvannia ta redahuvannia naukovykh tekstiv, za R. H. Ivanchenkoma). *Obrii druzarstva*. 2020. Vyp. 1 (8). S. 76–93.
2. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. N 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. N 30. S. 141.

3. Kubrak O. V. Etyka dilovoho ta povsiakdennoho spilkuvannia : navch. posib. Sumy : Universytetska knyha, 2016. 222 s.

4. Lvivskiy medychniy chasopys. Lviv : Lvivskiy natsionalnyi medychniy universytet imeni Danyla Halatskoho. URL : <https://is.gd/4zUGq7> (data zvernennia: 10.01.2023).

5. Mykytiv O. Teoretychni osnovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti redaktora v suchasnykh rynkovykh umovakh. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna*. 2019. Vyp. 34. S. 155–162.

6. Novitnia osvita : nauk. zhurn. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho. URL : <https://is.gd/0LMzDf> (data zvernennia: 10.01.2023).

7. Pobidash I. L. Profesiia redaktora : terminolohichni, tvorchiy ta funktsionalnyi aspekty. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia : Zhurnalistyka*. 2010. Vyp. 17. S. 46–50.

8. Ponomarenko N. P. Redaktorskyi fakh kriz pryzmu analizu naukovykh dzherel ta empirychnykh doslidzhen. *Naukovyi visnyk lotnoi akademii. Seriiia : Pedahohichni nauky*. Kropyvnytskyi : KLA NAU, 2018. Vyp. 3. S. 145–149.

9. Prystupenko T. Pravovi zasady funktsionuvannia suchasnykh zasobiv masovoi komunikatsii Ukrainy : monohrafiia. Kyiv : KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2000. 250 s.

10. Pryshchak M. D., Lesko O. Y. Etyka ta psykhohohiia dilovykh vidnosyn : navch. posib. Vinnytsia : VNTU, 2016. 151 s.

11. Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. N 3793-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1994. N 13. S. 65.

12. Pro vydavnychu spravu : Zakon Ukrainy vid 05.06.1997 r. N 318/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. N 32. S. 206.

13. Pro derzhavnu pidtrymku knihovydavnychoi spravy v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.03.2003 r. N 601-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. N 24. S. 162.

14. Pro derzhavnu taiemnytsiu : Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 r. N 3855-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1994. N 16. S. 93.

15. Pro drukovani zasoby masovoi informatsii (presu) v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.11.1992 r. N 2782-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1993. N 1. S. 1.

16. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi : Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 r. N 2704-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. N 21. S. 81.

17. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Derzhavnogo reiestru vydavtsiv, vyhotovliuvachiv i rozpovsiudzhuvachiv vydavnychoi produktsii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid

10.03.2017 r. N 135. URL : <https://v.gd/IC2DMt> (data zvernennia: 10.01.2023).

18. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. N 48. S. 650.

19. Pro obov'iazkovyi prymirnyk dokumentiv : Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. N 595-XIV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1999. N 22–23. S. 199.

20. Protsenko O. P. Prahmatyka etyketu: filososko-etychnyi dyskurs : monohrafiia. Kharkiv : Machulin, 2018. 242 s.

21. Stepanenko S., Stepanenko N. Etychnyi vymir pedahohichnoi komunikatsii. *Pedahohichni nauky*. 2017. N 70. S. 42–47.

22. Terkhanova O. V. Redaktor u tradytsiinykh ta onlain-media. *Communications and Communicative Technologies*. 2019. Vyp. 19. S. 76–83. <https://doi.org/10.15421/291911>.

23. Tymoshyk M. S. Redaktorski posady: fakhovi vymohy ta funktsionalni obov'iazky yikh nosiiv. *Drukarstvo*. 2015. N 1. S. 44–48.

24. Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal. Kyiv : Instytut heohrafi NAN Ukrainy. URL : <https://is.gd/JWAVHx> (data zvernennia: 10.01.2023).

25. Gorton G. B., Grennan J., Zentefis A. K. Corporate Culture. *Annual Review of Financial Economics*. 2022. Vol. 14. P. 535–561. <https://doi.org/10.1146/annurev-financial-092321-124541>.

26. Mack C. Editorial Ethics. *Micro/Nanolith. MEMS MOEMS*. 2017. N 16 (3). P. 030101. <https://doi.org/10.1117/1.JMM.16.3.030101>.

27. Pisar P., Mazo M. E. Controlling, communication and corporate culture – the opportunity for SMEs. *Economics and Sociology*. 2020. Vol. 13 (3). P. 113–132. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2020/13-3/8>

28. Professional Editorial Standards. Canada, 2016. URL : <https://is.gd/JGKozR> (data zvernennia: 10.01.2023).

29. Singhal S., Singh Kalra B. Publication ethics: Role and responsibility of authors. *Indian Journal of Gastroenterology*. 2021. Vol. 40. P. 65–71.

30. *Studia Linguistica* : zb. nauk. pr. Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. URL : <https://is.gd/wAKdqw> (data zvernennia: 10.01.2023).

31. Teixeira da Silva J. A. The ethics of peer and editorial requests for self-citation of their work and journal. *Medical Journal Armed Forces India*. 2018. Vol. 73, Is. 2. P. 181–183. <https://doi.org/10.1016/j.mjafi.2016.11.008>

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1. Дискусійні моменти теорії видавничої справи та редагування: проблеми термінологічного апарату (<i>Жанна Колоїз</i>).....	5
Розділ 2. Видавнича справа та технічне редагування (<i>Наталя Шарманова</i>).....	48
Розділ 3. Редагування перекладної літератури (<i>Наталія Малюга</i>).....	91
Розділ 4. Редагування навчальної літератури (<i>Світлана Бузько</i>).....	130
Розділ 5. Редагування довідкової літератури (<i>Наталя Березовська-Савчук</i>).....	159
Розділ 6. Специфіка саморедагування та редагування поетичних текстів (<i>Світлана Ковпик</i>).....	193
Розділ 7. Методика редагування медіатекстів (<i>Тетяна Мішеніна</i>).....	217
Розділ 8. Законодавче підґрунтя професійної діяльності та етикету редактора (<i>Людмила Білоконенко</i>).....	248

УДК 070.4

Р 33

Редакторська справа: сучасний стан і перспективи розвитку : колективна монографія ; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 282 с.

КОЛОЇЗ Жанна Василівна
ШАРМАНОВА Наталя Миколаївна
МАЛЮГА Наталія Миколаївна
БУЗЬКО Світлана Андріївна
БЕРЕЗОВСЬКА-САВЧУК Наталя Анатоліївна
КОВПІК Світлана Іванівна
МІШЕНІНА Тетяна Михайлівна
БІЛОКОНЕНКО Людмила Анатоліївна

Навчально-наукове видання

Робота з комп'ютерного набору,
літературне та технічне редагування авторські

Підписано до друку 20 березня 2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 12,1. Наклад 100 прим.

Копіювальний центр
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг
Дніпровська обл., 50086
тел. (056) 470-13-61
copu_centre@kdpu.edu.ua